

תוכן הענינים:

דברי פתיחה.....עמ' 2

פרק א – מנהגי חודש אלול.....עמ' 3

א. מרבית בלימוד התורה / ב. ובלימוד ספרי מוסר / ג. ברכת גדולי הדור / ד. דיני תורה / ה. נישואין / ו. שמיעת תקיעות באמצע שמו"ע / ז. יחיד בתקיעות / ח. ציבור שלא תקעו בשחרית.

פרק ב' – דיני ומנהגי סליחות.....עמ' 6

א. תחילת זמן אמירת סליחות / ב. ספרדי בישיבה אשכנזית / ג. מתמיד בלימודו / ד. השכמה לסליחות כשיפריע לתפילת שחרית / ה. זמן אמירת הסליחות / ו. זמן אמירת הסליחות ביום ראשון / ז. באיזה לבוש יאמר סליחות במוצ"ש / ח. זמן ק"ש עם עדיף מסליחות / ט. כוונה בסליחות ולימוד הפירושים / י. סליחות בנחת ובמתון / יא. הורדת דמעות ובכיה / יב. פסוקים של השתחויה / יג. לכיין ביי"ג מידות / יד. וידוי בכוונה / טו. שחיה בשעת וידו / טז. עננו בנחת / יז. פתיחת ארון הקודש בשמע קולנו / יח. נוסח ומנהג בסליחות / יט. מתפלל בציבור אם מנהג אחר / כ. בן אשכנז החפץ לומר סליחות בנוסח עדות המזרח או איפכא / כא. שמע יי"ג מדות כשהוא באמצע פסוד"ז או ק"ש או שמו"ע.

פרק ג' – קצת דיני ש"ץ ובעל תוקע לימים נוראים.....עמ' 14

א. המעלות של ש"ץ הגון / ב. הפסול להיות ש"ץ / ג. ש"ץ בחשש מחלוקת / ד. ש"ץ שלא נתמלא זקנו ושאינו נשוי.

פרק ד' – קצת מדיני התרת נדרים.....עמ' 16

א. שיבין נוסח ההתרה / ב. אם צריך למתירים חתימת זקן / ג. להתיר בפני שלושה הדיוטות / ד. בנוסח ההתרה.

פרק ה' – קצת מדיני תענית בער"ה.....עמ' 17

א. דיני תענית בער"ה / ב. עד מתי מתענים / ג. תפילת מנחה אחר התענית / ד. מי מתענה ובחור ישיבה.

פרק ו' – קצת מדיני ר"ה.....עמ' 18

א. ליל ר"ה של שנה שביעית / ב. שינה ביום ר"ה / ג. זמן תפילה בר"ה / ד. לשתות לפני התפילה ואיסור תענית עד חצות / ה. עמידה בתפילה בחזרת הש"ץ / ו. בכיה בתפילה / ז. אכילה לפני תק"ש / ח. קצת ממנהגי ר"ה.

פרק ז' – דיני הדלקת נרות.....עמ' 25

א. זמן הדלקת נרות / ב. זמן הברכה על הדה"נ ולגבי בחור ישיבה / ג. ברכת שהחיינו בהדה"נ / ד. מתי להדליק החשמל בשעת הדה"נ / ה. הדלקת נר יארציט ביו"ט / ו. הדלקת הנרות בליל יו"ט שני.

פרק ח' – דיני ואופן הכנת הנרות ביום א' דר"ה לליל ב' דר"ה.....עמ' 29

א. הוצאת דיסקיות של נרונים / ב. להוציא שעוה מהזכוכית / ג. להוציא פתילה ישנה מהנר / ד. להדביק הנרות בפמוטים / ה. הכנסת הפתילה לפקק הצף / ו. הפרדת הפתיל הצף / ז. לחתוך הפתילה / ח. לחתוך הנר להתאימו לפמוט / ט. שימוש בבית קיבול לנר המבריגים אותו לפמוט / י. להשתמש בפתילות שנכבו בשבת / יא. מקום הדלקת הנרות בליל יו"ט.

פסקי הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך על דיני ר"ה.....עמ' 32

א. אבל בש"ץ בסליחות / ב. אכילת אגוזים בר"ה / ג. נוסח הקדיש בעשיית / ד. יה"ר שבאכילת הסימנים / ה. עניית הקדושה ב'וכן תן פחד' / ו. אבל כמקריא לבעל תקיעה / ז. אשר יצר בין התקיעות / ח. אמירת תהילים בין התקיעות / ט. להאריך בתפילת מוסף דר"ה / י. נשים בתפילת מוסף.

פסקי הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך על דיני יו"ט.....עמ' 34

א. הפרשת מרק / **ב.** קנס לשכחה להדליק / **ג.** נסיעה ביו"ט שני / **ד.** פתיל צף / **ה.** טלטול מפתח / **ו.** הדלקת נר ע"י עכו"ם / **ז.** הדלקת חשמל ע"י עכו"ם / **ח.** פתיחת שימורים / **ט.** טלטול מנורה.

דברי פתיחה

אודה לה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה שזכיתי בעזה"ת להוציא קונטרס גם על חודש אלול ובו מקצת מדיני ומנהגי חודש אלול, ומחמת קוצר הזמן שבבין הסדרים וההלכות הרבות שבימים הנוראים לא כתבתי כל הדינים והמנהגים שיש בחודש אלול כי אם רק מה שכתבתי שנה שעברה, ורק שהוספתי השנה דיני הדח"נ ביו"ט ואופן הכנתם מיום א' דר"ה ליום ב' כפי שהבאתי כבר בקונטרס על חודש סיון, ומאד עמלתי ויגעתי בעזרת החונן לאדם דעת ובסייעתא דשמיא לסדר את ההלכות והמנהגים בצורה ברורה מסוכמת ע"פ כל השיטות והדינים כדי שיוכל הקורא לדעת את ההלכה למעשה עם כל פרטי הדינים בצורה קלה. ואל יפלא הקורא לראות את כמות השיטות והדעות דזהו מה שאמרו חז"ל "עשה לך רב והסתלק מן הספק" ועל כן השתדלתי להביא את כל הפוסקים והמנהגים (מה שמצאתי וראיתי או שמעתי) כדי שיוכל גם הקורא לנהוג ע"פ פסקי רבותיו. וגם בקונטרס זה הוספתי את פסקיו של חדב"נ עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על דיני ר"ה ויו"ט בתוספת הערות ציונים והוספות.

וראשית אודה לה' על שזיכני להוציא קונטרס זה לאור, וכן אכיר תודה מקרב לב להורי ולכל ידידי ומכריי ואנשים שוחרים אמת אשר עוררו אותי בכתב ובע"פ במה שיש לתקן בקונטרס ולהוסיף עליו. וכדי שלא תצא תקלה תחת ידי **אין להורות הלכה למעשה** בלי לעיין במקורות בפנים, וה' יאיר עינינו שלא תהיה טעות תחת ידינו. ואסיים בברכה ותודה לכל מי שיעיר לי או יתקן אותי בטעויות שמצא כדי שאוכל לתקנם במהדורא הבאה בפל' 0583288647 או בטל' 02-5860648. כמו"כ המעונין להנציח שם עולה לסך תרומה של 50 ש"ח לכל שם בפל' הנ"ל.

מרבית בלימוד התורה

א. בימי חודש אלול ועשיית מרבית בלימוד התורה¹. ויש מי שכתב² שמי שיזדמן באיזה לילה שהוא פוחת משיעור של שש שעות שינה, שהוא בריאות גופו, ומוסיף על שעות של בריאות נפשו ע"י עסק התורה, בטוח הא שלא יגיע לו נזק וחסרון מצד בריאות גופו, ולכן ליל שישי וליל ער"ח, וכן לילות של חודש אלול ועשיית וכיוצא, אם אדם פוחת משיעור שש בשינה, נכון לבו בטוח שלא יחסר כלום בזה מבריאות גופו.

מרבית בלימוד המוסר

ב. נוהגים להרבות בחודש אלול בלימוד ספרי המוסר³, ואיתא בספרים הקדושים⁴ שבימים אלו הנוראים ראוי לאדם למעט בלימוד אחרים, וירבה בלימוד ספרי יראה, לעורר לבו אל התשובה. ובספרי הפוסקים⁵ איתא שבכל השנה חובה ללמד בכל יום ספרי יראה ומוסר, וחייב זה הוא עד⁶ שירגיש בעצמו כי בא אל קרבו לקרבו לעבודת ה' להשיבו אל אביו שבשמים. והחייב⁷ ללמד ספרי מוסר יותר חיוב מכל לימוד אחר, ואפי' אם יתבטל משאר לימוד כי מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה. וכן מנהג בני הישיבות להרבות בלימוד המוסר בחודש זה. ובשיבת פוניבז' נוהגים ללמד בחודש אלול שני סדרי מוסר בצהריים ובערב. אמנם, מובא⁸ בשם הגר"י סלנטר זצ"ל שלא להפריע בימי אלול את הלימוד גמ' ופוסקים בגלל לימוד המוסר, זולת בעשיית שלגבי עשיית אמר כי אף אם יופרע בגלל היראה והמוסר אין לחוש, כי אז יש לפני האדם עבודה גדולה לעשות תשובה, שיוכל לומר ביוהכ"פ ה"על החטא". ומצינו דעות שונות באיזה ספר מוסר ראוי ללמד בחודש זה, דיש שכתבו⁹ ללמד בחודש זה ספר חובת הלבבות, ויש שכתבו¹⁰ ללמוד שערי תשובה, ויש שכתבו¹¹ ללמוד שבט מוסר וע"י כך יתחזק בירא"ש.

שער הציון

¹ ע"י בספר האלולים קודש לה' (פ"ו ס"ו) בשם כמה ספרים.

² כ"כ הבן איש חי (שנה א' פ' וישלח ס"א).

³ כ"כ בספר האלולים קודש לה' (שם).

⁴ כ"כ ביסוד ושורש העבודה (שערי המים פ"ד). ועיין בספה"ק מאור עינים (פ' יתרו) שכתב שתבלין יצה"ר תוכחת מאמרי חז"ל ואילו בגמ' קידושין (דף ל) הלשון: "בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין וכו' אם אבן הוא נימוח אם ברזל מתפוצץ", אלא כי עינינו רואות כמה אנשים לומדי תורה בפלפול גדול והמה רחוקים מיראת ה' ומעבודתו, והיצה"ר שלם אצלם שלא נימוח ולא נתפוצץ כלל, אבל באמת ברור כי גם תורה אין להם, כי מה שנקראת תורה להיותה מורה דרך לעבודת השי"ת, והם אינם לומדים לכוונה זו, ואדרבה המה מתפארים בה ומערבים טוב ברע עכ"ל. ועיין בסי' נועם אלימלך (סוף פ' יתרו) שכתב דברים חריפים במי שלומד תורה בלי ללמוד מוסר. ובשם החת"ס מובא (כ"ה בפס"ת סי' קנה הע' 17) שהעיד על עצמו כי ביום שאינו לומד מוסר מרגיש התקררות. ושמעתי מאחד המשגיחים שליט"א שהוא שמע ממרן הגרא"מ שך זיע"א שכהיום מי שלא לומד מוסר אין בו לחלוחית של ירא"ש.

⁵ כ"כ המשנ"ב (סי' תרג סק"ב, ובסי' א' סק"ב ובשעה"צ סקכ"ו) בשם הגר"א והאריז"ל.

⁶ כ"כ המטה אפרים (סי' תרג ס"ד).

⁷ כ"כ החיי אדם (כלל קמג).

⁸ כ"ה בכתבי הסבא מקלם (פנקס הקבלות עמ' עד).

⁹ כ"כ הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי סי' יא ס"ג), וכ"כ בסי' מגיד משרים (סוף פ' בהר), וגם החת"ס (מנהגי החת"ס פ"ב אות ד') לפני מסירת שיעורו לתלמידים למד עמם רביעית שעה בסי' חובת הלבבות.

¹⁰ כ"כ הגר"י בלאזר באור ישראל (סי' ז') שבאלול אם כי העת קצר, יראה ללמוד שע"ת וכד' המדבר כמעט מכל שרשי מצות ועבירות, ובהגיעו לדבר השייך יותר לו, יראה ללמד בהעמקה, לפי כוחות תבונתו ולפי מצב הזמן שיש לו, ומזה התקוה לבא לאיזה בחינה בהעבירה הלזו, ביוהכ"פ לבעל תשובה גמורה, לקבל עזיבת החטא, בבחינת הקלה לפניו. קבלה אמיתית, אשר אין ערוך לגדול מעלתה לשוב לו בזה ובבא.

¹¹ כ"ה בסי' אשיחה (עמ' שמ) בשם הגר"ח קנייבסקי.

ג. יש נוהגים בחודש אלול להתברך מפי גדולי הדור, להתברך בברכת השנים, ולכתיבה וחתימה טובה, ויש שנותנים להם קוויטל עם שמו ושמות בני ביתו.¹²

דיני תורה בחודש אלול

ד. ראוי לדון ולפסוק דיני תורה ולכפות לדין תורה בחודש אלול.¹³ ויש שכתב¹⁴ "שחז"ל אומרים אם יש דין למטה אין דין למעלה, וכל זמן ששומרים על הנהגת הישיבה, שכוללת ודורשת תורה, ותפילה, ומוסר, אז יש בחינה של דין למטה, ואז אין דין למעלה, ומסלקים גזרות לאין שיעור מכלל ישראל" עכ"ל. אמנם יש להזהר שלא להחזיק במחלוקת דכל העוזר במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו¹⁵, ובית שיש בו מחלוקת מלאך המוות מצוי שם וסופו ליחרב ר"ל¹⁶. ולכן יברח האדם מן המחלוקת כבורח מפני האש¹⁷, וכשרואים בני אדם מריבים בדברי קטטות ומריבות, ברח ברח מהם כי שם אסיפת החיצונים¹⁸. ויש שכתב¹⁹ שכהיום אין לנו מחלוקת לשם שמים, דבזמננו²⁰ לא שכיח מחלוקת לשם שמים והשטן מרקד. ויש שכתב²¹ שיש לזהר ממחלוקת ובפרט ממחלוקת לשם שמים, אשר רוב הצרות והתלאות הן ממחלוקת לשם שמים הרחמן יצילנה ממנה. וידוע צואת הרמב"ם לבנו שכתב וז"ל "אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת המכלה הגוף הנפש והממון וכו' ראיתי לבנים שהשחירו וכו' ומשפחות נספחו ישרים מוסרו מגדולתם ועיירות גדולות נתערערו וקיבוצים נפרדו וחסידים נפסדו ואנשי אמונה אבדו ונכבדים הלך ונתבזו בסיבת המחלוקת וכו' ולכן שינאו אותה ונוסו מפניה והתרחקו מכל אוהביה וגואליה ורעיה". אמנם מותר להתלונן במשטרה על בעלי עבירות אם הם יכולים למנוע מזה, אבל לפנות לערכאות (בית משפט) אין היתר, רק אחרי כתב סירוב מב"ד²¹. וכן מותר לריב ולהתקוטט עם הרשעים המתקוממים על התורה ואף מצוה יש בדבר כמש"כ הביה"ל (סי' א' ד"ה ולא) וז"ל "אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה, ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר וע"י זה יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הב"י מאומה, ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל, ודוד המלך ע"ה אמר, 'הלא משאניך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים' וגו'" עכ"ל, וכל מה שיוסיף שנאה לדרכי השקר, יוסיף אהבה לתורה, כדכתיב: "שקר שנאתי ואתעבה, תורתך אהבתי", ויאהב אמת ושלום כדכתיב: "והאמת והשלום אהבו"²².

נישואין

ה. ישנם ישיבות שנוהגים שלא לישא אשה בכל חודש אלול^{22*}, וכן בעשיית²³. ומאידך, יש נוהגים²⁴ דוקא בחודש אלול לערוך נישואין בכל ימי החודש, ואפי' בסוף החודש²⁵, כי החודש כולו ימי רצון. ויש שכתב²⁶ שאף בעשיית מותר לערוך

שער הציון

¹² סי' האלולים קודש לה' (פ"ו ס"י"ד) מפי הרבה ספרים וסופרים, וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על עמ' יב).

¹³ כ"כ בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' סו) ובשו"ת באר משה (ירושלמסקי ח"ב בסוף הספר).

¹⁴ כ"ה בקונטרס לקט רשימות בעניני כבוד (עמ' עו) עיי"ש.

¹⁵ כמובא במדרש רבה (במדבר יח).

¹⁶ כדאיתא בזוהר הקדוש (ח"א דף לז).

¹⁷ כ"כ באבות דר' נתן (פכ"ט) שאל יכנס לבית המחלוקת, וכן הוא בב"ב (קמז).

¹⁸ לשונו של הקב הישר (פ"ג).

¹⁹ כ"כ החתם סופר (פ' קורח).

²⁰ כ"כ הנודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סוסי"א).

²¹ כ"ה באגרות קודש (אגרת לב) לבעל התניא זיע"א. ועיי' מה שהאריך החפץ חיים זיע"א בשמירת הלשון (שער הזכירה פט"ו ופ"ז) בגנות המחלוקת.

^{21*} כ"פ הגר"י"ש אלישיב (קונטרס ערבות ותוכחה סמ"ג).

²² כ"ז מלשונו של האורחות צדיקים (בסוף שער השנאה).

^{22*} השד"ח (מע' חתן וכלה ס"ג) הביא שבאחת העיירות הוסיפו על דברי המט"א (סי' תרב ס"ב) שהעלה, שאין לשאת נשים בעשיית, והם אמרו שגם בחודש אלול אין נוהגים לעשות בו חופה, ובסי' תורת הישיבה (פ"י ס"ד) הביא שישנם ישיבות שכן נוהגים. ושמעתי מהגר"א הרמן שאמר בשם מרן הגרא"מ שך ז"ע שהטעם הוא משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

²³ כ"כ המט"א (סי' תרב ס"ה), הקיצושי"ע (סי' קל ס"ד), והג' חכמת שלמה (סי' תרב).

נישואין. ובספר כתבי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל^{26*} הובא שישנו ויכוח גדול בין ראשי הישיבות²⁷ לבעלי ההלכה לגבי עריכת חתונות בחודש אלול, ראשי ישיבות אינם רוצים שבחורים יתחתנו באלול כדי שלא לפגום באוירת ההתעלות השוררת בישיבה. אולם כשנשאל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל באופן אישי ע"י בחורים האם להתחתן באלול, היה אומר: "ודאי! הלא יש לך אפשרות 'לחטוף' עוד מצוה, עוד זכות לפני יום הדין!"

תקיעת שופר

ו. מר"ח ואילך מתחילים לתקוע אחר תפילת שחרית^{27*}. ומי שעומד באמצע שמו"ע י"א²⁸ שאין להפסיק לשמוע תקיעות אלו, וי"א²⁹ שמותר לו להפסיק באמצע שמו"ע כדי לשמוע תקיעות אלו, ומ"מ³⁰ אם אפשר לו לגמור הברכה, טוב יותר שיפסיק אחר גמר הברכה בשתיקה, ויש מי שכתב³¹ שאף שמדינא מותר להפסיק אבל אין ראוי כיון שהוא רק מנהג.

תקיעת שופר ביחידות

ז. מנהג התקיעות נקבע לציבור, אך המתפלל ביחידות י"א³² שאין צריך לתקוע, וי"א³³ שגם ביחידות צריך לתקוע, וי"א³⁴ שרק ביום ר"ח אלול שהוא עיקר התקנה ראוי לתקוע גם ליחיד.

שער הציון

24 השד"ח כתב (מע' חתן וכלה שם) על אלה שנוהגים לא לישא אשה שלא ראה ולא שמע מעולם על מנהג זה, ואדרבה העיד שנישואין התקיימו בחודש אלול, ובחופה היו נוכחים כמה כל גדולי הדור גאוני ארץ הקודש, וסיים שלכן מה שיש אנשים אומרים שאין לעשות חופה וקידושין בחודש אלול, טעות הוא בידם ואין לחוש לדבריהם כלל. וכן פסק הגרש"ז אויערבאך (קובץ מבקשי תורה נישואין סוף סי' יז), וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מח), ובסי' האלולים קודש לה' (הע' 311) כתב כן גם בשם שו"ת תירוש ויצהר (סי' קיא אות ד'), שו"ת מנחת אהרון (ח"ב בחלק המועדים עמ' קסו סי' ד'), שו"ת מקדש ישראל (סי' יג), שו"ת דברי שלום (ח"ו בקיצור פסקי הלכות סי' רפ), שו"ת שדה אלחנן (ח"א סי' לז), שולחן העזר (סי' ד' ס"ה), שו"ת ולאשר אמר (סי' כז). ועי"ש שהביא עוד הרבה ספרים בענין זה.

25 דאע"פ שמבואר בכמה פוסקים שאין לערוך נישואין אלא בחצי החודש הראשון שהלבנה מתוספת והולכת (עיין בזה בשו"ע יו"ד סי' קעט ס"ב וברמ"א ובערוה"ש באבהע"ז סי' סד ס"ג) מ"מ הכרעת רוב האחרונים והפוסקים שאין לחוש לכך ועכ"פ לא בחודש אלול, וכן הוא דעת החזו"א הסטייפלר והגר"ח"ק (קונטרס תא שמע ח"ח סי' פב), והגר"ש אלישיב (יבקשו מיפהו שער ד' פ"א אות א'). ועיין בזה בסי' האלולים קודש לה' (פ"ו סט"ו) שהביא את כל השיטות בזה לכאן ולכאן.

26 כ"כ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מח), וטעמו דכיון דיש חשש הרהור ועבירה אף בימים אלו מותר לערוך נישואין.

26* על ימים נוראים וסוכות עמ' ח'.

27 הגר"ר חיים קמיל זצ"ל (ראש ישיבת אופקים) הקפיד מאד שלא יתחתנו באלול והזכיר בענין זה מדברי הגר"ר יחזקאל לוינשטיין והגר"א דסלר זיע"א, שתמחו איך שיתכן שבחור יוצא מהישיבה לשמחה באלול. ופעם אחת יתחתן בחור בישיבה באלול והגר"ח קמיל אסר על כל הבחורים לנסוע לחתונתו (סי' בנתיבות ההלכה ח"מ עמ' 177).

27* רמ"א (סי' תקפא ס"א).

28 כ"ד הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה עמ' כא), וכ"ד הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר), והגר"ר אפרים גרינבלאט כמובא בסי' בנתיבות ההלכה (חלק מ' עמ' 217), וכ"כ בנטעי גביראל (פ"ד ס"ו).

29 כ"ד הגר"מ פיינשטיין (בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 184), הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות לחודש אלול עמ' יז), הגר"ר יוסף ליברמן (שו"ת משנת יוסף ח"ט סי' סז), הגר"ר שמאי קהת הכהן גראס (שו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' קפט אות ב'), הגר"ח קנייבסקי (בנתיבות הלכה גליון 31 עמ' 168), וכ"כ בשו"ת מקדש ישראל (סי' ה).

30 כ"כ הגר"ש קראס (שבט הקהתי שם).

31 כ"כ הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 256). ועי"ע מש"כ בזה הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' קנט אות א').

32 כ"ד הגר"ש אלישיב (קונטרס הליכות והנהגות תשרי עמ' 3), הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבב"א ח"א סי' שצד, וח"ח סי' רלא אות ד), והביא כן גם בשם הגר"ח קנייבסקי והגר"י רודרמאן, וכן משמע ממה שכתב הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' כא אות ה), וכ"כ בשו"ת מקדש ישראל (סי' נג אות א'), שו"ת דברי שלום (סי' נג אות א'), שו"ת מנחת חן (ח"א סי' נג אות א'), ושו"ת ציץ אליעזר (חייב סי' מח).

33 כ"ד הגר"צ פראנק (סי' שעשועי צבי), והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול-תשרי עמ' יז), וגם הגר"ח קנייבסקי הורה שנכון לילך לשמוע (דולה ומשקה עמ' ריד), וכ"כ בשיח יצחק (סי' רסד), וכ"כ בסי' האלולים קודש לה' (הע' 250) בשם הגר"ש קנייבסקי, ועי"ש עוד מה שהאריך בזה.

34 כ"פ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות עמ' כא הע' ג).

ח. ציבור שלא תקעו אחרי תפילת שחרית משום איזה סיבה שהיא י"א³⁵ שיתקעו לאחר גמר תפילת מנחה, וי"א³⁶ שאין ענין להשלים התקיעות במנחה, ויש שכתבו³⁷ לחלק שאם אותו ציבור שהתפלל שחרית בביהכ"ס ההוא, מתפללים שם גם מנחה יש מקום לתקוע במנחה, אבל אם רוב הציבור התחלף, אין טעם יותר לתקוע עבור אנשים שכבר שמעו את התקיעה בבקר במקום אחר.

פרק ב' – דיני ומנהגי סליחות

תחילת זמן אמירת סליחות

א. מנהג בני ספרד לומר סליחות מר"ח אלול ואילך¹, ומנהג בני אשכנז לומר סליחות מיום ראשון ואילך בשבוע שחל בו ר"ה, ואם חל ר"ה ביום שני או ביום שלישי, מתחילים ביום ראשון בשבוע שלפניו, שהוא כ"א או כ"ב אלול².

ספרדי בישיבה אשכנזית

ב. בחורים ספרדים הלומדים בישיבות אצל בני אשכנז, יארגנו להם לכתחילה מנין בפני עצמם לאמירת הסליחות באופן שהישיבה מסכימה לכך³. ומ"מ אברכים ובחורי ישיבות שערים עד שעות לילה המאוחרות, ואם ישכימו מוקדם לאמירת הסליחות יהיו עייפים במשך היום ויתבטלו מסדר לימודם, יכולים לומר סליחות לאחר חצות הלילה בציבור, ואם ע"י כך יתבטלו מסדר לימודם, יכולים לסמוך על כך שאמירת הסליחות אינה אלא מנהג, ודי להם שיאמרו בימי שני וחמישי, שהם ימי רחמים ורצון⁴, ומ"מ טוב שישתדלו לארגן מנין לאמירת הסליחות בצהריים⁵, ומי שלא אמר סליחות בכל ימי חודש אלול, עכ"פ מיום כ"ה אלול ואילך יקום כגיבור וכארי יתנשא לומר סליחות⁶, ולכה"פ ישתדל לקום כמנהג האשכנזים⁷, וי"א⁸ שאין לחוש לביטול תורה בקימה לאמירת הסליחות, ולכן יש לקום לאמירת הסליחות. ובענין נוסח הסליחות לספרדי בישיבה אשכנזית ע"י בסעי' כ'.

מתמיד בלימודו

ג. בחודש אלול ובעשיית יותר טוב לומר סליחות ותחנונים עם הציבור מללמוד תורה⁹. ולכן אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות ואפי' מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני ה'¹⁰. "ואל יאמר החכם והדיין למה אבטל לימודי להתענות ולהתפלל עמהם, ות"ת כנגד כולם יתפללו המה ואני על משמרתי אעמודה, עוסק בלימודי, וה' חפץ במעשי יותר ממעשיהם, חלילה לבעל נפש שיאמר כדברים האלה, כלא כל

שער הציון

35. כ"פ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' כד אות ה), הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול-תשרי עמ' יז), הגר"ש קמינצקי (קובץ הלכות פ"א הע' כה), והגר"ח קנייבסקי (שיח התורה ח"א עמ' שח אות א רי"ט).

36. כ"פ הגר"ש אלישיב (שערי הימים הנוראים פ"ג אות ה), וכ"ד הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) כמובא בס' בנתיבות ההלכה (גליון 24 עמ' 38), וגם הגר"מ שטרנבוך אמר שלא נוהגים כך.

37. כ"כ הגר"י טשזנר (מו"ץ העיר אופקים) בס' שערי הימים הנוראים (פ"ג אות ה).

1 שו"ע (סי' תקפא ס"א).

2 רמ"א (שם).

3 כ"כ בס' תורת הישיבה (פ"י הע' 4) ע"פ שו"ת הרידב"ז (ח"א שאלה לו) והגר"ח פלאג'י (מועד לכל חי סי' יא ס"ט) שכתבו שלכתחילה כל אחד צריך לומר כנוסח שקיבל מאבותיו ואין לו לשנות, וע"פ הגר"ח זוננפלד (הוי"ד בשו"ת יחו"ד ח"ג סי' מד) שכתב שכל המשנה בדבר אמירת הסליחות יש בזה "ואל תטוש תורת אמן".

4 כ"כ בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' מד) ובחזו"ע (עמ' ח).

5 כ"כ באלף המגן (סי' תקפא סק"ד), וכ"כ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מו). וע"פ בכה"ח (סי' קלא סק"ו כ"ז) בשם הפוסקים.

6 כ"כ הגר"ח פלאג'י (מועד לכל חי סי' יא ס"ו).

7 כ"כ הגר"צ אבא שאול (נר ציון עמ' עא).

8 כ"כ בשו"ת שמש ומגן (ח"ג סי' נז אות א').

9 כ"כ החיד"א בברכ"י (סי' תקפא סק"ו) והמ"ב (סי' תריט סקט"ז). וע"י יפה ללב (ח"ו סק"ב ד"ה וכתב).

10 כ"כ המטה אפרים (סי' תקפא ס"א).

העיתים שוים, הלימוד הוא טוב ויפה, ואין למעלה ממנו, והוא כנגד הכל, אבל יש עיתים וזמנים שצריך להתעצם בתפילה, וזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, ואדרבה, מוטל על התלמידי חכמים והזקנים שבדור, להעתיק ולבקש רחמים מלפני השי"ת על עם ה' ונחלתו כי הם המגינים על הדור, ותפילתם מתקבלת ברצון¹¹. וכתבו הפוסקים¹² שאף כשהיינו לומדים בישיבות, היינו מוותרים מלימודינו כדי לומר סליחות, כי הם מועילים לאדם לשפוך את נפשו לפני האלוקים על חטאת נעוריו ומעשיו אשר לא טובים וכן ראוי לעשות. ומי לנו גדול מרבינו האריז"ל שהיה מבטל מלימודו ואמר סליחות מילה במילה מר"ח אלול עד יום כיפור¹³.

השכמה לסליחות כשיפריע לתפילת שחרית

ד. הפוסקים האריכו לכתוב בדבר אלה המשכימים לסליחות ומבטלים ע"י כך מק"ש תפילה ות"ת ומזלזלים בעיקר לקיים התוספות, ולכן אעתיק כל אחד בלשונו הקדוש. **החיד"א** כתב¹⁴ וז"ל: "אם בשביל אמירת סליחות יתפלל תפילה שלא בזמנה או ישן בתפילין יצא שכרו בהפסדו וטוב לו להתפלל כהוגן ולא יאמר סליחות, ר"ל¹⁵ משום שיקום לומר סליחות, ואחר הסליחות ילך אח"כ ללון, ומתוך כך יהא ישן כל היום זמן ארוך מחמת שהיה ער בלילה, ואחר זמן התפילה, או אפי' שלא ילך אח"כ לישון, רק מתוך שלא ישן כל צורכו בלילה, יהיה ישן בתפילין, וידוע שאסור אפי' להסיח דעתו בתפילין, וכל זה אסור מדינא דגמ', משא"כ אמירת הסליחות אינו רק מנהג בעלמא, ואינו כדאי לדחות העיקר מפני הטפל", וממשיך החיד"א "וזה עיקר העבודה לשמור העיקרים ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספות". **ובפלא יועץ** כתב¹⁷ וז"ל: "ומה לתקן את הבר, שהוא משכימים לסליחות ומראה שרוצה להיות נקי כפים ובר לבב, ואח"כ הולך שובב, ויש החוזרים לישון על משכבם ומאבדים התפילה בציבור ובזמנה, או יש שחבלי שינה נופלים עליו וישן עם התפילין בתוך הקריאת שמע ותפילה, והרי זה דומה למי שכדי להרויח זהב אחד מפסיד מאה זהובים, הנה, כי כן טוב איש יכלכל דבריו במשפט, ואשר בכוחו לעשות יעשה, ולא יהא התוספת מפסיד את העיקר, רק אם יוכל לו בכח גבר לעמוד על המשמר אחר הסליחות, בביהכנ"ס או בביתו יושב ועוסק בתורה או בתחינות ובקשות כאשר תסיג ידו עד שעת התפילה, ואז יעמוד כגיבור ויתגבר להעביר שינה מעיניו ותנומה מעפעפיו ולהתפלל בנחת ובכוונת הלב, ואחר התפילה, ובכל עת שיהא פנוי, ימעט בעסק וירבה התורה ובלימוד ספרי המוסר, כאשר תשיג ידו, כי זה חובת גברא תמיד כל הימים, כ"ש בימים האלה, אשר בהם בריות יפקדו לחיים ולמות" עכ"ל. **והגר"ח קנייבסקי** כתב¹⁸ שאם מחמת שמשכימים מוקדם לאמירת הסליחות לא יתפלל תפילת שחרית בזמנה, או שלא יתפלל כראוי, יותר טוב שלא להשכים, ויאמר סליחות בחצות, או אח"כ כשקם בבוקר בזמן שרגיל לקום. **והגר"מ שטרנבוך**¹⁹ ג"כ נשאל ע"פ מש"כ בתשובות והנהגות דעיקר המעלה בסליחות הוא במה דמשכים יותר מוקדם בשביל הסליחות והנה יש מצוי אנשים דאם קמים יותר מוקדם הם עייפים כל היום ואינם יכולים להתרכז, והשיב, שישתדל מאד, וכן יזהר מחילול ה' אם מפורסם שלא בא ומתרפה אצל חבירו, ומ"מ במקום דלא יוכל ללמד ת"ת עדיף. עוד נשאל²⁰ דדין קימה באשמורת במי דע"ז מתעייף במשך לימודו כל היום ומצוי היום הרבה כן דע"ז עייפים כל היום אם מעיקר הדין יש להם חובה להקדים זמן השינה דע"ז ממעטים בזמן לימוד התורה, והשיב שהכל לפי הענין.

שער הציון

¹¹ כ"כ בס' האלולים קודש לה' (הע' 324) בשם סדר היום.

¹² כ"כ בשו"ת מים חיים (או"ח סי' רלא).

¹³ לשונו של הכה"ח (סי' תקפא ס"א).

¹⁴ בעבודת הקודש סי' ח' אות רמ"ה.

¹⁵ כ"כ בשערי הקודש אות רמ"ה.

¹⁷ ערך סליחות.

¹⁸ הובא בס' האלולים קודש לה' הע' 392.

¹⁹ ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה.

²⁰ תשוה"נ שם.

ה. הזמן המובחר לאמירת הסליחות הוא להשכים ולאומרם באשמורת הבוקר²¹, ויותר מזה יש מי שכתב²² וז"ל: ורע עלי המעשה שרואים לאחרונה אפי' בני תורה ובחורי ישיבות, שעומדים לומר סליחות בשעה מאוחרת, בזמן שאמירת הסליחות נתקן לאומרה "באשמורת הבוקר" והוא עלבון התורה כשבעלי בתים רואים בני הכולל ובני הישיבות נוהגים כן. אמנם מי שלא יכול לקום באשמורת ובאפשרותו לומר סליחות או לאחר הנץ החמה או בלילה לאחר חצות נחלקו פוסקי זמננו מתי עדיף, ונביא את כל השיטות בזה: בשם הג"ר יהודה שפירא זצ"ל הובא²³ בזה"ל: "תקנת הסליחות הוא לפנות בוקר, גם לשון הסליחות והפזמונים הם כולם משחר או מאשמורת וכו', ואמנם, אנשים שקשה להם הקימה או אין להם מנין אינם נתפסים על כך, ואומרים גם אח"כ, אבל להגיד סליחות ולילך אח"כ לישון זה נגד התקנה" עכ"ל. וכן אמר²⁴ הדברי יציב מצאנו זצ"ל וז"ל: "מה אומר ומה אדבר, אצל הצדיקים, ואצלנו בצאנו מה שראיתי, היה דרך שאנשים קמו בשעה שתיים או שלוש לפנות בוקר, אצו למקוה טהרה, הקירות רעדו, הציפורים היו מתייראים, הדגים היו רועדים, וכל העירה ביתה כמרקחה, וזה מיהר למקוה וזה כבר מיהר לומר תהילים, וכולם כאחד קמו לסליחות, ולא אבו לאמרם בחצות הלילה ואח"כ לחזור הביתה להתפשט ולהיכנס למיטה, לאחר ש"התסלח" (אהן געסליחעסט) הוא כבר יכול לעשות מה שליבו חפץ וביכולתו לישון עד ארבע שעות בתוך היום, מאחר ששכב לישון שעתיים יותר מאוחר, ואיזה מן שינה היא בסליחות, מי יכול לישון בימי הסליחות, אם לא עכשיו אימתי, כל השנה אתה ישן ובזאת כלים ימיד, כל לילותך חושך ואפילה ל"ע, אל תאבד לפחות את מה שהשי"ת נתן לך כמה ימי סגולה הללו, הכן עצמך לקראת יום הדין, אל תלך בבטחה כ"כ, בעוונה"ר אם ההתחלה אינה כדבעי, ההכנה אינה כהוגן, אם בשמים אינם מרוצים ח"ו בסליחותך, אזי כבר כל הר"ה אינו מי יודע מה וכו'" עכ"ל. ובס' הליכות חיים²⁵ כתב, שבאחד הימים התארגנו כמה אברכים שלא היה להם כח לקום לפנות בוקר, וגמרו אומר שיעשו להם מנין קטן לסליחות כל לילה אחר חצות, יום אחד הוציאו זאת לפועל, אך אח"כ נשמע הדבר לדברי יציב ואסר בכל תוקף לעשות כדבר הזה, והתבטא: "די פאפערס דארפן בכלל נישט זאגן סליחות" (פי' האוהבים לישון, בכלל לא צריכים לומר סליחות). וכן דעת הגר"ש²⁶ אויערבאך²⁷ שעדיף לאומרם אפי' אחר הנץ החמה מאשר בחצות הלילה, והוסיף²⁸, שמי שאומר סליחות בלילה לפני שהולך לישון, הרי זה אצלו משום מצות אנשים מלומדה, שככה חינוכו אותו. וכ"כ²⁹ הגר"מ שטרנבוך וז"ל: "ונראה שעיקר גדול בעבודת ימי הסליחות הוא להשכים לאמירתם וכמש"כ השו"ע "נוהגים לקום באשמורת הבוקר לומר סליחות". ונראה דגם באמירת סליחות בחצות הלילה יש לו להשכים בבוקר לתפילה, שזהו תיקון גדול בימים אלו, הזהירות לעבודת הבורא, ורק בלילה ראשונה לסליחות, רבים אומרים סליחות בחצות דוקא, אשר ע"כ לא טוב בעיני המנהג שחיותי בזמן האחרון שהתחילו כמה מנינים לומר בכל יום הסליחות בחצות, ובבוקר מאחרים להתפלל, ולפמ"ש לכאן חסר להם המעלה לקום לתפילה בזריזות באלו הימים הנוראים. וגדולה מזו סיפר לי המשמש בקודש אצל המהר"א מבעל זי"ע, שהיה מצוי אצלו להיות ער כל הלילה, ובהגיע זמן הסמוך לסליחות ממש, ביקש האדמו"ר להניח לו לישון אפי' לרגעים ספורים, כדי שיוכל לקיים "קימה" לסליחות, לקיים מש"כ השו"ע לקום לסליחות, דכשמדובר על "קימה" היינו משינה דוקא, שזה עצמו תיקון גדול לקום משינתו לסליחות, וכיו"ב שמעתי בשם הגאון דבריסק הגרי"ס זצ"ל, לדקדק מלשון וישכם שהוא דוקא אחרי השינה, וכך היו דבריו שיש ללמוד מהנהגת אברהם שנצטוו לשחוט בנו יחידו, ואעפ"כ נאמר "וישכם אברהם בבוקר", דמשמע שישן באותו הלילה, דלמרות ידיעתו שהולך לשחוט את בנו, הלך לישון בשלוות הנפש, ובבוקר השכם קם לקיים מצותו לשחוט את בנו וכו'" עכ"ל. והגר"מ קארפ כתב³⁰ דהשכמת הקימה מורה על התגברות גדול לעבודת הבורא, וכדכתיב "אעירה שחר", חצות לילה "אקום", והוא

שער הציון

²¹ ע"פ שו"ע (סי' תקפ"א ס"א), ואריכו הפוסקים בענין אמירת הסליחות באשמורת הבוקר. ובענין זמן חצות ועלוה"ש ע"י בס' האלולים קודש לה' העי' 352 ו-355 מה שהאריך בענין זה.

²² כ"כ בשו"ת מקדש ישראל להג"ר דוד הארפנענס ס"י כב.

²³ כ"ה בספר דעת יהודה עמ' רכ"ו אות תקצג.

²⁴ הובא בהליכות חיים ח"ב על המועדים (ימי סליחות) העי' ח' - ו'.

²⁵ הובא בהליכות שלמה ח"ב מועדים פ"א א"ה העי' 6, וכן נהג הגרש"י בעצמו אחרי שהיה קשה עבורו לקום באשמורת.

²⁶ כ"כ בשמו הגר"י טשזנר בשערי הימים הנוראים פ"ד אות ט'.

²⁷ תשובות והנהגות ח"ד סי' קלד.

²⁸ ה' חג בחג פ"ב העי' 4.

זריזות גדול לעבודתו יתברך, כמבואר בשו"ע (סי' רס ס"א), ולפי"ז נראה דלכ"ע עדיף לומר הסליחות ע"י השכמת קימה בסוף הלילה קודם היום, אע"פ שכבר מחצות הוא עת רצון, מלומר סליחות בחצות הלילה שלא בהשכמה, ורק באם לא יוכל לקום באשמורת מחמת שמאחר שנתו, ועוסק בתורה, אזי אומרים סליחות בחצות הלילה. [נויש שכתבו*²⁷ שיש באמירת סליחות בבוקר גם מעלה צדדית שאפשר לומר הסליחות מלובשים בטלית ותפילין, להרויח בזה עוד הרבה מצוות לקראת יום הדין, כי כל רגע שלובשים טלית ותפילין יש בו עוד שלשה מצוות (שתפילין הם שתי מצוות, וציצית עוד אחד), אבל כשאומרים סליחות בלילה א"א ללבוש אז טלית ותפילין]. מאידך, יש נוהגין לומר סליחות מיד לאחר חצות הלילה, ומנהג קדום הוא מדורות הקודמים, משום שע"פ הזוה"ק²⁸ עת רצון גדול הוא, ולכן לאלו שאין יכולים להשכים קום לפני עלוה"ש, דעת **המשמרת שלום**²⁹, **הגר"מ פיינשטיין זצ"ל**³⁰, **(הגר"מ גרוס**³⁰**)**, **והגר"ח קנייבסקי**³¹ שיעדיפו לומר סליחות לאחר חצות הלילה, מאשר לדחות אמירת סליחות לאחר שהאיר היום. **והגר"ח ק** בעצמו³² כשלמד בישיבה לומז'ה בסליחות היה הולך לביהכנ"ס הגדול כי בישיבה היו אומרים סליחות ביום ואמר שאין לזה טעם. ובדעת **הגר"ש אלישיב זצ"ל** יש שכתב³² בשמו שעדיף אחר חצות הלילה מאשר אחר הנץ. אך יש שכתבו³³ בשמו שהשכמה מוקדמת לסליחות אף לאחר הנץ עדיפה על אמירתם בחצות הלילה ודייק זאת מלשון השו"ע שכתב "נוהגים לקום באשמורת" שמלשון זה יש ללמוד שהשכמה מוקדמת עדיפה מחצות. ופעם³³ כשנשאל האם אפשר לומר סליחות בחצות התבטא: "עם כרס מלאה ממלוח מלכה לומר סליחות? אין בזה טעם! ובהזדמנות אחרת התבטא: "האם אחרי סליחות אפשר ללכת לישון!! ותשובת³⁴ רבינו במענה לשאלת הגר"י פיינהנדר ע"י נכדו ר' אריה אלישיב השיב שהכל לפי מה שהוא אדם, ותלוי מה יפריע לו פחות בלימודו, אמנם מה שנהגו בישיבות לומר סליחות בבוקר אחרי שהאירה היום דעת הגריש"א³⁴ שהוא משום ביטול תורה, כי זה יגרום לשנות כל סדר הישיבות. ומנהג ישיבת פוניבז' לעשות שני מנינים אחד בחצות ואחד מוקדם בבוקר. ונראה שהמובחר הוא לומר סליחות במקום שיכוין יותר, שכן **הגר"ש ז' אויערבאך זצ"ל**³⁵ היה מחזר לומר סליחות אחר ביהכנ"ס שאומרים שם הסליחות בהתעוררות ובמתינות הראויים, והיה רגיל לומר שבאמירתו במהירות, קשה ביותר לכוון באמירתו, ובפרט אם אין מסדרין אותו קודם לכן. ומי שיש לפניו שני מנינים א' בחצות הלילה והשני באשמורת לפני עלוה"ש אך הוא מתעורר יותר באמירת הסליחות בחצות כיון שיש שם ציבור יותר גדול, פשוט שיאמר בחצות אע"פ שלכתחילה צריך לומר באשמורת³⁵.

שער הציון

²⁷ כ"כ בשיח התפילה עמי תקנ"ט אות יג.

²⁸ הו"ד במג"א סי' א סק"ד ומחצה"ש שם.

²⁹ סי' מא אות ד'.

³⁰ שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' קה.

³⁰ כן נראה דעתו ממה שבקובץ פסקים ותשובות על חודש אלול-תשרי עמי' כ ע"ש לא הזכיר כלל את ענין אמירת הסליחות ביום אלא רק בחצות.

³¹ שאלת רב ח"א פל"ד סי' א.

³² דרך שיחה ח"ב עמוד רמ"ו.

³² כ"כ בס' לקנות חכמה ז' עמ' 1, ובס' באר ישראל הלי' ימים נוראים עמ' ב', ובס' בנתיבות הלכה חלק מ' עמ' 205.

³³ כ"ה בגלאט תשס"ה עמ' 151. ועיין בזה בהגהות והוספות הגר"ה וינברג מתלמידי רבינו.

³³ כ"כ בס' כתבי הגרי"ש על ימים נוראים עמ' יא.

³⁴ כ"כ באשרי האיש או"ח ח"ג פ"ג הע"ט.

³⁴ כ"ה בס' באר ישראל הלי' ימים נוראים עמ' כ'.

³⁵ כ"ה בהליכות שלמה עמ' ב' הע' 6

³⁵ כן אמר לי הגר"מ גרוס.

ו. ביום הראשון של סליחות נוהגים להקפיד להקדים הסליחות במוצ"ש תיכף אחר חצות הלילה מכיון שכל מה שאפשר לקרב אמירת הסליחות לשבת וללכת מחיל אל חיל מקדושת השבת טוב יותר³⁶, וגם משום דחצות עת רצון^{36*}, וגם לקיים לשון הפיוט "במוצאי מנוחה" וכן הפיוט "בזעקם בעוד ליל" דיי"א³⁷ דמי שאמר סליחות של יום ראשון בבוקר אין לומר במוצאי מנוחה, או³⁸ שלא יאמר "קידמנוך" אלא "קידמוך". אמנם יש נוהגים^{38*} לומר גם ביום ראשון הסליחות בבוקר משום דכל יום ראשון הוא נחשב מוצ"ש, ולכן אפשר לומר גם בבוקר את הפיוטים הנ"ל.

באיזה לבוש יאמר סליחות במוצ"ש

ז. י"א^{39,38} שיש להחליף בגדי שבת לבגדי חול לפני סליחות. אמנם י"א^{39*} שטוב להתחיל במוצ"ש מתוך מצוה ובבגדי שבת שיש עדיין עונג משב"ק ושמחת התורה שבשבת זמן יותר פנוי ללמד.

זמן ק"ש אם עדיף מסליחות

ח. מי שאיחר לקום, ואם יאמר סליחות לפני התפילה יאחר זמן ק"ש עם ברכותיה של המג"א, י"א⁴⁰ שאם יש לו מנין לסליחות אחר התפילה עדיף שיקדים להתפלל, ואח"כ יאמר הסליחות. וי"א⁴¹ שרק אם מקפיד על כך כל השנה. וי"א⁴² שאם איחר זמן ק"ש של הגר"א, יש לו להקדים ולהגיד ק"ש אף בלי ברכותיה, ויאמר סליחות ואח"כ יתפלל.

שער הציון

³⁶ כ"כ בס' האלולים קודש לה' (הע' 360) ע"פ הלקט יושר (עמ' 118), וכ"כ הגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קמד אות ב בשם ס' אור גדליהו דף ח' ע"א), וכ"ה המהר"י מבעלז (אוצר המאמרים מאמר ג').

^{36*} כ"כ בשו"ת בית אבי (ח"ה סי' נב), וכנ"ל בסעי' ה' בשם המשמרת שלום, והגרמ"פ הגרמ"ג והגרמ"ק.

³⁷ כ"כ בערוה"ש (סי' תקפא ס"ד), וכ"כ הגר"י אלשיב (אשרי האיש פ"ג סי"ח), הגר"ח קנייבסקי (פסקי הלכות עמ' רפ בשאלה נג, ובתשובת הגר"ח עמ' קס) ועוד, ועיי' בס' האלולים קודש לה' (הע' 360, ופ"א סי"ח) שהביא את השיטה בזה ועיי"ש עוד בנוסח "בזעקת בעוד ליל" שהביא הרבה שיטות בענין הנוסח לאלו האומרים את הפיוט בבוקר.

³⁸ כ"ה הגר"י אלשיב (אשרי האיש פ"ג סי"ח), כלומר שיגיד במוצאי מנוחה 'קידמוך' אבל לא שידלג על תיבת במוצאי מנוחה.

^{38*} כ"כ בספר שיח התפילה (עמ' שצא אות א' ואות י') בשם הסטייפלר, וכ"כ בס' האלולים קודש לה' (הע' 358 ו520) בשם מהר"א מבעלז, וכן דעת הגר"ח קנייבסקי (באר ישראל עמ' כד) לגבי הפיוט "קידמוך", אך תיבות "בעוד ליל" דעתו שלא יאמר בבוקר.

³⁹ כ"ה הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 359).

^{39*} כ"כ בפסקי תשובות (סי' תקפא הע' 15) בשם (ע"פ) הלקט יושר.

⁴⁰ כ"כ בשו"ת מקור נאמן (סי' תקכ), ובאבני ישפה (פט"ו סי"ט), וכ"כ הגר"י אלשיב, והגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 388).

⁴¹ כ"ה הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה). ובכלל כל המח' בין המג"א להגר"א בענין זמן ק"ש אע"פ שהמ"ב לא הכריע, כבר פסקו גדולי הפוסקים שההלכה כהגר"א שכן דעת רוב הפוסקים, ה"ה: השלטי גיבורים (על המדרכי ריש פ"ד דברכות), הלבוש (סי' רלג סי"א וסי' רסז), התיו"ט (פסחים פ"ג משנה ב', ובספרו דברי חמודות ברכות פ"ד אות יד), השו"ע הרב (בסידורו בהל' תפילין, סו"ז ק"ש של שחרית), ועוד. וכן דעת החזו"א (אורחות רבינו ח"א עמ' נב) שאפשר לסמוך לכתחילה על זמן הגר"א, והגר"מ שטרנבוך כתב (תשו"ת ח"א סי' נו) שכן נקטו לעיקר הגר"ח והגר"י מבריסק, וכן בערוה"ש (סי' נח סי"ד) כתב שכן תופסים עיקר לדינא. וכ"כ הגר"מ פינשטיין (שו"ת אג"מ ח"א סי" כד) שבכל המקומות במ"ב מוכח שדעתו נוטה כהגר"א, והרבה ראשונים סוברים כן, והגר"א בתראה והסכימו עליו כל העולם שהוא גדול טובא וראוי להכריע והלכה כבתראה. ובפרט שגם הגר"י סובר כן, ומנהג רוב המקומות שבמדינתנו רייסן וליטא ומנהג הישיבות כהגר"א והגר"י, וכן הוא העיקר לדינא בכל הענינים, ורק יחידים היו מחמירים לעצמם כהמג"א עכ"ד. וכ"כ במנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב' פ"ו) שכן דעת כמה ראשונים. אמנם מלבד שהמג"א הוא לא שיטת יחידה שהרי גם הקיצושי"ע (כ"כ בבירור ההלכה חנינא ח"א עמ' קמו שכן דעת הקיצושי"ע ע"פ מש"כ בס"י יז סי"א) ועוד פוסקים סוברים כן, מלבד זה כבר הזהירו גדולי ישראל שיש להחמיר בספק דאורייתא ולהקפיד על הזמן של המג"א הלא המה: הסטייפלר (אורחות רבינו ח"א עמ' נג), הגר"שז"א אויערבאך (הליכו"ש ח"א תפילה פ"ז הע' 43) הדברי יציב מצאנו (שו"ת דברי יציב או"ח סי' נז), הגר"מ שך (אוצר הזמנים פ"ב עמ' מה הע' 44), והגר"מ שטרנבוך כתב (תשו"ת ח"א סי' נו) שכן הקפיד גם הגר"א קוטלר וכן בס' הליכות ישראל (סי' לד עמ' קפב) כתב שכן הקפידו גם הגר"א קוטלר, הגר"י גוסטמאן, והגרמ"פ שיינברג. וכידוע כמה הגר"שז"א אויערבאך והגר"מ שך הקפידו לא להפסיד הזמן הראשון, וכן הגר"ש וואזנר (כ"ה באוצר הזמנים שם) העיד על עצמו שמיום עומדו על דעתו לא איחר מלקרות ק"ש עם ברכותיה ועם תפילין לפני סו"ז ק"ש של המג"א. ובתשובת הגר"י ליברמן לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ בספרו גם אני אודך (סי' ב') כתב שדודו המהר"א מבעלזא זי"ע היה מורה לעורר את המשמשים לקריאת שמע אפילו אם הלכו לישן בשעה מאוחרת לפנות בוקר וכדומה, לפני סוף זמן קר"ש לשיטת המג"א, ולא המתין עד הזמן המאוחר של בעל התניא והגר"א. והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורלי"צ ח"ב פ"ו אות א') כתב שהספרדים נוקטים בזמן המג"א, שכן כתב החיד"א

כוונה בסליחות ולימוד הפירושים

ט. לכתחילה יש לומר הסליחות בכוונה⁴³, ולכן יסדר לעצמו זמן ללמוד פירוש הסליחות כדי לדעת מה שהוא אומר⁴⁴, די"א⁴⁵ דמי שאומר סליחות ולא מבין הפירוש אין תועלת באמירתו, וי"א⁴⁶ שאף מי שלא הספיק לעבור על הסליחות, ואינו יודע פירושם, יש לו לכוין שהוא מבקש מאת הקב"ה מחילה וסליחה על כל מה שחטא "ורחמנא לבא בעי", וי"א⁴⁷ שמי שלא מבין אף מילה מהסליחות מותר לו לומר בלשון שהוא מבין, ומ"מ י"א⁴⁸ שצריך להתאמץ לטרוח ולהשתדל לאומרו בלשון הקודש כמו כל הקהל ולא לפרוש מן הציבור. וכהיום שיצא הסליחות המפורש וכן יש ב"ה סליחות עם פירוש יסוד מלכות ודאי שמן הראוי לומר בלה"ק⁴⁹.

סליחות בנחת ובמתון

י. יש לומר את הסליחות, וכן הפוסקים שלפני כל סליחה וסליחה, בנחת ובמתון ולא במרוצה⁵⁰. ומובא⁵¹ ששאלו את המשגיח דליקווד על מה להשים את הדגש באמירת סליחות, ענה המשגיח, צריך לומר את הכל ולא לחתוך, אסור לעשות פשרות, ורק במה שמתעורר שמה להתעכב, התכלית היא להתעורר בתשובה. אכן י"א⁵² שיותר טוב לומר הסליחות עם הציבור ואף שהם אומרים במהירות קצת, מאשר במתינות ביחידות. ומנהג הגר"ש אלישיב זצ"ל היה כשאנו מספיק את כל הסליחות בציבור וכגון בער"ה, היה מתחיל לפני הציבור, ואח"כ משלים בבית את מה שלא הספיק⁵³.

הורדת דמעות ובכיה

יא. יש שכתבו, מה טוב אם אפשר, להוריד דמעות בעת אמירת סליחות, כי שערי דמעה לא ננעלו⁵⁴, וחביבין הן הדמעות של אדם לפני הבורא יותר מכל התפילות, ובפרט בסליחות שמוזכר שפיכת דמים של צדיקים, יעורר לבו אל הבכי, ובכי זו יהיה כפרה על עוונותיו⁵⁵, וטוב להעביר דמעות על מצחו, כי במצח נכתמים כמש"כ (יחזקאל ט, ד) "והתנית על מצחות האשים". וכך⁵⁶ בפיוטים שמשמעותם היא שהאומר אותם מוריד דמעות, וכגון "שתשים דמעותינו בנאדך להיות" כי י"א⁵⁷ שלא יתכן שער הציון

בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח), וכ"כ בס' הליכות עולם להבן איש חי (ח"א פ' וראא אות ג'), וכתב שפשטה ההוראה כן בכל המקומות למנות מעה"ש והוסיף שזו דעת מרן השו"ע. ובס' בין השמשות להגר"מ טיקוצנסקי כתב שכן המנהג פשוט באר"י, ובס' ישראל והזמנים (ח"א סי' ח' פ"ג אות ד') כתב שכן המנהג המקובל ברוב תפוצות ישראל.

⁴² כ"ה הגר"ח קנייבסקי (ס' האלולים קודש לה' הע' 389).

⁴³ כ"כ השערי תשובה (סי' תקפא ס"א).

⁴⁴ כ"ה הדברי יציב מצאנו (הליכות חיים ח"ב על המועדים ימי סליחות בהע' ז), הגר"ש אויערבאך (הליכות שלמה ח"ב מועדים פ"א הע' 6), הגר"מ שטרנבוך (קונטרס תשובות והנהגות על ר"ה עמ' קא), וכ"כ בספר האלולים קודש לה' (הע' 485) ע"פ ה"ט"ז (סי' ק' סק"א), ובשם הגר"ח קנייבסקי, וכ"כ בשו"ת ושב ורפא (ח"א סי' כה) ובשו"ת זכר יהוסף (סי' יט).

⁴⁵ כ"כ הנטעי גבריאל (פ"י ס"ד), וכ"ה הדברי יציב מצאנו (הליכות חיים שם) שאלו האומרים את הסליחות במהירות וחיפזון בלי כוונה וכו' מה בצע באמירתו.

⁴⁶ כ"כ הפלא יועץ (ערך הסליחות), וס' האלולים קודש לה' (הע' 486) ע"פ הפנ"י (ברכות כח ע"ב) ע"ש.

⁴⁷ כ"כ בשו"ת ושב ורפא (שם) במושכל ראשון, וכ"כ הס' חסידים (סי' תקפח), הערה"ש (סי' קא ס"ט), והכה"ח (סי' קא סק"ז), וכ"כ הגר"ר בנימין זילבר בבית ברוך על החי"א (כלל כב אות קו).

⁴⁸ שו"ת ושב ורפא (שם).

⁴⁹ ע"י בהליכות משה (ח"ב מועדים פ"א הע' 6) שהביא מש"כ אויערבאך במכתב למחבר של הסליחות המפורש.

⁵⁰ כ"כ השע"ת (סי' תקפא סק"א), הבן איש חי (מועד לכל חי סי' יא סכ"ח), הכה"ח (סי' תקפא סק"ה וסק"ו), והברכ"י (סי' תקפא סק"ד).

⁵¹ כ"ה בלקט רשימות בעניני אלול (עמ' נא).

⁵² כ"ה הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 489).

⁵³ אשרי האיש (פ"י ס"ז).

⁵⁴ אלף המגן (סי' תרז סק"ו).

⁵⁵ ס' האלולים קודש לה' (הע' 491) ע"פ הגמ' במועד קטן (כה). שכל המתאבל על אדם כשר מוחלין לו כל עוונותיו ע"פ גירסת היסוד ושורש העבודה (שערי המים פ"ה).

⁵⁶ כ"כ באלף המגן (סי' תרז סק"ו), וכ"כ בס' ווי העמודים בשם השלי"ה, ובשד"ח בשם החיד"א.

לומר אותו הפיוט אלא"כ בכה המתפלל, או שבוכים בציבור (דכיון שכולל עצמו עם הציבור באומר "דמעתינו", ולא אמר "דמעוטי", לית לן בה, כיון שיש מהם שמורידים דמעות⁵⁸) כדי שלא יהיה כדובר שקרים לפני המקום דכתיב (תהילים קא, ז) "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני", וי"א⁵⁹ שיכול לאומרו ויכוין לדמעות של כלל ישראל המתפללים שמורידים דמעות, וי"א⁶⁰ שמי ששופך לבו הרי הוא שופך דמעות וסגי. ומי שיש לו לב קשה ואינו יכול לבכות, טוב לעשות קול בכי כאילו הוא בוכה, וכדכתיב (תהילים י"ט) "כי שומע ד' קול בכי", אע"פ שלא בכה ממש "ורחמנא לבא בעי" לב נשבר⁶¹, וצריך לומר מילים אלו ואסור לדלגם⁶².

פסוקים על השתחויה

יב. יש שכתבו שכשאומרים בסליחות אותם הפסוקים של השתחויה (אחר "לך ה' צדקה"), ראוי להשתחוות לצד מזרח, כי אם אינו משתחוה ואמר אשתחוה, הרי הוא כדובר שקרים לפני המקום⁶³.

לכוין ב"ג מדות

יג. בשעה שאומרים את ה"ג מדות, חייבים לכוין שם של כל אחד מהם, שאסור להזכיר את ה"ג מדות שלא בכוונה⁶⁴, ומי שאינו יכול לכוין בזה, יאמר לכה"פ את ה"ג מדות באימה, ביראה וברעדה⁶⁵, ואין להפסיק באמצע ה"ג מדות⁶⁶.

וידוי בכוונה

יד. מי שיש לו לב טהור אשר הוא יהודי, יתן לב באמירת הוידוי לאומרו בכוונה והכנעה רבה, לא כן האומרים הוידוי מבלי לשים לב אם אומרים וידוי או עשרת בני המן, ויש את לבם באותו פרק מחשבות עמל ואון להוסיף על חטאתם פשע, הוא ודאי פשיטא דכל כי הא וידויים אחת ותשע, לא יועילו לאוצרות רשע, ואדרבה וידוי כזה מכריע לכף חובה, ומוסיף עליו איבה וכו' ואין זה וידוי יהגה אלא זילותא וחוצפה יסגה⁶⁷.

שחיה בשעת וידוי

טו. טוב שישחיה בשעת וידוי כדרך שהוא שוחה במודים⁶⁸. אכן, אם קשה לו השחיה או זקן או חולה יש להקל בזה, ודי שיכוף מעט את ראשו⁶⁹.

שער הציון

⁵⁷ כ"פ הא"ר (סי' תקפא סק"ט) הספר חסידים (אות רג), השיורי טהרה (ס' אלונקי מעי' שין אות כו), והפלא יועץ בספרו יעלזו חסידים (אות רמ ורג).
⁵⁸ כ"כ הגרמ"מ קארפ (הלי' חג בחג על ימים נוראים עמ' כג הע' 44) בשם הגר"ח קנייבסקי, ולכן הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובה"נ על ר"ה) כתב שיש ליזהר לומר בלשון רבים.

⁵⁹ כ"ה הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש ח"ב מועדים פ"א בד"ה אות ה'), וכ"כ הג"ר משה מרדכי קארפ בשם הגר"ח קנייבסקי, והביא דברי החו"י במקו"ח שכתב לערער על דברי הסי' חסידים עיי"ש.

⁶⁰ הגר"ח (סי' האלולים קודש לה' הע' 527).

⁶¹ כ"כ באלף המגן (סי' תקפב סקמ"ה), ובשד"ח (מע' ר"ה סי' ב' אות כו) בשם החיד"א, וכ"כ בס' ווי העמודים בשם השל"ה.

⁶² כ"ה הגר"ח קנייבסקי (נזר החיים עמ' קצו י).

⁶³ כ"ה בקיצור השל"ה (סוף מס' ר"ה סוד"ה אם יש מילה), ושיורי טהרה (שם), וסי' האלולים קודש (לה' הע' 500) ע"פ כל הפוסקים שכתבו שצריך להשתחוות בעלינו לשבח שהגר"ח קנייבסקי אמר לו דדמי לאהדדי עיי"ש מש"כ מפי ספרים וסופרים.

⁶⁴ כ"כ הא"ר (סי' תקפא סק"ט) והברכ"י (סי' תקפא סק"ד).

⁶⁵ כ"כ בלקט יושר (עמוד 119).

⁶⁶ כ"כ באליה רבה (שם).

⁶⁷ לשונו הק' של בעל הפלא יועץ בספרו יעלזו חסידים (אות כ').

⁶⁸ כ"כ המט"א (סי' תרז ס"א), הקיצושי"ע (סי' קלא ס"ט), המחצה"ש (סי' תרז סק"ד), האלף המגן (סי' תרז סק"ח), והמשנ"ב (סי' תרז סק"ח). ועי' מש"כ בזה הגרצ"פ פראנק (מקראי קודש ימים נוראים סי' מו).

⁶⁹ כ"כ הברכ"י (סי' קלא סק"ח), והשעה"צ (סי' תרז סק"ו), וכן הורה הגר"נ קרליץ (חוט השני יום כיפור עמ' קח ובשעה"צ סקפ"ג) לזקן וחלש.

טז. מה שנהגו קצת לומר בסוף הסליחות "עננו ד' עננו" וכו'. במהירות גדול, יש לבטל מנהגם⁷⁰, וטוב לומר מעט סליחות בנחת, מהרבה במרוצה⁷¹.

פתיחת ארון הקודש בשמע קולינו

יז. יש נוהגים⁷² לפתוח הארון הקודש לאמירת שמע קולינו, ויש⁷³ שהעדיפו למעט בפתיחת הארון, כי אם פותחים הרבה הרי זה מוריד ערך הדבר. והכל כמנהג המדינה⁷⁴, ומותר לטלטל ס"ת מחדר לחדר לצורך זה, כדי שיהיה ס"ת בארון קודש באמירת שמע קולינו⁷⁵, ובענין עמידה בשעה שהארון הקודש פתוח עיין מש"כ בפ"ה ס"ה.

נוסח ומנהג בסליחות

יח. בנוסח הסליחות, לפי הנראה כל הנוסחאות השונות של בני אשכנז הם שווים, (ויש כמה נוסחאות, ובעיקר יש מנהג ליטא, מנהג פולין, ומנהג אשכנז) ורק שונים בענין איזה סליחה אומרים, ומתי לאומרים, ועוד פרטים קטנים, וכל ביהכ"ס יתפלל כפי הנוסח שמקובל אצלם, ויש להם לשמור על מנהגם ולא לערב נוסחאות⁷⁶, אמנם בדיעבד יצא יד"ח בכל נוסח⁷⁷.

מתפלל בציבור עם מנהג אחר

יט. מי שאומר סליחות במקום שאינו כפי הנוסח שלו י"א⁷⁸ שיכול עדיין להמשיך ולומר כמנהגו והעיקר הוא לומר הי"ג מדות ושאר הדברים הנאמרים עם הציבור, דוקא עם הציבור, וי"א⁷⁹ שעליו לומר סליחות כפי נוסח הציבור שעמו הוא מתפלל, כי שינוי הנוסחאות אינו משמעותי, כי ע"פ רוב אומרים אותם סליחות אלא בסדר שונה, ועדיף שלא לפרוש מן הציבור.

בן אשכנז בחפץ לומר הסליחות בנוסח עדות המזרח

כ. בן אשכנז הרוצה לומר סליחות כנוסח "עדות מזרח" וכד' או להיפך, אין לעשות כן, ואין לשנות ממנהגו דכתיב "ואל תטוש תורת אמן"⁸⁰, ובדיעבד יצא יד"ח⁸¹. אמנם י"א⁸² לגבי תפילה בימים נוראים לבחור ספרדי הלומד בישיבה אצל בני אשכנז וקשה לו השינויים הרבים שישנם בנוסח התפילה, שרשאי להתפלל כנוסח התפילה הנהוג בישיבתו.

שער הציון

⁷⁰ כ"כ הברכ"י (שם).

⁷¹ כ"כ במשנ"ב (סי' תרכ"ב סק"ג).

⁷² עי' מש"כ הגר"י טשזנר (שערי הימים הנוראים פ"ו אות כח) והג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שצה).

⁷³ עי' מש"כ בזה הגר"י טשזנר (שערי הימים הנוראים בסוף הספר סי' ג' עמ' תקעט).

⁷⁴ כ"ה הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 446).

⁷⁵ כ"ה הגר"ח קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לקט ה' לימים נוראים עמ' נז מהדורת תשע"ב).

⁷⁶ כ"כ בסי' נוהג כצאן יוסף (עמ' רנח אות ד'), ובמט"א (סי' תרז סי"ב), ובפאת שדך (עמ' קכו), וכ"ה בכתבי האריז"ל (האלולים קודש לה' הע' 621).

ועי' שו"ת הרדב"ז (ח"א סי' לו), ומש"כ הג"ר אפרים גרינבלאט (בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 217).

⁷⁷ כ"כ ה"ב א"ש חי (מועד לכל חי סי' יא פ"ט), ובשו"ת שער אפרים (שאלה יג).

⁷⁸ כ"פ הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 622) והג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' רלד אות א'), וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"ד סי' ז' ענף ב').

⁷⁹ כ"כ בשו"ת דברי שלום (ח"ה סי' קט), ובשו"ת ודרשת וחקרת (חלק א-ב סי' סה אות ה').

⁸⁰ כ"ה הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 623), וכ"פ הגר"י רצאבי בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' קלד) לגבי תימני הלומד בישיבה אשכנזית שיש לו לומר הנוסח שלו. ועי' בשד"ח (מע' ר"ה סי' ג' אות ט').

⁸¹ כ"כ הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי סי' יא סי"י יט).

⁸² כ"פ הגר"ש אויערבאך (שלמי מועד פי' והליכות שלמה תפילה פ"ה הע'), הג"ר אפרים גרינבלאט, והג"ר זלמן נחמיה גולדברג (סי' תורת הישיבה פ"י הע' 10). ולגבי שמיעת תקיעות לספרדי הלומד בישיבה אצל בני אשכנז אם ראוי שישמע תקיעות של בני עדות המזרח או שיצא יד"ח בתקיעות שתקעו בישיבה עיין דעת הגר"ש אויערבאך בסי' בנתיבות ההלכה (חלק מ' עמ' 186).

כא. מי ששומע באמצע פסוקי דזמרא י"ג מדות י"א^{82*} שאסור לו להפסיק כדי לומר הי"ג מדות וי"א⁸³ שמותר להפסיק, אבל באמצע ק"ש וברכותיה וכ"ש באמצע שמו"ע לכ"ע אסור להפסיק⁸⁴ מלבד מי שעומד בין יהיו לרצון הראשון לאלהי נצור שמותר לענות עם הציבור וטוב שיהרהר בליבו כשאומרים הי"ג מדות⁸⁵.

פרק ג' – קצת דיני הש"ץ ובעל תוקע לימים נוראים

מעלות של ש"ץ הגון

א. לכתחילה ידקדקו לבחור ש"ץ היותר הגון וגדול בתורה ובמעשים טובים שאפשר למצוא, ושיהיה בן שלושים שנה, ונשוי¹, ות"ח². וי"א³ שבנוסף לכך יש להקפיד שיהיה לש"ץ ולבעל תוקע כל התנאים המפורשים בסי' נג ס"ד עיי"ש. וי"א⁴ שכמו"כ צריך שיהיה בש"ץ של ימים נוראים מעלות הש"ץ בימי תענית המבואר בסי' תקעט ס"א. וכן⁵ יש להדר אחר ש"ץ שנוהר מאד להתרחק ממדת אותם ד' כתות שעליהם אמרו חז"ל (סנהדרין קג). שאינם מקבלים פני שכינה, והם: כת ליצנים, כת שקרנים, כת חנפנים, וכת מספרי לשן הרע. וכתבו הפוסקים⁶ שיש לחזור אחר בעל תוקע הגון גדול בתורה וכו' כמו לענין ש"ץ, וכל התנאים המפורטים בסי' תקפא לענין ש"ץ, ה"ה לענין בעל תוקע, ואדרבה יש להקפיד על חשיבות דרגתו של הבעל תוקע יותר מהש"ץ שהתוקע מוציא הציבור ידי חובתו משא"כ הבעל תפילה בזמננו אין מוצאים הרבים יד"ח⁷. ואבל בתוך שבעה נוהגים שהוא משמש כש"ץ בימי הסליחות^{7*}.

הפסול להיות ש"ץ

ב. כתוב בשו"ע (סי' נג ס"ד) "ש"ץ צריך שיהיה הגון וכו' שיהא ריקן מעבירות", ומלשון הרמב"ם (הל' תענית פ"ד ה"ד) ושו"ע (סי' תקעט ס"א) משמע מכל עבירה, והאחרונים בתשובתיהם דנו הרבה בזה, ותמצית הדברים דהיינו עבירה שיש עמה קלון או שחמורה בעיני הבריות אפי' היה בסתר ולא נתפרסם הדבר בעיני הבריות⁸, או דבר שיש בו חילול ה"ה⁹, וכגון קל דעת, וכן השגור בפיו דברי נבלות והבאי¹⁰, (וכגון המזלזל והמבזה תלמידי חכמים^{10*}), וכן חזן נפרץ קל דעת שעושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס שכבוד גדולי ישראל אצלו כקליפת השום¹¹, וכן מי שפרוץ בנדרים והבטחות ומחוסר אמונה^{11*},

שער הציון

^{82*} הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' א'), וכ"כ בשו"ת קנין התורה (ח"ד סי' ג').

⁸³ הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פ"ג סי"ג), הגר"ח קנייבסקי (האלולים קודש לה' הע' 637), הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות עמ' כח), והגר"ר בצלאל שטרן (שו"ת בצל החכמה ח"ה סי' סא).

⁸⁴ עי' בסי' האלולים קודש לה' (הע' 635 – 636) שהביא כל הפוסקים בזה.

⁸⁵ כ"כ בשו"ת ויברך דוד (ח"א או"ח סי' כד).

¹ רמ"א (סי' תקפא ס"א).

² כן הוסיף בכף החיים (סי' תקפא סק"י).

³ פסקי תשובות (סי' נג אות ו' – יב וסי' תקפא אות ו').

⁴ שדי חמד (וסייד מעי' ר"ה סי' ג' אות ו').

⁵ כף החיים (סי' נג סקכ"ג) ופס"ת (שם).

⁶ מטה אפרים (סי' תקפא).

⁷ כ"כ בשו"ת קרן לדוד (או"ח סי' כב). ועי' משנ"ב (סי' תקצא סק"ג).

^{7*} כן הורה הגר"ע אויערבאך (בנתיבות הלכה חלק מ' עמ' 214).

⁸ כ"ה בשו"ת ישועות משה (ח"ג סי' יא), ושו"ת יכין ובוועז (ח"א סי' יח).

⁹ כ"ה הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה). ועיין בשו"ע יו"ד (סי' רמג ס"ג) שכתב שת"ח המזלזל במצוות ואין בו ירא"ש הרי הוא כקל שבציבור, ושם בשו"ת ברכה על השו"ע כתב לבאר דברי השו"ע, שיש בידו עוון חילול ה' שהוא חמור מאוד, ועוד שההמון למדין ממנו והוא חוטא ומחטיא ונשא הצעיר עליו את כל עוונותם.

¹⁰ כ"כ בדרכי משה וברמ"א בשם הכלבו (סי' נג סכ"ה).

^{10*} דזה בכלל דברי הרמ"א שכל המנבל פיו וכו', ועיין בסי' ישיב משה (שתרוג) ח"ב סי' יט.

¹¹ כ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות סי' יג עמ' קיט).

מוסר ומלשין¹², וההולך בערכאות של גויים¹³, [וכתבו הפוסקים¹⁴ שאף בתי המשפט החילונים במדינת ישראל, אע"פ שיושבים שם שופטים יהודים, הואיל ודנים ע"פ חוקת הגויים יש עליהם דין ערכאות, ולכן ההולך לדון לפניהם ואפי' רק פעם אחת פסול להיות ש"ץ, וכ"ש שאם הלך שלא כדין שודאי פסול¹⁵, ואף עורך דין המייצג לקוחות בבתי משפט¹⁶, אמנם יש¹⁷ מסתפקים בזה], וכן אי שמירת גדרי עריות¹⁸, וכן המחזיק אייפון או אינטרנט שאינו חסום¹⁹, ואין צריך לומר האפיקורוסים והריפורמים ודומיהן ואפי' כופרים בדבר אחד כגון שכופר בתחית המתים או בביאת המשיח²⁰, וההולך ברחוב ללא כיפה לראשו²¹, וי"א²² אף מגדלי בלורית, וכל אלו פסולים מלהיות ש"ץ אף באקראי ובימות החול²³. ואם עשו תשובה עיין הערה²⁴.

ש"ץ בחשש מחלוקת

ג. כתבו הפוסקים²⁴ שצריך שיהיה ש"ץ מעביר על מידותיו, ואינו מחזיק במחלוקת, ואם יש חשש למחלוקת, לא יהיה ש"ץ²⁵. ואע"פ שרואה אחר שאינו הגון יורד לפני התיבה וכד', החטא הוא על אותם שממנים אותו, ועל שיכולים למחות ואין

שער הציון

¹¹ עיי' שו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' לח).

¹² כ"כ הדרכי משה (שם).

¹³ כ"פ המשגיב (סי' תקפא סק"א).

¹⁴ כ"פ הכה"ח (סי' תקפא סק"א), הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה תפילה פ"ז ס"ו), והג"ר משה מרדכי קארפ, וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' סה).

¹⁵ כ"ה הגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל מכתב עמי תשמו).

¹⁶ כ"ה הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה שם).

¹⁷ הקה"י (אורחות רבינו ח"א), והגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות ונהגות על ר"ה).

¹⁸ עיי' רמ"א (סי' נג סכ"ה), ולקט הקמח (סי' נג סק"ז) בשם הפוסקים.

¹⁹ מתוך כרוז שהתפרסם בשנים האחרונות (שנת תשע"ד) עיי' כל גדולי ישראל בהוראתו של מרן פוסק הדור הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל. ושם הוסיפו שאף אין לתת לו עליה לתורה. ורק במקום הצורך הורה הגר"מ פיינשטיין (בנתיבות ההלכה ח"מ עמ' 183) שמותר ליתן עליה לתורה לעוברי עבירה אפי' בימים נוראים, אבל לא לכופר בעיקר.

²⁰ משגיב (סי' קכו סק"ב).

²¹ עיי' שו"ת באר שרים להגרא"י שלזינגר (ח"ג סי' ג').

²² כ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' כד). ובכלל גידול בלורית מלבד מש"כ המ"ב (סי' כז סקט"ו) שהוא שחץ וגאווה וחציצה לתפילין, ובחתן סופר (שער הטוטפות סי' כז) כתב שזה מגונה ומכוער מאד, הוא גם חשש איסור דאורייתא כמש"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובות ונהגות ח"א סי' מב) שהמהר"א מבעלו ביקש ממנו לומר לבני הישיבות שיש חשש איסור דאורייתא בגידול בלורית. ולענין עצם איסור בלורית משום "ובחוקותיהם לא תלכו", בב"ח ובט"ז ובעוד פוסקים ביו"ד (ריש סי' קעח) מפורש שדברי הרמב"ם אמורים גם לענין המשייר בלורית מלפניו שכן דרך הגויים. והגר"מ שטרנבוך כתב שיש לדון גם מצד איסור "לא ילבש" דתיקוני שיער מתיקוני הנשים. והג"ר בנימין זילבר בבית ברוך על החי"א כתב שפלא שפשתה מספחת זו גם אצל בני תורה. והסיבה שבכמה מקומות העלימו גדולי ישראל עיניהם, כתב הגר"מ שטרנבוך שהוא משום כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', וכדי לא לרחק נערים אלו ומשפחתם. אבל באלו בני תורה אשר איכשר דרא ומדקדקים באורחותיהם שיהיו ע"פ דרך התורה ללא חששות ופקפוקים, כתב הגר"מ שטרנבוך שיש למחות בתוקף על גידול בלורית, שמלבד אשר לכל מי אשר ירא"ש בלבו יש לו לחשוש לשיטת הפוסקים שיש בזה איסור תורה דבחוקותיהם לא תלכו". ויש בזה ג"כ גירוי היצר הרע כמו שמובא במדרש רבה (בראשית פרשה כב אות ו') וכ"כ המהר"ח פלאגי (רוח חיים יו"ד סי' קעח) שיש בו גם סרסור לדבר עבירה וכדאיתא בגמ' נדרים (דף ט ע"ב) ובזוה"ק (ח"א דף קסו ע"ב) "יסלסול שיער מסטרא היצר הרע הוא למושכו לגיהנם, ובצוואת ר"י החסיד (נד, ובדפוס אחר אות סח, וזה ע"פ גרסת השבעים תמרים מהדו"ב אות סח) מזהיר לא לגדל בלורית כי הוא עוון פלילי, וכנראה שיש בו גם משום סכנה כמש"כ בס' שמירת הגוף והנפש (סי' סז ס"ב), וכל המנהיג ומרגיל את בנו בדרך הזה כתב הבני יששכר שגדול עונו מנשוא ועתיד ליתן את הדין. ומרן החת"ס והכת"ס (הובא בשו"ת דעת סופר ח"א סי' ה') היו מקפידים מאד על תלמידיהם שלא יסלסלו שערם וכ"ש לילך בלורית לא יראה ולא ימצא בחור כזה בישיבתם. ועיי' בסידור חלקת יעקב בשם האדמו"ר מביאלה (הו"ד בפסקי תשובות סי' כז הע' 73) שכל שמשאיר שערות מלפניו ארוכים משאר שערות ראשו זה בגדר בלורית, ובספרו כתב דברים חריפים וחוצבים נגד בלורית מפי ספרים וסופרים, ועוד האריכו בזה בשו"ת דעת סופר (ח"א סי' ה'), וחתן סופר שם, שו"ת קרן לדוד (סי' י), שו"ת מנחת יצחק (הובא בפסקי תשובות סי' כז הע' 73), ושו"ת דברי יהושע (ח"ד סי' י"ד) דברים חוצבים נגד מגדולי בלורית.

²³ עיקרי הד"ט (סי' ג' אות כו הו"ד בפסקי תשובות שם).

²⁴ עיי' בזה בפסקי תשובות (סי' נג אות ח') ועיי"ש בסי' נג כל דיני ש"ץ.

²⁵ כ"פ החיים (סי' נג סק"ג).

²⁵ כ"כ במשגיב (סי' תקפא סק"א), בקיצושי"ע (סי' קכח ס"ז), בערוה"ש (סי' נגס כ"ב), והפלא יועץ בספרו יעלזו חסידים (שאות תשמח - תשע) ועוד.

מוחים, ואם אין בידו למחות וחושש שיבא לידי מחלוקת בלי תועלת, אל ידבר שום דבר, רק ישתוק, שלא יהיה המחלוקת על ידו²⁶. ועי' גם לעל בפ"א ס"ד בגנות המחלוקת.

ש"ץ שלא נתמלא זקנו

ד. אע"פ שלכתחילה יש להדר אחר ש"ץ נשוי, מ"מ בשיבות שכולם לא נשואים יש מי שהורה²⁷ שמותר לבחור להיות ש"ץ בשיבתו וליכא בזה משום זילזול, ויש²⁸ מפקדים בזה. ובשיבות קטנות שרוב הבחורים לא נתמלאו זקנם, אע"פ שכתב השו"ע (סי' נג ס"ו) שאין ממנים אלא מי שנתמלא זקנו מפני כבוד הציבור, מ"מ הורו פוסקי זמננו²⁹ שהבחורים יכולים להתפלל סליחות לפני העמוד, מכיון שעדיין רובם לא נתמלא זקנם דלא שייך ביה חשש דכבוד הציבור, ורק בתענית ציבור יש להקפיד שלא יגש מי שלא נתמלא זקנו³⁰.

פרק ד' - קצת מדיני התרת נדרים

שיבין נוסח ההתרה

א. ישנם מבני ספרד הנוהגים לעשות התרת נדרים בחודש אלול¹, אכן, מנהג בני אשכנז לעשות כן בסוף החודש בער"ה², וצריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין הנוסח של התרת נדרים, ולא כמו שחושבים עמי ארצות שהוא איזה תחינה, ומי שאינו מבין בלשה"ק יאמר ההתרת נדרים ומסירת ההודעה בלשון שמבין³.

אם צריך למתירים חתימת זקן

ב. המתירים צריכים שיהיו שלשה אנשים גדולים שהביאו סימני גדלות דהיינו שנתמלא זקנם ואף בער"ה⁴, אמנם י"א⁵ שבהתרת נדרים דער"ה די בגדול בין י"ג שנה שכיון שאינו מפרט הנדרים ואינו מתיר כל הנדרים אינו כדין התרת נדרים מה"ת שצריך חתימת זקן דוקא. וי"א⁶ שאם אין חתימת זקן אינו יכול להיות מהמתירים זהו רק עד בן יח' שנה אבל בבן יח' שנה מבואר בבית"ל (ריש סי' לט) ע"פ המג"א (סק"א) והפתי"ש (סי' רכח סק"ב) שאפי' בלי חתימת זקן אפשר להקל, ויכול להתיר. ולכן יש כתב⁷ ששה צירופים להתיר אך הוסיף שההיתר הוא רק כשמתיר אפשר שהוא רק מופלא, מתיר לחברו שהוא ג"כ הכי, אבל להתיר לחבירו שנתמלא זקנו, או בבן יח' שנה שגם שלא נתמלא זקנו תלינן טפי שהוא גדול כמבואר בבית"ל (שם) שא"א להתיר.

שער הציון

²⁶ כ"כ הפלא יועץ בספרו יעלזו חסידים (שם).

²⁷ כ"ה הגרש"ז אויערבאך (שלמי מועד פ"ט).

²⁸ עי' בס' תורת הישיבה (פ"י הע' 7).

²⁹ כ"כ הג"ר בנימין זילבר (בבית ברוך על החי"א כלל כט סקמ"ה), וכ"פ הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פ"ב הע' 67), הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ג סכ"א, הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה), הגר"ח קנייבסקי, והג"ר יצחק זילברשטיין (סי' האלולים קודש לה' הע' 587).

³⁰ כ"ה הגר"ש אלישיב (אשרי האיש שם), והגר"ח קנייבסקי (שם).

¹ כ"כ הברכ"י (סי' תקפא סק"א), והשע"ת (סי' תקפא סק"א).

² כ"כ הקיצושי"ע (סי' קכח סט"ז), הכה"ח (סי' תקפא סק"ט) והחי"א (כלל קלח ס"ח).

³ כ"כ החי"א והקיצושי"ע (שם).

⁴ המקור הוא בשו"ת רעק"א (סי' עג), ואף בהתרת נדרים של ער"ה כתב הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ד סי' צד, וקובץ מבית לוי גליון ד' עמ' טו) שיש להקפיד על כך, וכ"כ בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כא).

⁵ כ"ה הגר"מ שטרנבוך, והגר"ש אלישיב (בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ').

⁶ כ"כ הגר"ש דבילצקי (קיצור הלי' מועדים עמ' ט והבה"ע שם) והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול עמ' לב).

⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסו"ת שם בס"י כב).

ג. ואפשר להתיר אף בפני שלושה הדיוטות ובלבד שהם מבינים מה שלומדים עמהם, וגם יודעים לפתוח לו פתח וחרטה⁸, ואמנם יש שהיו⁹ מחפשים בהתרת נדרים שלושה לומדים שהם קצת ת"ח שאז מסתמא יודעים דיני פתח וחרטה, וכתבו כמה אחרונים¹⁰ דאיי"צ ששלושתם יודעים להתיר ע"י פתח אלא די באחד מהם שיודע דיני נדרים (והיינו שיודע איזה נדר יכולים להתיר ואיזה אינם יכולים להתיר, ואיך מתירים), ויש שהורה¹¹ דמהני לזה שלושה בחורי ישיבה שלמדו מסכת נדרים, ואע"פ שאינם יודעים או אינם זוכרים כל דיני פתח וחרטה (דמ"מ מסתמא יודעים אימתי יש להסתפק ויודעים לשאול ולברר).

בנוסח ההתרה

ד. בנוסח ההתרה שאומרים 'הכל יהיו מותרין לך' לא יאמר 'יהיו' כיון שחכם עוקר הנדר מעיקרו ולא שייך הלשון יהיו שמורה מכאן ולהבא¹². וכשהמתירים אומרים לו "מותר לך", אף שמן הדין מספיק שרק אחד יאמר "מותר לך", המנהג שכל שלשת המתירים אומרים לו¹³, ולכן אם אחד או אף שנים מהמתירים לא שמו לבם בשעה שאמרו "מותר לך", מועילה ההתרה¹⁴.

פרק ה' – קצת מדיני תענית בער"ה

אם צריך קבלה

א. נוהגים להתענות בער"ה^{11*}, ואין צריך לקבל התענית יום קודם כיון שנהגו להתענות נחשב שקיבלו על עצמם להתענות¹², ובזמננו שלא כולם נהגו להתענות י"א^{12*} שהרוצה להתענות צריך לקבל עליו את התענית במנחה שלפניו, ורק מי שרגיל להתענות מדי שנה, אינו צריך קבלה, וי"א¹³ שאף בזמננו לא צריך לקבל. והנהגה להתענות בער"ה טוב להתנות מראש או יגמור בליבו שיהא בלי נדר לשנים אחרות, שאם היה בדעתו לנהוג כן תמיד צריך התרה, ואם מתענה בסתם אזי אם התענה ג' פעמים צריך התרה^{13*}.

עד מתי מתענים

ב. תענית זו אינה צריכה השלמה¹⁴, ואדרבה אין להשלימו עד צה"כ משום שאין ליכנס ליו"ט שהוא מעונה^{14*}, ועיקר המנהג לצום זה עד חצות¹⁵, ורבים נוהגים^{15*} להתענות עד זמן מנחה גדולה ומתפללים מנחה קודם אכילתן, ויש שכתבו¹⁶ להתענות

שער הציון

⁸ יו"ד (סי' רכח ס"א ובש"ך שם סק"ב).

⁹ הגר"ח קנייבסקי אמר (כ"ה בסי' ימי רחמים עמ' לו בהערה) שכן נהג אביו מרן הסטייפלר זצ"ל.

¹⁰ כ"כ הקיצוני (סי' סז ס"ח) והערוה"ש (יו"ד סי' רכח ס"ד), וכ"ה הגר"ש וואזנר (מבי לוי תשע"ג עמ' ח הע' ו).

¹¹ כ"ה הגר"ח קרליץ (כ"ה בסי' ימי רחמים עמ' לו בהע' שם).

¹² כ"ה הגר"ע אויערבאך, וכ"כ הגר"א גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קמז אות א) והביא שבילקוט מעם לועז (פ' מטות) הגירסא הכל מותרים לך בלי תיבת יהיו ע"ש. אמנם הגר"ש אלישיב (איש על העדה עמ' קצ) לא היה משנה הנוסח וכן היה אומר 'יהיו'.

¹³ כ"כ בשו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' שכ).

¹⁴ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול עמ' לג).

^{11*} שולחן ערוך (סי' תקפא ס"ב).

¹² משנ"ב (שם סקט"ז).

^{12*} כ"ה הגר"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"ג פ"ג סכ"ז) והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות עמ' כט).

¹³ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות ונהגות על ר"ה).

^{13*} כ"כ הערוה"ש (סי' תקפא ס"ג), והגר"ר משה מרדכי קארפ (הל' חג בחג ימים נוראים פ"ד ס"ד).

¹⁴ כ"כ המשנ"ב (שם). ואף שהמג"א (סק"ד) כתב שהמנהג להשלים תענית זו, מ"מ ע"י בשעה"צ (סי' תקסב סק"ח) דבזמננו אין המנהג להשלים.

^{14*} מטה אפרים (סי' תקפא סל"ח).

עד פלג המנחה (שעה ורביע קודם הלילה), מיהו צריך לזוהר שלא לקבל התענית במנחה שלפניו שאם קיבלו ולא התנה שאין בכוונתו להשלים התענית, חייב להשלימו עד צה"כ¹⁷, ומי שבדעתו לאכול לפני תפילת מנחה, מחמת שאינו מוצא מנין למנחה גדולה וכד', ראוי שיתנה מראש שיוכל לעשות כן, כי המנהג פשוט להתענות עד אחרי תפילת מנחה¹⁸, וכן מי שמתפלל מנחה קטנה ורוצה לאכול מיד אחרי חצות צריך להדגיש בקבלה שצם רגע אחד אחר חצות דאז מועיל כתענית שעות אבל עד חצות לא נקרא תענית כלל, ואם אינו בטוח שיכול לקבל הצום שלא יקבל על עצמו¹⁹.

תפילת מנחה אחר התענית

ג. המנהג להתענות עד אחרי מנחה כדי לומר עננו, אמנם מי שאין לו מנין למנחה גדולה עדיף שיאכל לפני מנחה, ולאחר מכן יתפלל מנחה בציבור ולא יאמר עננו מאשר להתפלל ביחידות לפני אכילתו²⁰, ואלו אשר ע"י שמתענים ממהרים להתפלל מנחה אחר חצות ואין קובעים מקום לתפילתם ומתפללים במרוצה ובלי כוונה הלואי שלא יתענו כי יצא שכרם בהפסדם ומה צורך יש להתפלל מנחה אם מתענים לשעות, ואם כדי להתפלל "עננו" וכי כשאין אומרים עננו אין התענית תענית, וכל התענית אינה כדאי אם ע"י מתפלל אפי' ברכה אחת בלא כוונה שלימה²¹.

מי מתענה – ובחורי ישיבה

ד. בזמננו שהדורות חלשים לא נהגו כולם להתענות בער"ה, ומי שחלש אינו מתענה²², אמנם אף מי שהצום מפריע לו לעסוק בתורה ראוי להתענות אם אפשר לו²³. ומנהג בני הישיבות לעשות סיום מסכת ולפטור התענית²⁴, אמנם יש מי²⁵ שמסתפק אם מותר לאכול בסיום מסכתא. ומ"מ אף בישיבה שנהגו לפטור התענית ע"י סיום מסכת אם רוצה להתענות אין בזה יהורא אם יכירו בו אחרים שהוא מתענה, ואדרבה טוב שכל אדם ינהג בתענית זו²⁶.

פרק ו' – קצת מדיני ומנהגי ר"ה

ליל ר"ה של שנת שביעית

א. טוב לומר בר"ה של שביעית: הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של שביעית, ויהי נועם וגו'.¹ וכשמברך שהחיינו בקידוש של ליל א' דר"ה ראוי לכון גם על קיום המצוות עשה של שנת השמיטה².

שער הציון

¹⁵ כ"פ בשו"ת שאילת יעבי"ץ (ח"ב סי' קמז), והגרי"ש אלישיב (אשרי האיש שם).

^{15*} משנ"ב (סי' תקסב סק"י) בשם מחצה"ש ופמ"ג. והמט"א (שם) כתב כן רק לחלושי מזג וכן נוהגים ההמונים בזמננו עקב חולשת הדורות.

¹⁶ כ"כ המט"א (שם פלי"ה) והמשנ"ב (סי' תקסב סק"י).

¹⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול עמ' כט), והפסקי תשובות (סי' תקפא הע' 127).

¹⁸ כ"ה הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש שם).

¹⁹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות על ר"ה).

²⁰ כ"כ ביסוד ושורש העבודה (הו"ד באלף המגן סי' תקפא סק"ג), וכ"ה הגרי"ש אלישיב (באר ישראל עמ' כו). ועי' באלף המגן (סי' תקפא ס"ק עג).

ועי' בשעה"צ (סי' תקסב סק"ו) בשם הפמ"ג דאפשר שיוכל לומר תפילת עננו וידלג התיבות 'ביום צום תעניתנו'.

²¹ כ"כ הליקוטי מהרי"ח (בדיני ומנהגי עשי"ת) בשם היעירות דבש.

²² כ"ה הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש שם).

²³ כ"ה הגר"מ שטרנבוך (לקוטי תשובות והנהגות על ר"ה עמ' כז).

²⁴ וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבינו ח"ב עמ' קע"ב).

²⁵ אלף המגן (סי' תקפא סקע"ז).

²⁶ כ"כ הבן איש חי (פי' נצבים בהקדמה).

¹ הג"ר עקיבא יוסף שלינגר (דיני שביעית של דגל ירושלים פ"א ס"ז).

² הערת הג"ר שמאי גינזבורג (דיני שביעית שם ס"ו) ע"פ דברי הירושלמי והסכימו ע"י הגרש"ז אויערבאך והגרי"ש אלישיב (שם ס"ו).

ב. נוהגים שלא לישון ביום ר"ה³, והאריז"ל⁴ אמר שאחר חצות מותר לישון שכבר נתעורר המלאך ע"י תפילות ותקיעות. אמנם במטה אפרים⁵ כתב "שהאריז"ל היה ישן אחר חצות הלוואי שהיה ביכלתנו לעשות כמעשהו בהקיץ אחד מני אלף ממה שהוא ז"ל היה מתקן בשינתו", ולכן כותב שם שאחר אכילתו יתחזק וילך לביהמ"ד וילמד עד תפילת מנחה ואם ראשו כבד עליו ילמד דברים שא"צ עיון עמוק או יאמר תהילים. אמנם שאר האחרונים⁶ העתיקו דברי האריז"ל להלכה וכדברי המ"ב. ומי ששינת היום נצרכת לו כדי שיוכל לכוון בתפילה כראוי י"א⁷ שישן כדרכו דעליו לא נאמר דברי הירושלמי, וי"א⁸ שבעיקר בנץ שמתחילים לדון לא יתגרה בשינה. וזאת יש לדעת כי כוונת הירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה" הוא מתחילת אור היום דר"ה, דהיינו מעלות השחר⁹, ולכן הישן בלילה צריך להתעורר משנתו קודם עלות השחר¹⁰, וכן היה המנהג בדורות הקודמים ששמש ביהכנ"ס היה קורא בעוד לילה כמו שעה קודם עלוה"ש כדי שבעת שהאיר היום יהיו כולם בביהכנ"ס וגם הילדים שהגיעו לחינוך¹¹, ולאחרונה רוב העם אין מקפידין על כך להשכים קום לפני עלוה"ש, ואם כי יש ללמד זכות על המקילים עד הנץ החמה, אבל עכ"פ יש להקפיד וליזהר מהנץ החמה ואילך להיות ער¹², ואף אם עקב כך יצטרך לישון אחה"צ לאחר סעודתו¹³, אמנם, י"א¹⁴ שבזמננו לא נהגו להשכים קודם עלוה"ש, שסומכים על כך שהישן כדרכו בכל יום הרי זה משך אחר שנת הלילה, ומה שאמרו בירושלמי "דדמיך מזליה" מדובר על מי שהולך לישון לכתחילה ביום, ולכן¹⁵ אם נעור משנתו לאחר עלוה"ש אין לו לחזור לישון. [ודע כי לענין שינה ביום שני של ר"ה יש להקל יותר כי לכמה מהפוסקים¹⁶ ענין זה דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה אמור רק לענין יום ראשון דר"ה]. ויושב בטל כישן דמי, ואם ראשו כבד עליו ישן מעט אם א"א לו בלא זה¹⁷, ויש¹⁸ שנהגו לישון בר"ה. [ולישון בר"ה שחל בשבת י"א¹⁹ שמותר לישון בו אחר חצות, כיון שקדושת השבת היא במקום התקיעות, וי"א²⁰ שאף בר"ה שחל בשבת לא ישן ביום].

שער הצייון

³ כ"כ הרמ"א (סי' תקפג ס"ב) בשם הירושלמי. ועי' בערוה"ש (סי' תקצז ס"ב) ובאמרי בינה לגבי מקור הירושלמי.

⁴ הו"ד במשנ"ב (סי' תקפג סק"ט).

⁵ בפירושו אלף למטה (סי' תקצח סק"א).

⁶ שו"ע הרב (סי' תקפג ס"ח), סידור יעב"ץ (דני ר"ה אות ט'), עבודת ישראל (לר"ה ד"ה אתא), קיצושי"ע (סי' קכט ס"כ), וערוה"ש (סי' תקפג ס"ד, וסי' תקצז ס"ב).

⁷ הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א סכ"ד).

⁸ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על ר"ה עמ' לה).

⁹ כ"כ באלף המגן (סי' תקפד ס"א), ובמטה יהודה (הו"ד באלף המגן, ובחזו"ע עמ' קפד).

¹⁰ כ"כ הבן איש חי (פי' נצבים שנה א' ס"א), והכה"ח (סי' תקפג סקל"ט).

¹¹ כ"כ במטה אפרים (ריש סי' תקפד).

¹² כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"א סי' שלט).

¹³ כ"כ הכה"ח (שם) בשם הבן איש חי, וכ"ה הגר"י קרליץ (חוט שני ר"ה עמ' ט), וכן נשאל הגר"מ שטרנבוך בנידון דמי יקום לזמן עלות יצטרך לשכב לנוח בצהרים אם אעפ"כ יקום מוקדם והשיב: "שיתחזק וידע כי קדוש ה' ולשי' הגר"א הדינים רק מנץ החמה וצריך להיות ער אז ולעסוק בתחינה".

¹⁴ כ"ד הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה שם סכ"ג) והגר"ע יוסף (חזון עובדיה עמ' קפד). והגר"י שוב אמר שכן גם דעת הגר"י אלשיב (בנתיבות ההלכה ח"מ עמ' 189) אך הגר"י לא ביאר טעמו. אך בלא"ה כתב הגר"י דבילצקי (קיצור הל' מועדים עמ' לא בהערה) "שראו להשכים בכל מה שאפשר ולשום על ליבו כי היום יביאו למשפט את כל מעשיו מחשבותיו ודיבוריו ועל הכל יהיה נידון ואיך ישכב על מיטתו כאילו אין כל זה נוגע לו" עכ"ל.

¹⁵ כ"ה הגר"י קרליץ (חוט שני ר"ה עמ' נ') והגר"י דבילצקי (קי' הל' מועדים שם).

¹⁶ כ"כ בסי' נוהג כצאן יוסף (הו"ד בפסקי תשובות סי' תקפג הע' 67), ובכה"ח (סי' תקפג סקל"א) וכ"כ באורחות חיים (הו"ד בפסקי תשובות שם) בשם סי' זכרון אברהם בשם מוהר"י אדלר (רבו של החת"ס) שקבלה אצלו שביום שני של ר"ה אחר חצות אין לחוש כלל.

¹⁷ כ"כ במשנ"ב (סי' תקפג סק"ט) בשם החי"א.

¹⁸ כן נהג הר"מ (כן כתב הבי"ח, הו"ד במ"ב סק"ט), וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ב עמ' קצ, וח"א עמ' קפט), וזאת כי רגילים היו בכל ימות השנה בזה.

¹⁹ הגר"י קרליץ (חוט שני שם).

²⁰ הגר"ח קנייבסקי (קונטרס שמחת לב עמ' כו).

ג. ראוי ונכון לכל בן ישיבה להתפלל בימים הנוראים בישיבתו, ולא ללכת במקומות אחרים, ואף בחורים ספרדים הלומדים בישיבות אצל בני אשכנז²¹, ומי שרוצה להתפלל וותיקין ובישיבתו לא מתפללים וותיקין – אם בהישיבה מכון יותר בתפילה תפילה בישיבה עדיף²². ואם מכון אותו דבר יש מי שהורה²³ שתפילה בישיבה הוא סוג תפילה אחרת לגמרי. וי"א²⁴ שהטענה היא על הישיבה, מדוע לא מתפללים בה בנך. ובפרט שיש עוד טעמים למה להתפלל בר"ה בנך. ועל כן אברכים שממילא לא מתפללים בישיבה עדיף שיתפללו בנך מכל הטעמים המובאים ב-25. וכן הגרי"ש אלישיב²⁵ נהג להתפלל בר"ה בנך. אמנם אם בסיבת ההשכמה באים לישן בשעת התפילה טוב שיכוין בתפילתו מלהשכים בבקר²⁶.

לשתות לפני התפילה ואיסור תענית עד חצות

ד. אסור לשתות קודם התפילה אבל מותר^{26*}, ובר"ה ישתה קודם עלוה"ש משום שלא יהיה קודם לתקיעת שופר²⁷, ואם לא שתה יכול לשתות אחרי זה עד הנץ החמה²⁸, והרצה לשתות לפני התפילה כדי שלא יתענה עד חצות, (כגון בר"ה שחל בשבת דכשחל בחול אין איסור וכדלהלן בס"ז) אם שותה מים י"א²⁹ שאינה בכלל טעימה כדי להחשיבו שלא יתענה, וי"א³⁰ שכן נחשב טעימה בשעת הדחק, ולכן כדאי שישתה קפה או תה, ובזמננו אפשר לשתות אף עם סוכר וחלב³¹.

שער הציון

²¹ כ"כ בס' תורת הישיבה (פ"י ס"ז), ואע"פ שכבר כתבו הפוסקים [הגר"ש אויערבאך (הליכות שלמה תפילה עמ' סז הע' 56), הגרי"ש אלישיב (אבני ישפה ח"ד סי' ו'), הגר"מ שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' לב), והגר"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"ג סי' מב)], שאפי' מדי יום בימות החול תפילה בישיבה עדיף על תפילת וותיקין, התם היינו טעמא משום שמירת זמני הלימוד וסדרי הישיבה, אבל בר"ה שאין את סדר הישיבה לא פסקו כן.

²² כ"ה הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה ח"א עמ' שעח).

²³ המשגיח דליקווד זצ"ל (דרך שיחה שם).

²⁴ כ"ה הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה שם).

²⁵ א. שהרי הטור כתב בשם הירושלמי שאין לישן ביום בר"ה, וכתבו האחרונים (וכפי שהובא לעיל בס"ב) שצריך להתעורר משנתו קודם עלוה"ש, אמנם אם קם לפני עלוה"ש ולומד עד התפילה בישיבה לא שייך טעם זה. ב. ויש שכתבו להקפיד להתפלל בנך משום שלכתחילה יש להקפיד לא לאכול לפני תקיעת שופר (וכפי שנכתב לקמן בס"ז), ואם יתפלל בישיבה אז הוא יגמור את התפילה אחר חצות ונמצא שהוא מתענה ביו"ט, [ואע"פ שמעיקר הדין מותר להתענות בר"ה שחל בימות החול וכפי שכתבנו בס"ז מ"מ דעת הגר"א במעשה רב וכן מדברי החזו"א והגר"פ פרנק (הובא גם בהע' 54) משמע שגם בר"ה שחל בחול אין להתענות] ואם ישתה מים לפני התפילה כתבנו בסעי' ד' בשם הקצוה"ש שכתב בדעת הפמ"ג ששתית מים לא נחשב טעימה כדי שיחשב שלא התענה, ואף אם ישתה שאר משקה אחר כגון תה או קפה לדעת כמה פוסקים זהו פוטר אתו מתענית דוקא אם שותה לאחר הנץ ולא לאחר עלוה"ש (כמש"כ שם), ואף אם ישתה לאחר הנץ זה ג"כ לא ראוי שהרי כתבנו (שם בס"ז) בשם הרוקח שהמדקדקים מקפידים לא לטעום שום דבר לפני כל מצוה דאורייתא כגון לולב וכד'. אמנם נראה שאין להקפיד בזה מחמת כל כך הרבה צירופים להחמיר. ג. משום זריזין מקדימין למצוות (והיינו מצות שופר) שעדיפה על מעלת רב עם' כמש"כ האחרונים ואכמ"ל בזה. ד. משום שלדעת הרי"ף והרמב"ם לכתחילה צריך להתפלל בנך, וראוי לפחות בר"ה לקיים המצוה בהידור.

^{25*} כן ראיתי בספרים וכן שמעתי.

²⁶ כ"כ בשו"ת נסת הגדולה (סי' תריט הגה"ט) ובלקט הקציר (סי' לח אות כח).

^{26*} שולחן ערוך (סי' פט ס"ד).

²⁷ ע"י בסעי' ז' בענין טעימה ושתיה לפני תק"ש.

²⁸ כ"כ הגר"פ פאנק (מקראי קודש ימים נוראים סי' כח), והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות עמ' קד אות ב).

²⁹ כ"כ הקצות השולחן (סי' צ בדי השולחן סק"א) בדעת הפמ"ג (סי' קנז א"א סק"ז).

³⁰ אלף המגן (סי' תקצז סק"ב ובהגהה שם), וכן משמע מהערוה"ש (סי' רפ ס"א).

³¹ אע"פ שכתב המ"ב (סי' פט סקכ"ב) שתה וקפה מותר לשתות לפני התפילה דוקא בלא סוכר וחלב וכבר כתבו כל פוסקי זמננו שכיון שבזמננו ל"ש בהו גאווה מותר אף עם סוכר וחלב הלא המה: הקה"י (אורחות רבינו ח"א עמ' נז), הגר"ש אויערבאך (אורחות רבינו שם, ובהליכות שלמה תפילה פ"ב ס"ב), הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"א פ"ט ס"ה), הגר"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"ב), המהרש"ם (דעת תורה ס"ג), וכ"כ הערוה"ש (סי' פט ס"ג), הקצוה"ש (סי' פט סקל"א), והכה"ח (סי' פט), שו"ת תשורת ש"י (סי' שס"ז), הו"ד בשערים המצוינים בהלכה סי' ח' סק"ב), שו"ת קרן לדוד (סי' כא), תורת חיים (סופר - סי' פט סק"א), ופסקי תשובה (סי' רפה) בשם כמה גדולי עולם, והגר"ע אויערבאך (כן הורה לבני ישיבת משכן שלמה) הורה שאם זה עוזר לתפילה ודאי שמותר, אמנם הגר"ח קנייבסקי (שאלת רב ח"ב פ"ו תשובה מב) כתב שראוי לזהר בזה. וע"ע בזה בפסקי תשובות (סי' פט אות יז).

והאיסור להתענות עד חצות בשבת ויו"ט י"א³¹ שזה מתחיל משעה שקם, וי"א³² שמתחיל מעלוה"ש, וי"א^{32*} שמתחיל מהנץ.

עמידה בתפילה בחזרת הש"ץ

ה. כל הציבור יעמדו כשחוזר הש"ץ התפילה³³. וכל זה דוקא בעיקר התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה ולא בפיוטים שמוסיפים^{33*}, אמנם גם בפיוטים יש בעיה לשבת, משום³⁴ שנוהגין לפתוח את ארון הקודש בשעת אמירת הפיוטים וי"א³⁵ שבשעה שארון הקודש פתוח אסור לשבת בביהכ"ס, אמנם מכיון שרוב הפוסקים³⁶ סוברים שאין צריך לעמוד בשעה שארון הקודש פתוח כיון שס"ת מונח במקומו הקבוע, לכן מי שקשה לו לעמוד בהוספות ובפיוטים אפשר להקל לו שישב³⁷, זולת אם מתפלל עם בע"ב ויראה כזלזול אם ישב³⁸, ועמידה בעת חזרת הש"ץ י"א³⁷ שעדיפה על עמידה בזמן שהארון קודש פתוח, ויש מי שהורה^{38*} שעדיף לעמוד כשהארון קודש פתוח. אכן, זקן וכן מי שחלש ברגליו והציבור לא יחשדוהו מותר לו לשבת³⁹. וביום כיפור יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה^{39*}.

בניה בתפילה

ו. האריז"ל נהג לבכות בר"ה ויוה"כ ואמר כי מי שאינו בוכה בימים אלו אין נשמתו טובה ושלמה⁴⁰, ומורה ג"כ על קושי הלב ורוע תכונת הנפש⁴¹, ומותר לבכות אף כשחל ר"ה או יוה"כ בשבת⁴², ומי שיש לו לב קשה ואינו יכול לבכות טוב שיעשה קול בכי כאילו הוא בוכה וכדכתיב כי שמע ה' קול בכי, קול דייקא, אע"פ שלא בכה ממש, ורחמנא ליבא בעי, לב נשבר,

שער הצייון

^{31*} כ"כ המג"א (בסי' קנז), והמ"ב (סי' קנז סק"ג) כתב בשם המג"א שאם קם בעמוד השחר חשבינן ליה מתחילת היום ואם קם לאחר מכן חשבינן ליה משעה שקם. (אמנם הגר"מ גרוס אמר לי שאם לא קם כל יום בעלוה"ש ורק בר"ה הוא קם בעלוה"ש לא מחשיבים זאת משעה שקם).

³² כ"כ הכה"ח (סי' קנז סק"ב).

^{32*} כן אמר לי הגי"ר נתן קופשץ.

³³ רמ"א (סי' קכד ס"ד).

^{33*} כ"ה הגר"י אלשיך (אשי ישראל פכ"ד הע' סח, וקובץ מבקשי תורה גליון מח) והגרש"ז אויערבאך (חכו ממתקים עמ' רחצ מרשימות הר' ארנטרוי).

³⁴ עי' פסקי תשובות (סי' תקפד אות א').

³⁵ שו"ת פנים מאירות (ח"א סוסי"י עד), וכ"כ בשו"ת חת"ס (ח"מ סוסי"י עג הו"ד בפת"ש חו"מ סי' פז סוסי"ה כא) שבשעה שארון הקודש פתוח אסור לשבת בביהכ"ס, אמנם הגר"נ קרליץ (חוט שני ר"ה) כתב שצ"ל בכוונתו שאסור לשבת מחמת המנהג אבל לא שזה אסור מעיקר הדין, וכן הובא ליישב דברי החת"ס בכגון זה בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' כו), שו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' לב), שו"ת תורת יקותיאל (מהדו"ק סי' מא), וכ"כ הגי"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ג סי' כג), וכן בשערי חיים (שער ו' סק"יט) על שער אפרים כתב שאפשר שאף החת"ס לא כיון דבריו אליו במדובר שם שפתחו הארה"ק לצורך שבועה. אך בערוה"ש (יו"ד סי' רפב ס"ג) כתב שכיון שנהגו לעמוד מי שאינו עומד הוי כעדר כבוד התורה, ולכן בהכרח לעמוד. ועי' שו"ת דעת סופר (או"ח סי' כ).

³⁶ רמ"א (יו"ד סי' רמב ס"ח), ט"ז (שם סק"ג), פמ"ג (מ"ז סי' קמח סק"ג), סידורי יעב"ץ, ובשעה"צ (סי' קמו סק"ח) כתב שהעולם נוהגים לעשות הידור לתורה לעמוד. וכתב הגר"מ פינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' לח אות ד') שאינו חיוב אפי' לא מטעם מנהג טוב שנהגו, אלא הוא רק מצוה בעלמא, ואותם שלא החמירו בזה אין להרהר אחריהם, כיון שכוונתם שכשיושבים יכולים לכיון יותר בתפילה וע"ע מש"כ בהע" 39.

³⁷ כ"ה הגר"י אלשיך (אשרי האיש שם) והגר"נ קרליץ (חוט שני ר"ה), וכן נהג הסטייפלר לשבת בפיוטים.

³⁸ כ"ה הגר"נ קרליץ (חוט שני שם), וכ"כ הגר"מ פינשטיין (שו"ת אג"מ שם) שראוי לעמוד כדי שלא תצא תקלה בגללם, שאנשים לא יבינו למה אינם עומדים. ונראה שכהיום שדוקא הבע"ב יושבים אין חיוב להחמיר, וכן הסטייפלר לא נהג לעמוד בפיוטים.

³⁷ כ"ה הגר"י אלשיך (אשרי האיש שם) והגר"נ קרליץ (חוט שני ר"ה), וכן נהג הסטייפלר לשבת בפיוטים.

^{38*} הגר"ח קנייבסקי (בנתיבות ההלכה ח"מ עמ' 213).

³⁹ כ"כ ערוה"ש (סי' קכד ס"ט), כה"ח (סי' קכד ס"ק כד) שו"ת תורת יקותיאל (שם), ושו"ת משיב הלכה (ח"ב סי' רמח).

^{39*} שו"ע (סי' תריט ס"ה ובמ"ב שם).

⁴⁰ הו"ד בבאר היטב (סי' תקפב סקמ"ז).

⁴¹ כ"כ באלף המגן (סי' תקפד סכ"ח).

⁴² כ"פ המטה אפרים (סי' תקפב סכ"ח) והגר"י אלשיך (אשרי האיש פט"ו ס"ד).

ובלבד שיכוון ליבו לשמים⁴³. מאידך, במעשה רב להגר"א כתב⁴⁴ שאין לבכות בר"ה וכדברי הכתוב (נחמיה ח' ט') "אל תתאבלו ואל תבכו וכו' לכו אכלו ושמנים וכו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם" וקאי על ר"ה, וכבר פירשו האחרונים⁴⁵ כוונתו שאין זה סותר להוראת האריז"ל, כי מה שאסר הגר"א זהו רק כשמביא עצמו לידי בכיה, כגון החזנים שמשתדלים לעורר את העם לבכיה כשאומרים "ובר"ה יכתובון" וכד', וכן בכיה שהיא ממחשבת עצבות ואבילות, אך מי שבוכה מעצמו מרוב דבקותו בקב"ה, זו היא ודאי מדה טובה כמבואר במ"ב (סי' רפח סק"ד) וכפי שמצוי אצל המתפללים בכוונה, וכל⁴⁶ מי שבוכה אז מעצמו בבכיה גדולה מאליו, אותה שעה דנים אותו בב"ד של מעלה ונפשו מרגשת ובא לו הבכיה מאליו. אכן י"א⁴⁷ שבאר"י לא נוהגים בזה כהגר"א, אף לנוהגים במנהגי הגר"א בשאר דברים. מאידך י"א שמנהגו כהגר"א (והיינו שבליטא נהגו לעשות כהגר"א) ובשם הגר"י סלנטר מובא⁴⁸ בענין הגר"א שאמר שאין לבכות בר"ה, והאריז"ל נהג לבכות בר"ה, ולכן אמר הגר"ס שאותן האנשים שדמעותיהן מצויות, דהיינו שקלים אל הדמעות, ומכל דבר קטן יבכו תכף, אותן האנשים דוקא לא יבכו בר"ה, דאיתא במס' ר"ה (כו:): בר"ה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי, ולאנשים כאלה הכפייה שלהם הוא שלא לבכות אחרי דטבעו לבכות מהר, אכן האנשים שקשין על הדמעות המצריכים לכוף את עצמם ולבכות דוקא, ואמר שגם הפסוק בנחמיה הוא כן, דתחילה בפ"ט כתב שם כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה, ר"ל תיכף ששמעו התחילו לבכות, ואחרי כי ראה שהם קלים על הדמעות אמר להם לכו אכלו ושמנים ושתו ממתקים כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חדות היום היא מעוזכם, ר"ל אתם צריכים להיות דוקא בחדות ה' ולכוף את דעתכם שלא לבכות והיא מעוזכם אחרי כי טבעכם לבכות תיכף לאפוקי אותן אנשים שקשין על הדמעות הן צריכין לבכות דוקא. והגר"ח קניבסקי⁸⁶ השיב על הא דמפורש בנחמיה שאל יתברכו שלכאורה זה סותר את הוראת האריז"ל שאמר לבכות בר"ה ותיירץ שהכוונה בפסוק בנחמיה שאל תבכו יותר מדי, עיי"ש עוד. והגר"מ גרוס⁴⁸ כתב שמובא מהגר"א שכשהולך לו הבכי מעצמו בתשובה, מותר, ורק מחוץ לתפילה יהיה בשפלות ובהכנעה, וא"כ עיקר כוונת הגר"א הוא חוץ לתפילה.

אכילה לפני תקיעת שופר

ז. איסור גמור לקבוע סעודה קודם תקיעת שופר⁴⁹, וקביעת סעודה פירושו לאכול יותר מכביצה פת או מזונות, ולאכול פחות משיעור קביעת סעודה, דהיינו פת או מזונות פחות משיעור כביצה וכן פירות ושאר תבשילים אפי' מה' מיני דגן כתבו הפוסקים⁵⁰ שאסור. ודבר זה נלמד מק"ו מדברי הש"ע (בסי' תרצב ס"ד) שאסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה וכן (בסי' תרנב סק"ז) שאסור לאכול קודם שיטול לולב. וא"כ ומה לענין קריאת המגילה שהוא מדברי סופרים ואף שמתענים כל היום מ"מ לא הקילו כי אם טעימה בעלמא וגם זה רק לצורך גדול, תקיעת שופר שהוא מה"ת והם מעוררים רחמים ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים כ"ש שיש להקפיד וליזהר להתנהג כפי ההלכה⁵¹. ואם כי יש מהאחרונים⁵²

שער הציון

⁴³ כ"כ השל"ה הק' (הובא בס' ווי העמודים, ובאלף המגן שם) והשד"ח (מע' ר"ה סי' ב' אות כו) בשם החיד"א ועו"ס.

⁴⁴ אות רז.

⁴⁵ כ"כ בשער יששכר (חודש תשרי), ובאור חדש (הערות על המעש"ר שם) להגר"ש מלאצאן ומכתבי הגר"ח מוואליזין (שם באור חדש) והגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"ב סי' רסח).

⁴⁶ כן אמר האריז"ל (הו"ד בבאר היטב סי' תקפד סק"ג).

⁴⁷ הגר"ש דבילצקי (קיצור הלי' המועדים דיני תפילת שמו"ע לר"ה הע' ה').

^{47*} כמובא בס' בנתיבות ההלכה.

⁸⁶ בנתיבות ההלכה (שם).

⁴⁸ בקובץ פסקים ותשובות על חודש אלול עמ' קה אות ו' ועי' מש"כ בעמ' קכו סי' כ'.

⁴⁹ תוספתא (פ"ק דשבת), הו"ד במג"א (סי' תרצה סק"ז), במ"ב, ובמט"א (סי' תקפח ס"ב).

⁵⁰ שו"ת מהר"ש (ח"א סי' א'), שע"ת (סי' תקפד סק"ג), מטה אפרים (סי' תקפח ס"ב), קצה מטה (על מט"א שם) בשם מהר"ם א"ש, שו"ת השיב משה (סי' יט), שו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב קו"א סי' ח), כה"ח (סי' תקפח סק"ו), שו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קיא), הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סי' פט), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ד סי' נד), הג"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"א סי' כט), הג"ר בצלאל שטרן (שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קמז), והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות חודש אלול עמ' נג), וכן מבואר מדברי הרעק"א (הו"ד בפסקי תשובות סי' תקפה הע' 10 ו-15), והחת"ס (יו"ד סי' ז') שהתירו זאת רק בין תקיעות דעומד לתקיעות דמיושב שגם ע"ז יש חולקים, עיי' בפסקי תשובות (שם) שהביא את המעשה שהיה בזמן רע"א והחולקים עליו. ועי' בס' פרדס יוסף על ר"ה להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ מה שהביא בזה בשם הגרש"א שטרן.

⁵¹ כ"כ בפסקי תשובות (שם בסוף הע' 10).

המלמדים זכות ומיישבים מנהג אלו שמקדשים וטועמים טעימת מהלפני תק"ש ומחלקים בין מצוות לולב ומגילה לתק"ש, מ"מ גם כל פוסקים אלו מסיימים דבריהם שאף כי מדינא יש מקום להתיר ודאי נכון להחמיר למי שאינו צריך לכך מצד מצבו הגופני החלוש, ובפרט שיש לאוסרים יסוד גדול מדינא⁵³. וי"א⁵⁴ שהטעם שנהגו להקל בטעימה לפני תק"ש, משום שנוהגים לאחר את התפילה עד לאחר חצות ואין להתענות ביו"ט עד אחר חצות, ולכן י"א⁵⁵ שמי שלא אוכל קודם התקיעות ומחמת כן אוכל רק לאחר חצות היום, יצא שכרו בהפסדו שצם עד לאחר חצות של יו"ט. ויש שכתבו שדבר זה צ"ע דהא ר"ה שחל בחול מותר להתענות כמש"כ הפוסקים⁵⁶ שלכ"ע מותר להתענות בר"ה ולהתפלל עד חצות אע"ג דבשבת ושאר יו"ט אסור, כיון⁵⁷ שבר"ה עומדים אנו לבקש על נפשנו לכן התירו זאת, ולכן כתבו⁵⁸ שלא יאכל לפני תק"ש משום שאפשר להתענות עד חצות בר"ה ורק בר"ה שחל בשבת יש איסור להתענות. אמנם דעת הגר"א (מעשה רב אות רז) שגם בר"ה שחל בחול אסור להתענות עד חצות. ולמעשה נהגו בהרבה ישיבות ובתי כנסיות לקדש ולאכול קודם התקיעות, ור' ישראל סלנטר הנהיג כן⁵⁹, וכן נהגו הציבור שהתפללו אצל הגר"ז מבריסק⁶⁰, ובישיבת ראדין הח"ח לא היה אוכל, אבל בני הישיבה רובם ככולם קידשו ואכלו לפני תקיעות⁶¹, וכן בבית מדרשו של הגר"ש אלישיב קידשו ואכלו לפני תק"ש, אך הגר"ש בעצמו לא אכל^{61*}. וי"א⁶² שדבר שהכניס ר' שמואל סלנטר לישיבות אי אפשר להתנגד אליו. והטעם⁶³ שנהגו להקל בישיבות, הוא משום שנהגו להאריך הרבה בתפילה ויקשה עליהם לכוין אם לא יטעמו עד לאחר גמר התפילה, ולכן⁶⁴ מי שידוע שאצלו אם לא יאכל לא יפריע לו לריכוז בתפילה, אצלו אין היתר אפי' בטעימה בלבד. אמנם אף האוכלים לפני תק"ש יעשו זאת בצנעא⁶⁵, וכן ישתדלו שלא לאכול בחבורה⁶⁶. מאידך י"א⁶⁷ שאף שבישיבות נהגו שמקדשים וטועמים קודם התקיעות, אין לעשות כן אלא במקום צורך גדול. וחולים ואנשים חלופי כח יש שהקילו⁶⁸ להם לקדש קודם אכילתם ולאכול כזית מיני מזונות כדי שיהיה קידוש במקום סעודה, וגם הם יעשו זאת בצנעא מפני המון העם שלא יקילו ביותר⁶⁹. **ושתייה תה או קפה** ושאר משקים שאינם משכרים המנהג להקל בזה ובפרט בבתי כנסיות שגומרים התפילה בשעה מאוחרת⁷⁰, ונתפשט המנהג כפי הכרעת גדולי הפוסקים⁷¹ שאין צריך לקדש קודם השתייה (כי הקידוש תחייב אכילת מזונות משום קידוש במקום

שער הציון

⁵² ע"י שו"ת עולת שמואל (סי' פב), שו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' קמז), שו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ז', וח"ו סי' לב וח"ח סי' כא), ומש"כ הגרצ"פ פראנק (מקראי קודש סי' כט), הגר"ז אויערבאך (שש"כ פנ"ב הע' נב במילואים, והליכות שלמה ר"ה פ"ב סי"א), הג"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"א סי' י'), והגר"מ שטרבוך (מועדים וזמנים ח"א סי' ד').

⁵³ בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב קו"א סי' ח) ס"ל דכיון שבאכילה זו מקיים קידוש במקום סעודה לכן אף כשאוכל פחות מכביצה יש לו דין של אכילה ולא טעימה – ע"י בפסקי תשובות שם.

⁵⁴ החזו"א (גנוזים ושו"ת חזו"א ח"א עמ' קצו), והגרצ"פ פראנק (מקראי קודש ימים נוראים סי' כט).

⁵⁵ הגר"י קרליץ (חוט שני ר"ה פ"ב סק"ד).

⁵⁶ כן מבואר מדברי הרמ"א (סי' תקפד סי"א), וכן פסק במ"ב (שם סק"ה בסי' תקצז סק"ב) בשם העטרת זקנים.

⁵⁷ כן ביאר הטעם במט"א (סי' תקצז סי"ב).

⁵⁸ כ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים תשובות סי' ג' בד"ה תפילות ר"ה).

⁵⁹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"ה סי' קעט), וכן הובא עדות בספר תנועת המוסר (ח"ב עמ' 213 הע' 11) מהר"י לוינסון יליד סאלנט.

⁶⁰ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשובה"י שם).

⁶¹ ספר מנגד גבעות עולם (עמ' סה אות ד'), וקובץ קול התורה (קובץ סט, עמ' קט) בשם תלמיד הח"ח הגר"מ צוקרמן.

^{61*} כמובא בסי' כתבי הגר"ש (ימים נוראים עמ' יב).

⁶² כ"ה הגר"מ פיינשטיין (שם בקובץ קול התורה).

⁶³ כ"ה הגר"ז אויערבאך (הליכו"ש שם) והגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות עמ' נג).

⁶⁴ (הגרשז"א) והגר"מ גרוס שם.

⁶⁵ כ"כ המטה אפרים (שם).

⁶⁶ כ"ה הגר"ז אויערבאך (הליכו"ש שם ד"ה אות ב) ע"פ המט"א הנ"ל.

⁶⁷ כ"פ הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות שם).

⁶⁸ כ"כ המט"א (סי' תקפח סי"ב) והכה"ח (סי' תקפה סקכ"ו וסי' תקפח סק"א).

⁶⁹ כ"כ המטה אפרים (שם).

⁷⁰ כ"פ השד"ח (מע' ר"ה סי' ב' אות לא) ושו"ת השיב משה (סי' יט).

⁷¹ כ"פ א"ר (סק"ט) בשם הראב"ד (הלי' שבת פכ"ט ה"ל), מהרש"ל (הו"ד בהג' עטרת זקנים על השי"ע סי' פט), לבוש הו"ד בפס"ת סי' רפו באות ח בהערות), אלף המגן (סי' תקפח סק"ב), שד"ח (מע' ר"ה סי' כט), כה"ח (סי' רפו סקכ"ח), קצה המטה (על המט"א שם), נחלת צבי (סי' רנט בעטרת

סעודה ואין נכון הדבר), אמנם עקב כי יש⁷² המחייבים לקדש, לכן נכון לשמוע הקידוש מאדם חולה או חלוש שהותר לו לאכול⁷³, אמנם אף כי כאמור מותרת מדינת השתיה קודם תק"ש, מ"מ כבר פשט המנהג אצל אנשי מעשה לא לשתות קודם תק"ש⁷⁴, ויש הוסיפו⁷⁵ עוד להחמיר ולא לשתות כלום גם בבוקר קודם התפילה וכלשון הרוקח (סי' שג) "חסידים הראשונים היו מתענים על מצוה חביבה כגון לולב וכדומה". וביום השני של ר"ה יש מתירים⁷⁶ לאדם חלוש להקל לאכול פת פחות מכביצה. ומנהג הספרדים שלא טועמים כלל קודם התקיעות, עד סיום כל התפילה כולה⁷⁷, וכתבו פוסקי ספרד⁷⁸ שמה שיש נוהגים שכל הציבור מקדשים ואוכלים לפני תק"ש, אין מנהג זה עולה יפה, שמעולם לא ראינו מנהג זה לאכול קודם תק"ש שום דבר, ולא פת ולא מזונות ולא פירות ואפי' לשתות מים. ולענין טעימה לפני תק"ש לנשים עי' העי'⁷⁹.

קצת ממנהגי ר"ה

ח. יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים שאגוז בגימטריה "חטא" ועוד, שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה⁸⁰, והוא הדין לגבי מיני פיצוחים שונים⁸¹, וכן מנהג קהילות ישראל בכמה מקומות שלא לאכול כל הקשור למיני אגוז והדומה לו כגון פיסטוק שקדים ובוטנים וכל כיוצ"ב ממיני פיצוחים⁸², ויש להקפיד לא לאכול בר"ה עוגה או תבשיל שמעורב בו אגוזים טחונים באופן ניכר^{82*}. והולכין אל הנהר לומר פסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתינו" וגו'⁸³, וכשיש קושי להגיע סמוך לנהר אפשר לעלות במעלה הר או בית גבוה שמשם רואה פני נהר או ים⁸⁴, וכן נהג הסטייפלר⁸⁵ בזקנותו שלא היה בכוחו לילך ליד נהר, שהיה עולה לגג הבית ומשם רואה את ים התיכון. וכן נוהגים בישיבת פוניבז' לעלות למרפסת או לגג הישיבה ולראות משם את הים התיכון ולומר תשליך.

שער הציון

צבי סק"ג), דרכי חיים ושלום, עיקרי הד"ט (סי' ג' אות יג), דעת תורה (סי' רפז) בשם אגרות הר"מ זכות (סי' יג), שו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב קונט"א סי' יח), שו"ת תהילה לדוד (סק"ב), שו"ת בית ישראל (סי' ב), סי' זכרון יהודה בשם מהר"ם א"ש, וכן פסק הגי"ר בצלאל שטרן (שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קמז). וטעם הגון מובא מדברי יחזקאל (בחדש אות צח) ובעו"ס בשם מוהר"ש מבעלז זי"ע דעי"פ הגמ' ר"ה (לב ע"א) זמן תקיעת שופר בשחרית אלא משום גזירת המלכות העבירוהו למוסף א"כ כל זמן שלא תקעו בשופר עדיין לא נגמר שחרית ועדיין לא חל חיוב קידוש. ועי' מש"כ בזה בשו"ת יביע אומר ח"ב סי' כב ומש"כ הגרי"ב זילבר (שו"ת אז נדברו ח"א סי' ח, וח"ג סי' נב, וח"ה סי' ז) ובנו הגרי"א זילבר (בירור הלכה סי' רפז).

⁷² כ"פ הבי"ח ומג"א ודה"ח (בסי' רפז), חיי"א (כלל י' סי"ט), קיצושי"ע (סי' עז סט"ו), וכן פסק המ"ב (סי' רפז סק"ז), וכ"פ בשו"ת דברי יואל (ח"א סי' כט), ערך ש"י (סי' תרנב), וכן פסק הגי"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"א סי' י').

⁷³ כ"כ בשו"ת (מע' ר"ה סי' ב' אות לא) בשם גדול אחד. ועי' מש"כ בזה בפסקי תשובות (שם העי' 21).

⁷⁴ כ"כ השו"ת (מע' ד' מינים סי' ג' אות כב), ודרכי חיים ושלום (שם).

⁷⁵ כ"כ בשו"ת בשמים ראש (סי' עד), ובפתחי עולם (הו"ד באלף המגן סי' תקפה סק"ב).

⁷⁶

⁷⁷ כ"כ הגרי"ע יוסף (חזון עובדיה עמ' קיא).

⁷⁸ כ"כ בשו"ת שמש ומגן (סי' כז וסי' נז אות ג – ד).

⁷⁹ עי' פסקי תשובות (סי' תקפה סוף אות ב') שהביא את השיטות בזה.

⁸⁰ כמש"כ ברמ"א (סי' תקפג ס"ב).

⁸¹ כ"כ הגר"ב מוצפי (סי' שופר בציון עמ' קלט).

⁸² כ"כ בשו"ת הרב (סי' תקפג ס"ו).

^{82*} כ"ה הגרי"ע אויערבאך (בנתיבות ההלכה ח"מ עמ' 214). וכן דעת בעל ה'משנה הלכות' הגי"ר מנשה קליין (גאב"ד אוגוואר) כמובא בס' בנתיבות ההלכה (חלק מ' עמ' 206). וכן משמע ממה שכתב הגי"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ג סי' צז) וכ"כ בשו"ת יד יצחק (ח"א סי' רח) שעוגה או תבשיל שמעורב בו אגוזים טחונים שאינם ניכרים כ"כ ורק טעמם ניכר קצת יש להתיר, אבל גם בזה נהוג עלמא להחמיר, ומשמע שאם זה היה ניכר יש להקפיד שלא לאכול, עיי"ש.

⁸³ המשך דברי הרמ"א שם.

⁸⁴ כן נהג החת"ס (הובא בס' תלמידו חבר בן חיים).

⁸⁵ אורחות רבינו.

זמן הדלקת נרות

א. נחלקו האחרונים לענין זמן הדלקת נרות של יו"ט י"א⁸⁷ שמדליקין בערב יו"ט מבעו"י, וי"א⁸⁸ שנוהגין להדליק בליל יו"ט, ויש⁸⁹ שתלו זאת במח' ראשונים.

זמן הברכה על הדח"נ - ולגבי בחור ישיבה :

ב. אע"פ שנחלקו הפוסקים אם ביו"ט מברכים על הדח"נ אחרי ההדלקה וכמו בשבת משום לא פלוג⁹⁰, או שמברכים לפני ההדלקה כדי שיהיה עובר לעשייתן שהרי ביו"ט מותר להעביר אש⁹¹, מ"מ הנוהגים להדליק בלילה יש שכתבו⁹² שבכה"ג בודאי תברך לפני ההדלקה, כיון שאין לומר בזה 'לא פלוג' משום החשש שמא יעשו כן גם בשבת, שהרי ההבדל בין שבת ליו"ט ניכר בעצם הדבר שמדליקה בלילה כשכבר יו"ט ולא מבעו"י. אבל כ"ז לגבי אשה שמקבלת יו"ט בהדלקתה⁹³, [וכ"ש אם אם מברכת

שער הציון

⁸⁷ כ"כ בנו של הפרישה בשם אמו המשכלת בהקדמתו לטור (בסוף ההקדמה לטור יו"ד) שיש להדליק נרות יו"ט מבעו"י ולא להמתין עד הלילה וצווחה אמו על הנוהגים להדליק בלילה שמנהג זה נבע מחמת ליל יו"ט שני של גלויות שאסור להכין מיו"ט ראשון לשני של גלויות לפיכך מדליקין בלילה, אבל מה שנמשך מזה שאין מדליקין בערב יו"ט ראשון מבעו"י זה אינו נכון ויותר טוב מדינא להדליק הנרות ג"כ קודם תפילת ערבית ולקבל יו"ט בהדלקתן כמו שעושין לכבוד שבת, ועוד שכיון שהבערה ביו"ט היא מלאכה, עדיף לעשותה בחול ולא ביו"ט עצמו. וכן פסקו בבאר היטב (סי' תקג סק"ד) בשם השליה הק', וכ"כ בלוח אר"י בשם האדרי"ת ובמטה אפרים (סי' תרכה ס"ג) ובאלף למטה שם סקני"ח, ובא"ר (סי' תפה סק"ד), ובשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' ט), ובנימוקי או"ח (סי' תקיד), ושכן היה נוהג אביו בעל הדרכי תשובה, וכן מבואר בפמ"ג (סי' ר"ס משב"ז סק"ג), וכ"פ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה א'), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' סט בצד הגיליון), והגר"מ שטרנבוך כתב (ליקוטי תשובות והנהגות על שביעית עמ' כט אות א'), שכן ראוי לנהוג למעשה, וכ"פ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגואר) והג"ר מאיר ברנדסדורפר (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 266 ו-269), וכן נהגו בבית החז"א והקה"י (אורחות רבינו ח"ב עמ' ק'), ובבית הגרש"ז אויעארבאך (הליכו"ש ח"ב עמ' קנב הע' 37), וכן דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק דיני הדח"נ פ"ו אות א' סק"ב והע' י) מכיון שצריך להדליק נרות יו"ט יחד עם אור החשמל מבעו"י ולברך על שניהם ולכן הורה שאפי' מי שנוהג להדליק בלילה ישנה את מנהגו, וידליק מבעו"י, ואינו צריך התרת נדרים. וכן פסק הג"ר משה מרדכי קארפ (הלי' חג בחג על שבועות פ"ח הע' 25) מהאי טעמא.

⁸⁸ כ"כ בחת"ס (שבת כג:) והביא ראיה לזה מהגמ' ע"ש, וכ"כ בתורת חיים ובישועות יעקב (סי' רס"ג סק"ב), וכמה טעמים נאמרו למנהג זה. א. כפי שכתב בן הפרישה בשם אמו שזה משום שבחול"ל בליל יו"ט שני הכרח הוא להדליק בלילה שהרי אסור להכין מיו"ט לחבירו, ולכן נהגו הנשים כן גם בליל יו"ט ראשון כדי שלא יטעו להדליק ביו"ט שני מבעו"י, וכ"כ הטעם במשנת יעב"ץ להג"ר בצלאל זולטי (סי' לד). ב. במנחת שמואל (סי' ל') וסי' יהושע (פ"ב סי' יט) והגר"מ שטרנבוך (מועדים וזמנים ח"ז סי' קטז) כתבו הטעם שמדליקים בלילה סמוך לסעודה כדי לציין שעיקר הדלקת הנר הוא משום סעודה. ג. במטה אפרים (סי' תרכה באלף למטה סקני"א) ביאר טעם המנהג, שכיון שבלייל טבילה צריכה להדליק בלילה, לכן השוו מדותיהם (שלא יהיה נרגש בליל הטבילה) להדליק בכל יו"ט בלילה, ועיי"ש מה שביאר למה אין בזה איסור מלאכה. ועיי' בס' באר חנוך (פ"ח הע' 16) שכתב עוד הרבה טעמים למנהג ההדלקה בליל יו"ט.

⁸⁹ כ"כ במשנת יעב"ץ להג"ר בצלאל זולטי (סי' לד) שבענין שני מנהגים אלו יש מחלוקת ראשונים בין שי' הבעל המאור (שבת דף י' ע"ב מדפי הרי"ף) והמאירי (שבת כג ע"א) דס"ל שידליקו בלילה לבין הרמב"ם (הלי' שבת פ"ל ה"ה) דס"ל שידליקו מבעו"י. ועיי' מה שביאר הגר"נ קרליץ (חוט השני יו"ט פ"א סק"א) בדברי המאירי.

⁹⁰ כן ס"ל למג"א (סי' רסג סק"ב) ולשו"ע הרב (סי' רסג ס"ח) ולישועות יעקב שיש לברך אחרי ההדלקה משום לא פלוג, והשמירת שבת כהלכתה (פמ"ד סקכ"ו) כתב שכן פשטות דברי הרמ"א שכתב להדליק ואח"כ לברך דבפשטות קאי הן על שבת והן על יו"ט דבשניהם איירי השו"ע. ועל טענת בן הפרישה (בסוף הקדמתו לטור יו"ד) בשם אמו כתב המג"א שאין חכמה לאשה אלא בפלך, אך עי' בחי"א (כלל ה' סי"א) שכתב איפכא שהנשים המברכות אחר ההדלקה עליהם נאמר אין חכמה לאשה אלא בפלך.

⁹¹ גם זה כטענת אשר חבר של הפרישה (בהקדמתו לטור יו"ד) שביו"ט לא שייך הטעם לברך אחר ההדלקה כבשבת, דבשבת שאסור להדליק לפיכך מברכין רק אחר ההדלקה שאל"כ לא יוכלו להדליק שמקבלין שבת בברכה, אבל ביו"ט שמותר להעביר אש א"כ יברכו קודם ההדלקה כעיקר הדין שהברכה עובר לעשייתן. וכן פסק המ"ב (סי' רסג סקכ"ה) והביא בשעה"צ (סי' רסג סקל"ה) כן בשם הדגול מרבבה (על הש"ע סי' רסג ס"ה והובא בשעה"צ ובשע"ת), רע"א (בגליונו על הש"ע סי' רסג ס"ה והובא בשעה"צ ובשע"ת), שע"ת (סי' רסג סק"י) וחי"א (כלל ה' סי"א). וכ"פ בנשמת אברהם (על החי"א), בערוה"ש, בחיד"א (במחזיק ברכה הובא בשע"ת סי' רסג סק"י), ובבן איש חי (פ' נח אות י'), וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (ליקוטי תשובות והנהגות על שבועות עמ' נ' אות ד').

⁹² כ"כ המטה אפרים (סי' תרכה פ"ג באלף למטה סק"ג).

⁹³ הנה לגבי שבת פשיטא שמקבלת שבת בהדלקתה אך לענין יו"ט הסתפק הבה"ל (סי' תקכ"ז סי"א ד"ה ספק) אם מקבלת יו"ט בהדלקתה כמו בשבת או שכיון שביו"ט אין הכל מדליקין בבת אחת אפשר דלא נהגו להקל בזה ומסיק שלכתחילה בודאי יש להזהר לעשות הערוב קודם שתדליק הנרות כדי

שהחיינו שמקבלת יו"ט ואף תנאי לא תועיל לה⁹⁴, אבל איש המדליק, [וכמו"כ בחור ישיבה שמדינא חייב להדליק נרות⁹⁵], כיון שאינו מקבל יו"ט בהדלקתו⁹⁶, ודאי שיברך קודם הדלקתו⁹⁷. וכשמדליק אולי צריך להדליק משמאל לימין מדין כל פינות שאתה פונה יהיו לימין וכדמצינו לענין נר חנוכה⁹⁸.

ברכת שהחיינו בהדה"נ:

ג. אע"פ שנחלקו הפוסקים אם נשים מברכות שהחיינו בהדלקת נרות יו"ט דיי"א⁹⁸ שמברכות, ויי"א⁹⁹ שלא מברכות, [ומי שאין לו מנהג ברור יש פוסקים⁵⁸ שהורו להורות לה לברך כמנהג ישראל], מ"מ איש המדליק וה"ה בחור ישיבה לא יברך שהחיינו בהדלקתו דיוצא בשהחיינו שמברכים בקידוש¹⁰⁰. ואשה שברכה שהחיינו בהדה"נ (וה"ה איש או בחור שבירכו בטעות שהחיינו בהדה"נ¹⁰¹) נחלקו הפוסקים אם מותר לענות אמן אחר ברכת שהחיינו של המקדש משום חשש הפסק בין ברכת הגפן לשתיה,

שער הציון

שתקבל יו"ט בהדלקתה אך לא הכריע למעשה. (ובזה אני תמה על מה שכתב בסי' יו"ט כהלכתו (עמ' תקנ"ד סוף הע' 16) שלביה"ל פשיטא ליה שגם ביו"ט מקבלת האשה יו"ט בהדלקת נרות דהא בביה"ל לא הכריע למעשה ואיך כתב שפשיטא ליה). ובמטה אפרים (סי' תרכ"ג) משמע שחל קבלת יו"ט בהדה"נ כבשבת. ולמעשה אמר לי הגאון ר' ברוך בער שוב שמדברי הפוסקים שכתבו לברך קודם ההדלקה משום שאפשר להעביר אש ביו"ט מוכח שמקבלת יו"ט בהדלקתה ולכן הוצרכו לומר שמותר להעביר אש ביו"ט דבלא זה משמע שאסור לעשות מלאכה אחר ההדלקה מכיון שמקבלת יו"ט בהדלקתה.

⁹⁴ כ"כ באורחות חיים (סי' רסג סק"ו), ובכה"ח (סי' תקיד סק"ק קיב), וכן בשו"ת פרי יצחק (ח"ב סי' ט' ד"ה אולם בנידן וד"ה עכ"פ מכל), וכן בעל התערוכות תשובה בתשובתו המובא בשו"ת זכר שמחה (סי' ל"ד), וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' יט) בשם עוד פוסקים, וכן פסק הגר"צ אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה ב').

⁹⁵ מה שכתבנו שבחורי ישיבה חייבים מדינא בהדלקת נרות ע"י מה שכתבנו בזה בסוף הקונטרס באריכות.

⁹⁶ ואף לפי ה"ט"ז (הובא בשעה"צ סי' תרעט סק"ב) שאיש מקבל שבת בהדלקת נרות שבת, לא מיבעיא שהמ"ב הכריע בשני מקומות (בסי' רסג סקמ"ב וסי' תרעט סק"א) כהפוסקים שחולקים על ה"ט"ז וסוברים שאינו מקבל שבת בהדלקתו אלא גם דברי ה"ט"ז אמורים לגבי שבת אך לגבי יו"ט יש מקום לומר שאף לדברי ה"ט"ז אין איש מקבל יו"ט בהדלקתו שהרי אף לגבי אשה הסתפק הביה"ל שמא אינה מקבלת יו"ט בהדלקתה וצ"ע.

⁹⁷ ואף שכתב הביה"ל בה"ל שבת (סי' רסג ס"ה ד"ה אחר) שמשמע מדה"ח שאיש המדליק נרות שבת יברך אח"כ משום לא פלוג וכהמג"א, מ"מ לא מיבעיא שהביה"ל מסיים לדינא בשם רע"א וחיי"א שאף איש יברך קודם ההדלקה אלא אף ביו"ט שבאל"ה יש מחלוקת הפוסקים אם אשה תברך לפני או אחרי פשוט שבאיש המדליק שיש לו לברך ואח"כ להדליק, וכ"כ בפסקי תשובות (סי' תקיד הע' 96).

⁹⁸ תשובת מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בספרו קונטרס גם אני אודך (ח"ג תשובה עב).

⁹⁹ בשו"ת פרי יצחק (ח"ב סי' ט' ד"ה אולם בנידן וד"ה עכ"פ מכל) בערוה"ש (סי' תקיד ס"ז) ובכה"ח (סי' תקיד סק"ח) מובא שהמנהג שנשים מברכות שהחיינו בהדלקת הנרות, וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' קא אות א') שהיה המנהג במשך כמה מאות שנים, ושכן מנהגנו היום, וכ"כ בשו"ת תשובה מאהבה (הובא בפסקי תשובות סי' תקיד הע' 102) בשם הקרבן נתנאל שיש להניח מנהג, וכן בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' יג) מאריך שלא רק שאין למחות בנשים המברכות ברכת שהחיינו בהדלקת הנרות ביו"ט, אלא אדרבה יש לחזקן ולזרזן במעוזם במנהג קדוש זה המקובל מדור דור והנוסד עליהם שמחה וקדושת יו"ט, וכן הורה הקה"י (אורחות רבנו ח"ב עמ' ק') לנשים במשפחתו לברך (ורק כשהדליק בעצמו לאחר שהתאלמן לא ברך, כיון שהתעתד לברך שהחיינו בקידוש).

⁹⁹ כן מובא באור זרוע (הל' ער"ש סוד"ה תנן פ"ב במה מדליקין), וכ"כ המט"א (סי' תרכ"ג סל"ג באלף המגן סק"ג) והמ"ב (סי' רסג סקכג) שאין נשים צריכות לברך, אלא שבמקום שנהגו לברך אין למחות במברכות, וכן בלקט יושר (הובא בפסקי תשובות סי' תקי"ד בע' 101) לתלמיד התרה"ד בשם רבו כתב דאין לנשים לברך שהחיינו אלא בקידוש, וכן מסיק בכה"ח (סי' רסג סקמ"א) בשם כמה אחרונים, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (מועדים וזמנים ח"ז סי' קיז) בשם הגר"ז מבריסק שהורה שלא יברכו הנשים שהחיינו, כיון שברכה זו נתקנה לכתחילה לאומרה על היין, ובפרט אם מדליקה נרות מבעו"י שאין לה לברך, כיון שברכה זו לא תפטור את מצוות היום, שהרי אין לקיימן בזמן תוספת יו"ט אלא ביו"ט עצמו, וכ"פ בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' קז) ותמה על המנהג למה לא להסמיכו לקידוש כמו בברכת שהחיינו על הסוכה, אך כתב שאין למחות בידיהם כי חשש ברכה לבטלה ליכא, שהרי אפשר לומר זמן אפי' בשוק כדאיתא בעירובין (מ:).

⁵⁸ כן הורו הגר"י אלשיך, והג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) כמובא בסי' בנתיבות ההלכה (חלק לח עמ' 246 ו-267).

¹⁰⁰ כ"כ במטה אפרים (סי' תקצט ס"א) ובשו"ת יגל יעקב (סי' לט). אמנם הגר"מ גרוס כתב (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' מב) שאם נוהגים לברך שהחיינו בהדה"נ שיכול לברך בהדה"נ ולברך אח"כ שוב בקידוש כיון ששהחיינו אינו ברכת הנהנין ודלא כהתח"ס (סי' קמג) שכתב ששהחיינו הוא ברכת הנהנין שאם בירך אינו יכול לברך שנית.

¹⁰¹ עיי' בפסקי תשובות (סי' תקיד הע' 106) משי"כ לגבי זה.

וי"א¹⁰² שמותר וי"א¹⁰³ שאסור. **ולענין זמן ברכת שהחיינו** נחלקו הפוסקים וי"א¹⁰⁴ שיברכו לפני ההדלקה אחרי הברכה על ההדלקה ואין זה הפסק, וי"א¹⁰⁵ שיברכו לאחר ההדלקה.

מתי להדליק החשמל בשעת הזה"נ

ד. הנוהגים להדליק את החשמל בשעת הזה"נ, וי"א¹⁰⁶ שאין הבדל אם יקדימו להדליק את הנרות או את החשמל, וי"א¹⁰⁷ שתחילה ידליק הנרות ואח"כ ידליק החשמל, וי"א¹⁰⁸ שלכתחילה צריך להקדים את החשמל ורק אח"כ תדליק את הנרות, כיון שאם תברך רק על הנרות בעוד החשמל כבוי, כיון שאור החשמל חזק, מבטל הוא את אור הנרות ונחשב כאילו נכבו הנרות.

הדלקת נר יארצייט ביו"ט:

ה. נר של יארצייט אם לא הדליקו בעיו"ט ידליקנו עכ"פ בחדר שאוכלין בו דמוסיף אורה בחדר ויותר טוב שידליקנו בביהכנ"ס ויצא מחשש נר של בטלה¹⁰⁹. וי"א¹¹⁰ שאם שכח להדליק נר יארצייט אף בביהכנ"ס אין להדליקו ביו"ט אלא ע"י נכרי ובזמנו שיש מאור החשמל לא שייך הענין של "מוסיף אורה", ועל כן אין להדליק נר של יארצייט אלא בביהכנ"ס בהיכל שמתפללים ולא בחדר צדדי משום שאפשר ששם אין בכלל כבוד ביהכנ"ס¹¹¹. ובשעת הדחק אפשר להדליק אף בבית במקום שאין אוכלים משום שהוא כעין נר של מצוה שהוא לכבוד אבותיו¹¹². (ולפי"ז אין ההיתר אלא כשמדליק לכבוד הוריו שמצוה לכבדם אף לאחר מותם אבל לא כשמדליק לזכר שאר קרובים¹¹³) ויש הכותבים¹¹⁴ שכן המנהג להתיר בזה להדליק בבית אפי' שלא בשעת הדחק.

שער הציון

¹⁰² כן פסקו הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד פ"י כא אות ט' ושם סי' קא אות א'), הגרש"ז אוירבאך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב פ"י נח אות ב'), הגרבי"צ אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשובה ב'), הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד עמ' ק'), הג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"א סוסי"י קפב), הגרש"א יודלביץ זצ"ל (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא הע' 51), והג"ר משה מרדכי קארפ (הל' חג בחג על שבועות פ"ח הע' 46). והטעם, כיון שכלפי המקדש יש לברכה שייכות לקידוש, נטפלים הם לדינו של המקדש. ויש עוד טעמים להתיר ע"י בפוסקים הנ"ל ואכמ"ל.

¹⁰³ כן פסק הגרצ"פ פראנק (שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קנד ומקראי קודש פסח ח"ב סי' לח), והגר"ש דבילצקי (קיצור הלי' מועדים עמ' כו סג), וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (מועדים וזמנים ח"ז סי' קיז) והוסיקי, שלאילו הנהוגין שמברכין לעצמן בופה"ג לפני הטעימה על היין הקידוש פשוט הוא שיכולות לענות אמן אחר ברכת שהחיינו דאין החשש הפסק. והגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ג סי' סט) מחלק בין פסח וסוכות שמותר לענות לבין שבועות ושאר ימים טובים שאסור עי"ש טעמו. ודעת הגר"ש אלישיב (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא הע' 53) שעדיף שאשה תכוין כשהיא מברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות על כל מצוות היום, ולא תענה אמן בשעת הקידוש. אך בדיעבד אם ענתה אמן דעת הגר"ש וואזנר (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא הע' 53) שעדיף שאשה תכוין כשהיא מברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות על כל מצוות היום, ולא תענה אמן בשעת הקידוש. אך בדיעבד אם ענתה אמן דעת הגר"ש וואזנר (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקסא הע' 53) שעדיף שאשה תכוין כשהיא מברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות על כל מצוות היום, ולא תענה אמן בשעת הקידוש.

¹⁰⁴ כן דעת הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה מועדים ח"ב פ"ט אי"ח הע' 149), הגר"ש אלישיב (ספר יו"ט כהלכתו עמ' תקנ הע' 5), וכ"כ הגרב"צ אבא שאול (שו"ת אורלי"צ ח"ג פייח ס"ב), וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' מא), והוסיף, שאם לא בירכה לפני שלא תברך אחרי אלא תחכה לקידוש.

¹⁰⁵ כ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קנט) והגר"מ שטרנבוך (הגש"פ מועדים וזמנים בדיני הדה"נ ס"ד) כיון שע"פ ההלכה אין יסוד לברכת שהחיינו דוקא בעת הדה"נ אלא בקידוש, לכן יש בזה חשש הפסק. וכ"כ הג"ר משה מרדכי קארפ (ה'ל' חג בחג על שבועות פ"ח הע' 27) שלכתחילה נכון יותר לברך שהחיינו אחר ההדלקה, דבזה עדיף טפי גם מטעם שמקבלת היום סמוך להדלקה והיינו מיד אחר ההדלקה, וניכר שאין הברכה על ההדלקה אלא על היום. ועי' מש"כ הג"ר יוסף שוב (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 246) בענין זמן ברכת שהחיינו.

¹⁰⁶ הגר"י"ש אלישיב (שבות יצחק בדיני נר שבת פ"ד אות ג').

¹⁰⁷ הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"ד סי' סד), וטעמו מכיון שיש פוסקים שסוברים שאין לברך ברכת הדה"ע על חשמל אף שמוסיף אורה, דהברכה היא על נר שבת דוקא, וכיון שכך אינו ראוי לברך עליו, וגם נראה דבמעשה הדלקת החשמל אם מכבים ומדליקין מיד אינו חשוב בזה מעשה הדלקה לברך עליה, וכתב שכן הוא נוהג למעשה. ולפי"ז אשה שמדליקה שתכנין גם על החשמל ובעלה או אחד מבני הבית ידליק את החשמל.

¹⁰⁸ הגר"נ קרליץ (חוט שני ח"ד פפ"ג שעה"צ סקנ"ז).

¹⁰⁹ ביאור הלכה (סי' תקיד ס"ה ד"ה נר).

¹¹⁰ קיצושי'ע (סי' צח פ"ה), ודעת תורה (סי' תקיד ס"ה) בשם שו"ת אמרי אש (סי' מ'), וכ"פ הגר"מ ברנדסדרופר (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 268) שאסור להדליק נר נשמה דהוי הבערה שלא לצורך יו"ט.

¹¹¹ הגר"ש דבילצקי (ס' זה השולחן ס"י תקי"ד ס"ה), וכ"כ בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ו ס"י ז). וע"ע בשש"כ (פ"יג הע' כז) שמסתפק אם ההיתר בהדלקת נר נשמה בביהכנ"ס הוא דוקא בדיעבד כששכח להדליק מעיו"ט, או אף לכתחילה מותר להמתין ליו"ט ולהדליק בביהכנ"ס.

¹¹² ביה"ל (סי' תקיד ס"ה ד"ה נר) בשם הכת"ס, וכ"פ הגר"י פישר (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 260).

¹¹³ הגר"ש דבילצקי (זה השולחן שם).

¹¹⁴ מנחת יו"ט (סי' צח סק"א). וע"ע שו"ת באר משה (ח"ג סי' ע"ו) להג"ר משה שטרן.

הדלקת הנרות בליל יו"ט שני

ו. בליל יו"ט שני דר"ה האשה תדליק בלילה לאחר צה"כ¹¹⁵, ואף הנוהגים להדליק בכל יו"ט מבעו"י, וה"ה איש המדליק וכן בחור ישיבה שידליקו רק בלילה¹¹⁶.

שער הציור

¹¹⁵ כ"כ המט"א (סי' תר ס"ב) עיי"ש הטעם. ולענין ברכת שהחיינו בהדה"נ בליל ב' דר"ה עי' מט"א (סי' תקצט ס"ט) וכה"ח (סי' תר ס"ו).

¹¹⁶ כן אמר לי הגר"מ גרוס, ואמר שהטעם שאין להדליק מבעו"י הוא משום איסור הכנה.

הוצאת דיסקיות של נרונים

א. להוציא דיסקיות של נרונים מכוסית זכוכית כדי לתת בה נר חדש, הורו פוסקי זמננו¹ שמותר, משום שאין לה חשיבות, ונחשב כטלטול לצורך אוכל נפש. ויש מי שמחמיר בזה^{1*}.

להוציא שעה מהזכוכית

ב. להוציא שעה שנשארה בפמוט הורו פוסקי זמננו² שמותר, משום שאין הוצאתה נחשבת כטלטול מוקצה, וכיון שאין לשעה מועטת זו חשיבות, ונחשבת היא כלכלוך שבסיר, שמותר להסירו כדי לנקותו משום שהוא בטל וטפל לסיר, ויש³ מחמירים בזה.

להוציא פתילה ישנה מהנר

ג. להוציא פתילה ישנה מהנר כדי להכניס בו פתילה חדשה מותר⁴, ומ"מ י"א^{4*} שלכתחילה אם אפשר יש לעשותו בסכין וכדי ולא בידו, ויש מסתפקים בזה⁵, ויש שמחמיר בזה^{5*}.

להדביק הנרות בפמוטים

ד. המדליק בנרות שעה אסור לחמם הנר מתחתיו כדי להדביקו לפמוט משום חשש שמא יבוא למרח⁶. וגם אסור לתחוב הנר בכוח לתוך הפמוט כדי להתאימו לגודל הפמוט⁷. אמנם יש המתירים⁸ לתחוב הנר לתוך נקב הפמוט, אף שע"ז משתפשף הנר ומתאים עצמו לגודל בית קיבולו, מ"מ כיון שהוא ממחק כלאח"י ודרך שינוי ולצורך מצוה לכן יש להתירו ביו"ט.

שער הציון

¹ הגרש"ז אויערבאך, והגר"ש אלישיב (אורחות שבת ח"ב פ"יט הע' רפו), והגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט ס"א סק"ב), וכ"כ בפס"ת (סי' תקא הע' 5) ע"פ הרעק"א עיי"ש.

^{1*} הג"ר דוד בהר"ן (אורח דוד הע' 279 סעי' רכב, הובא גם בס' מאורי אש השלם פ"א ענף ו' אות ה) אוסר להוציא את הפתילות הישנות מאתמול משום מוקצה.

² חיי"א (כלל צב ס"ב), וכן אמר מרן הגר"ש אויערבאך שליט"א בשם אביו מרן הגרש"ז זצ"ל (אורחות שבת שם וכ"ה בשש"כ פ"יג סמ"ג). וכ"ד הגר"ש אלישיב (אורחות שבת שם ובהל' חג שבועות ס"ח הע' 30), הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' לט), והג"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ח סי' קל וע"י בסי' קעט שם).

³ באורחות רבינו (ח"ב עמ' קה) כתב בשם הסטייפלר שאמר דלפי מה שנתבאר בסי' שמ (ס"ג ביה"ל ד"ה שעל הקלף) לכאוי יש לאסור להציא החלב מהשפורפרת בסכין וכדי משום ממחק, ואפשר נמי משום תיקון מנא כמבואר שם בשם הרעק"א ומסיים בצ"ע.

⁴ כ"כ הרעק"א (סי' תקא בהערות לט"ז סק"ז ד"ה בהא) וטעמו כיון שטלטול מוקצה לצורך אוכל נפש מותר כמבוי בשו"ע סי' תקט ס"ז ע' הערה הבאה.

^{4*} כ"ה הגר"ש וואזנר (גיליון מים חיים להגר"א דינר).

⁵ הגרש"ז גרוסמן כתב (סי' הל' המועדים פ"ז הע' 10) דבזמננו שיש מאור החשמל ואין הנרות עשויים לצורך אוכל נפש אלא לכבוד יו"ט בנרות ביהכני"ס לכאורה יש מקום לאסור. וכ"כ הגר"מ קארפ (הל' חג בחג על ימים נוראים סוף פט"ו הע' 21). וגם הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"יג הע' פז) הסתפק בדבר אך כתב שיתכן שמותר להוציא את הפתילה, כיון שיתכן מצב שיהיה צורך אוכל נפש באור הנרות באם יכבה אור החשמל. וכע"ז גם דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני שם) שאף שבזמננו אין אור הנרות נצרך עבור הסעודה כיון שדולק אור חשמל נחשבת הדלקתם כצורך אוכל נפש, כיון שיש בהדלקתם כבוד יו"ט מחמת ריבוי אורם. וכע"ז כתב הפס"ת (סי' תקטו הע' ב') לדחות דברי סי' המועדים.

^{5*} כן הוא דעת הגר"ד בהר"ן (המובא לעיל בהע' 1*).

⁶ מג"א (סי' תקיד סק"ו) ומ"ב (שם סק"יח). ובערוה"ש (שם) כתב דגם השפשוף ע"מ להדביקו הוא ממרח דאורייתא. אך ע"י בנשמת אדם (כלל צב סק"א) שנתקשה מהיכי תיתי לחשוש שמא יבוא למרח.

⁷ הגר"מ קארפ (הלכ' חג בחג השבועות פ"ח הע' 29) כתב שכן משמע מהמג"א, ובשש"כ (פ"יג סמ"ח) כתב לאסור זאת משום מחתך ועיי"ש הע' קכ. והעתיקו באורחות שבת (פ"א סל"ט), אך לתחובו בכח כתב בשש"כ (שם הע' קנא) בשם הגרש"ז שיתכן להתיר כיון שזהו דרך תשמישו והוא רק כלאח"י אפשר דיש להקל.

⁸ כ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני הל' יו"ט עמ' מד, ובנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 276), וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' לז), והג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קסח).

הכנסת הפתילה לפקק הצף

ה. להכניס ביו"ט פתילה לבית קיבול מחורר כדי ליצור פתיל צף [והיינו להכניס את הפתילה לפקק] הורו הפוסקים⁹ שמותר. ויש מי שאוסר¹⁰ משום איסור תיקון כלי, ולכן לכתחילה יכניסם מבע"י משום שמצוי גם שיש חורים בפקק שאינם נקובים כל צורכם ובהכנסת הפתילה לפקק גומר תיקון החורים והוי מתקן מנא¹¹.

הפרדת הפתיל הצף

ו. חתיכות שעם של פתיל צף המחוברות יחד אסור להפרידם משום מכה בפטיש, ועשיית כלי לא הותר אפי' לצורך אוכל נפש¹².

לחתוך הפתילה

ז. אין חותכין הפתילה לשניים, דהוא בכלל תיקון מנא¹³, וה"ה אם הייתה ארוכה ביותר ואין נאה לו וחותך ממנה כדי לקצרה ג"כ אסור¹⁴, ויש מי שכתב¹⁵ שלא אסרו לקצר את הפתילה אלא אם א"א להדליק בה כשהיא ארוכה ביותר, אבל אם אפשר להדליק בה גם בלי לקצרה ומקצרה רק כדי שתהא נאה יותר אין זה בכלל תיקון מנא ומותר לעשות כן, ורק אם כשחותך בכוונתו לעשותו שתי פתילות, אף שיכול להשתמש בה בלי לחותכה, אסור.

לחתוך הנר להתאימו לפמוט

ח. אסור לחתוך ולקצר קצהו התחתון של נר כדי להתאימו לגודל בית קיבול של הפמוט¹⁶. ויש שמתיר¹⁷ אם יעשה זאת ע"י שינוי כגון בציפורני ידיו או בכף וכד', אבל לא ע"י סכין שכן הרגילות לחותכו תמיד.

שער הצייון

⁹ כ"כ בשו"ת עמק תשובה (ח"ז סי' לג), וכ"פ הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פליג הע' מט), הגר"ש אלישיב (הל' חג בחג השבועות פ"ח הע' 31) הגאון רבי עזריאל אויערבאך (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 291), והגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"א סק"ב), וכ"כ הגר"ש ואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קכח אות טו', וקובץ מבית לוי ח"ב עמ' יא) שנראה שמותר, ואין בכך משום איסור מכה בפטיש, מפני שלא נעשתה בכך ככלי חדש וכפתילה שונה, ורק נעשתה פעולה כדי להציף את הפתילה ע"ג השמן, והינו שהוא רק כדבר חיצוני ואינו אלא להחזיק הפתילה. ובפס"ת (סי' תקיד הע' 84, ובהל' שבת סי' שיז אות ה') כתב בשם שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כז) ושו"ת ציץ אליעזר (חט"ו פי' יז, וחט"ז סי' זי וסי' טו) ג"כ להתיר כיון שמדינא ליכא איסור בנין בכלי העשוי לשימוש חד פעמי, כיון שהחיבור הוי לפי שעה, ואף כי אחר השימוש זורקו כשהוא מחובר, זה מחמת עצלות וחוסר ענין כיון שבלא"ה זורקו, א"כ ה"ה בנידון דפתיל צף שהוא כלי העשוי לשימוש לפי שעה והחיבור הוא לפי שעה, ואף שאסור לעשות פתילות מצמר גפן וכד' משום איסור תיקון מנא וכן אסור לחתוך פתילה לשניים, זהו משום שבעצם עשיית הפתילה וחיתוך הנייר יש בו משום תיקון מנא, משא"כ בפתיל צף איסור תיקון מנא ע"י עשיית החיבור בין הפתילה לפקק, וכאן שחיבור זה אינו אלא לפי שעה, אינו בגדר חיבור ואין בו איסור. והגר"מ גרוס כתב (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' לח) שכיון שיתכן שגם בשימוש חד פעמי יש מתקן, יש מקום להחמיר אע"פ שמעיקר הדין מותר. וע"ע בענין חיבור כלים לשימוש חד פעמי בשבת באריכות גדולה בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' יג) ובשש"כ (פליג הע' מט) בשם הגרש"ז אויערבאך, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונט"א סי' ה' אית לה), ובשו"ת ישועות משה (ח"ג סי' לג), ובשו"ת עטרת משה (ח"א סי' פא), ומש"כ בזה הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורלי"צ ח"ב פל"ו אות יט), והג"ר אברהם יפה שלזינגר (גאב"ד זינבה) בשו"ת באר שרים (ח"ד סי' מב). וע"י בסי' יו"ט כהלכתו (פ"ב הע' 60).

¹⁰ הגרש"ז גרוסמן כתב (ס' הלכות המועדים פ"ג סי"ח) לאסור משום דשאני מפתילה מוחזקת ע"י חוטי ברזל שאין מבטל הפתילה שם, שהרי עשוי להוציא הפתילה ולהכניס אחרת, וגם כדי לנקות את הפתילה ולהניחה שם לשימוש חוזר, משא"כ בפתיל צף שמבטלה שם וכך נשארת, ולכן יש בו משום איסור בונה. ובסי' יו"ט כהלכתו (פ"ב הע' 127) כתב שכן היה דעתו של הגרמ"א פריינד והמחזה אליהו (הג"ר פסח אליהו פאלק) שחשיב תיקון כלי ואסור בשבת.

¹¹ כן מסיים הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 31) אחרי שהביא הפוסקים להתיר, וכ"כ גם בקובץ שערי הוראה (חלק ח' עמ' קח) ובאשרי האיש (ח"ג פ"א הו"ד בסי' יו"ט כהלכתו פכ"ו הע' 34) בשם הגר"ש אלישיב שאסור לגמור נקיבתם משום מכה בפטיש.

¹² כ"כ בספר יו"ט כהלכתו (פכ"ו הע' 33) והוסיף שיש בזה גם משום מלאכת מחתך שלא הותר במתוך.

¹³ ש"ע (סי' תקיד סי"ח).

¹⁴ מ"ב (שם סקל"ט).

¹⁵ כ"כ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ב סי' צט) וטעמו, דבשו"ע הרב שמשם הוציא המ"ב דין זה לא הזכיר "ואין נאה לו", אלא כתב כך "פתילה שהיא ארוכה ורוצה לקצרה אסור לקצרה ביו"ט בין בסכין בין באור ואפי' רוצה לפרק מקצתה בידו אסור מפני שהוא כמתקן", ותיבות "ואין נאה לו" הוסיף המ"ב מדיליה כביאור על דבריו.

¹⁶ כ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג סמ"ב) ע"פ המ"ב (סי' שכב סק"י"ח) דיש בזה איסור מחתך.

¹⁷ הג"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ח סי' קסח).

ט. כלי העשוי להחזיק הנר ע"י שמכניסים הנר לשפופרת בעלת קפיץ ומבריקים מלמטה על הפמוט, אם כי יש¹⁸ הדן להקל בזה כיון שעשוי לפתוח ולסגור תמיד, מ"מ הורו הפוסקים¹⁹ שאסור להבריקו ביו"ט משום תיקון כלי. ויש שכתב²⁰ שע"י נכרי, או אם יבריקו ברפיון ולא בחוזקה שמותר לכ"ע.

להשתמש בפתילות שנכבו בשבת

י. פתילה שנדלקה בשבת ונכבית (כשלא הבהבן מע"ש) נחלקו הפוסקים²¹ אם מותר להדליק ביו"ט, ולכן²² לכתחילה טוב ונכון לצאת ידי הכל ולהכין מבע"י פתילות חדשות שיהיו על יו"ט, ואם לא הכין יראה עכ"פ להדליק הפתילות מצד שני. וי"א²³ שבפתילות שלנו אין חילוק בין לא נדלקו לנדלקו, ולכן אצלינו פשיטא שמותר. וי"א²⁴ שהמנהג בפתילות שלנו שגם צריכין הבהב כדי שיתפס האש היטב בהם, אבל בנרות סטארין שלנו או בפתילות צפות, אין חילוק בין הבהב ללא הבהב, [אבל יש הרבה שמקפידים לא להדליק בנרות סטארין אלא דוקא בשמן זית, ואף שמן זית למאור שאינו צלול כ"כ כמו שמן זית לאכילה כשר לנר שבת ויו"ט²⁵]. ומותר²⁶ להוציא את הפתילה הישנה כדי להכניס את הפתילה החדשה ואינה מוקצה.

מקום הדלקת הנרות בליל יו"ט

יא. המדליקים בליל יו"ט יכולים להדליק בברכה אף במקום שיש חשמל²⁷, (ויכוונו בברכתם גם על אור החשמל²⁸), וע"י הע"י²⁹. אמנם יש מדקדקות להדליק גם נרות במקום חושך שמשתמשים שם ולברך אף עליהם³⁰.

שער הציון

¹⁸ ע"י בנטעי גבריאל (פכ"ח ס"ז) הסברות שכתב להתיירא.

¹⁹ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ב עמ' יא), וכ"כ בשו"ת בית אבי (ח"א סי' לו).

²⁰ פס"ת (סי' תקיד אות טו). וכ"כ הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' לח) כתב שלכתחילה יבריקו ברפיון.

²¹ ברמ"א (סוסיי תקא וסי' תקיד ס"ג) פסק כדעת המקילין (שהם האור זרוע בשם רבינו ישעיה, והשלטי גיבורים והמאירי והשיטמ"ק בשם רבינו שמשון, וכ"פ הפר"ח והא"ר שהעיקר כהרמ"א כמובא בשעה"צ סי' תקא סקמ"ב) ואמנם הבית יוסף והרא"ש והר"י אוסרים (כמובא בשעה"צ שם). ובביאור מחלוקתם ע"י במ"ב שם (סי' תקא סקל"ד).

²² כן מסיים המ"ב (שם סקל"ד) והוסיף בשעה"צ (שם סקמ"ג) שגם הא"ר והפר"ח שמתירים כתבו שהמחמיר תע"ב.

²³ כ"כ הערוה"ש (סוסיי תקא).

²⁴ כ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 32).

²⁵ תשובת מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א לידדי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בספרו קונטרס גם אני אודך (ח"ג תשובה עא).

²⁶ כ"כ הטי"ז (סי' תקא סק"ז הו"ד גם בשו"ע הרב שם סי"ח) וכי שלא אמרי' שהפתילה הישנה מוקצה היא, שלענין זה סמכין על השו"ע ושאר הפוסקים שמתירים להדליק בפתילה הישנה, ואינה מוקצה. וברעק"א (בהגהות על הטי"ז שם) התיר משום שהדלקה לצורך אורה נחשבת כצורך אוכל נפש ומותר לטלטל לצורך אוכל נפש. ואף שיש מסתפקים בזמננו שאין מדליקים אלא לריבוי אור מ"מ כבר כתב הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' לח) שהיות ולא נשאר תמיד האור דלוק, למשל מי שמחובר לגנרטור ומתקלקל וכד', ואז הוא משתמש רק בנרות לכן גם זה נקרא אוכל נפש ומותר. וע"י גם בהע' הבאה סברת הפוסקים שגם כבוד יו"ט נחשב צורך אכילה.

²⁷ כן הורה הגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"א סק"א וע"י שבת ח"ד פ"ג סק"ח אות ט') שאף בזמננו שדולק בבית אור חשמל, מ"מ כיון שיש ריבוי אור ע"י הנרות והשפעתם ניכרת [והיינו כשעומדים הנרות על השולחן או בסמוך לו וגורמים תוספת אורה - (כמובא בחוט השני שם)] מותר להדליקם בליל יו"ט, כיון שיש בכך משום כבוד יו"ט. אמנם, הגר"מ פיינשטיין כתב (שו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' כ' אות ל') שאין שום הנאת אור מהנרות במקום שדולק או חשמל, והטעם שנהגים העולם היתר להדליק נרות ביו"ט (כשחל במוצ"ש) בעוד שהחשמל דולק, הוא משום שיש בעצם דליקת הנרות משום כבוד השבת, וכבוד זה נחשב צורך אכילה. וכ"ד הגרש"י אויערבאך (שש"כ פמ"ג הע' קעא) והוסיף, שהדלקת נרות נחשבת כמנהג חשוב, שקיבלו ישראל על עצמם לעשותו אפי' כשאין צורך והנאה מאורם וסיים שעדיין צ"ע.

²⁸ כ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג שבועות פ"ח הע' 28), והוסיף, שאף שלא נעשה בחשמל מעשה ההדלקה לחוד שהרי מדליקים ע"י שעון, מ"מ כיון שנעשה מעשה הדלקה בנרות לכ"ע יכולים לברך ולכוין גם ע"י.

²⁹ ת"ח אחד אמר לי שמרן הגר"ש אויערבאך שליט"א אמר לו שכשחל יו"ט במוצ"ש או בער"ש הוא לא נוהג לברך על הדלקת נרות יו"ט או שבת כיון שיש חשמל דלוק, ובכל שבת ויו"ט רגיל הוא נוהג לכבות את החשמל לפני ההדלקה, אך הוא אמר לו שזה לא הוראה כללית והוסיף שאי אפשר לומר זאת לנשים.

³⁰ כ"כ הגרמ"מ קארפ (שם) דבזה יוצא לכ"ע ואף למנהג הספרדים שאין מברכים על תוספת אורה כמב' בשו"ע (סי' רסג ס"ג).

פסקי חז"ל עמוד ההוראה הגאון הגדול רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על הלכות ראש השנה

(מתוך ספר בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 214)

נערך ע"י הגאון ר' יוסף שוב שליט"א כפי ששמע מפיו והיה למראה עיניו

וע"ז הוספנו הערות והוספות

אבל בש"ץ בסליחות

א. אבל בתוך השבעה נוהגים שהוא משמש כש"ץ בסליחות¹¹⁵.

אכילת אגוזים בר"ה

ב. יש להקפיד לא לאכול בר"ה עוגה או תבשיל שמעורב בו אגוזים טחונים באופן ניכר¹¹⁶.

נוסח הקדיש בעשי"ת

ג. בעשרת ימי תשובה אומרים 'לעילא לעילא בלא ו'¹¹⁷.

יה"ר שבאכילת הסימנים

ד. בירך על אחד הסימנים בליל ראש השנה, וטעה ואמר את ה'יהי רצון' לפני שאכל, אין צריך לחזור ולברך¹¹⁸.

שער הציון

¹¹⁵ לא נתבאר בדברי רבינו הגר"ע שליט"א אם האבל נוהג לשמש כש"ץ בביתו או אף בביהכ"ס, משום דברמ"א (סי' תקפ"א ס"א) כתב שאבל אסור לצאת מביתו כדי להכנס לביהכ"ס לשמוע סליחות, מלבד בער"ה שמרבים בסליחות יכול האבל ליכנס לביהכ"ס. וכתב המ"ב (שם סק"ז) שאבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו אסור לעבור לפני התיבה בר"ה ויוה"כ דהא דינן כרגלים לכל מילי, אבל בימי הסליחות אפי' בער"ה ובעשי"ת מותר. מאידך, במטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ג) ובקיצושי"ע (סי' ר"ט ס"ג) כתבו שאבל בתוך שבעה ודאי שאין לו לשמש כש"ץ לסליחות ולשאר תפילות היום, ומכל קשכן בער"ה, משום שמידת הדין מתוחה עליו. ובמט"א הביא שיש נוהגין שבעשי"ת אין האבל משמש כש"ץ לא לסליחות ולא לשאר תפילות היום. ועיי' ס' מועד לכל חי (סי' י"א סכ"ה) ובכה"ח (סי' תקפ"א סק"ב).

¹¹⁶ וכן דעת בעל הימשה הלכות הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) כמובא בס' בנתיבות ההלכה (חלק מ' עמ' 206). וכן משמע ממה שכתב הגר"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ג סי' צז) וכ"כ בשו"ת יד יצחק (ח"א סי' רח) שעוגה או תבשיל שמעורב בו אגוזים טחונים שאינם ניכרים כ"כ ורק טעמם ניכר קצת יש להתיר, אבל גם בזה נוהג עלמא להחמיר, ומשמע שאם זה היה ניכר יש להקפיד שלא לאכול, עיי"ש.

¹¹⁷ וכ"כ בערוה"ש (סי' תקפ"א ס"ח), ובקיצושי"ע (סי' קכ"ט ס"א), ובכה"ח (סי' תקפ"א סק"ט) בשם הלבוש, וכן המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) הביא בשם תשובה מאהבה שכתב שבכל הנוסחאות הישנות כתוב בלי ו', וכן הנוסח בסיידור יעב"ץ, וכ"כ בדרכי חיים ושלום (אות תש"ו), וכן פסק הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פט"ו אות טז), וכ"ה בלוח להגר"מ טיקוצ'ינסקי. מאידך, בשו"ע הרב (סי' תקפ"א ס"ז) כתב שיש לומר 'לעילא ולעילא', וכ"כ המ"ב (סי' נו סק"ב) לענין מספר התיבות שבקדיש כהנוסח האומרים 'לעילא ולעילא' עם ו' אלא שהעיר הגר"ש דבליצקי (קיצור הלכות ומועדים דיני תפילת מעריב לר"ה סק"א) שאולי אין ראיה מהמ"ב שיש לומר בדוקא עם ו', כיון שרק הביא שם את דברי השע"ת כלשונו לענין דבר אחר [והוא מנין התיבות שצריך להיות בקדיש, והעתיק דבריו רק ביחס לכך שכיון שמוסיפים 'לעילא' יש להוריד בימין כל ברכתא' את ה ו', ולא לגבי הנוסח הנכון], ואפשר שדעתו שצ"ל בלי ו'. ויש נוהגים לא לכפול כלל תיבת לעילא שכ"כ הכה"ח (סי' תקפ"א סק"ח) ע"פ האריז"ל, וכ"כ במועד לכל חי (סי' יג סע' יט), ובסיידור הרב.

¹¹⁸ וכ"כ הא"ר (סי' תקפ"א סק"ד) והמטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) והאשל אברהם בוטשאטש, שבדיעבד אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה אינו הפסק. ומצינו מנהגים קדמונים שהיו נוהגים לכתחילה לומר ה'יהי רצון' לפני הטעימה כמו שכתב במעגלי צדק שאומר תחילה ואח"כ אוכל, וכן נהג הגר"ר ישראל יעקב פישר (בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 168) לומר היה"ר מיד אחר הברכה קודם הטעימה, וכ"כ הפסקי תשובות (סי' תקפ"א עמ' 24) בשם כמה ספרים. ובטעם הדבר דלא חשיב הפסק כתב המחצית השקל 'כיון דהוי לצורך אכילת התפוח, וכמו שכתוב בס' קס"ז דדיבור שהוא לצורך הסעודה לא הוי הפסק'. וכ"ה בתשובת הגר"ח קנייבסקי להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ בספרו גם אני אודך (ח"ב תשובה קנו), ובעל האבני ישפה השיב לו (גם אני אודך תשובות בעל האבני ישפה סי' ק"ז ענף א') שאינו הפסק ע"פ המג"א שס"ל שכל שהוא חשב שהוא עושה הפסק נכון, שוב אינו נחשב הפסק, וא"כ כיון שיש בני אדם שחושבים שצריך לומר היה"ר אחר הברכה ומסתמא מדמים דין זה להחיינו.

ה. העומד באמצע 'ובכן תן פחדך', יכול לענות שם לקדושה, ואחרי קדושה אין צריך לחזור לתחילת 'ובכן תן פחדך', אלא ימשיך במקום שאוחז¹¹⁹.

אבל, כמקריא לבעל תקיעה

ו. אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו, או בתוך שלושים על שאר קרוביו, יכול להיות המקריא להתקיעות¹²⁰.

'אשר יצר' בין התקיעות

ז. אפשר לברך אשר יצר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד¹²¹.

אמירת תהילים בין התקיעות

ח. אין לומר תהילים בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד¹²².

להאריך בתפילת מוסף דר"ה

ט. יחיד יוכל להאריך בתפילת לחש של מוסף, ולשמוע התקיעות באמצע תפילתו, וזה נחשב כקיים מצות תקיעות על סדר הברכות¹²³.

שער הציון

¹¹⁹ מאידך, בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י"ב סי' מט) כתב דבתפילות הימים נוראים אם התחיל ובכן תן פחדך וכו' לא יענה קדושה עם הש"ץ אלא יקשיב וישמע, כיון שאין בו ענין לקדושה כלל. ואפי' נמצא ואוחז בקדוש אתה ונורא שמך וכו' לא יענה עם הש"ץ. וא"כ אין ראיה ממה שפסקו הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה תפילה פ"ח הע' סד) והגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פל"ג הע' יח) והגר"ר שמאי קהת הכהן גראס (דומ"צ ק"ק בעלזא) בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סי' פה) לגבי שאר ימות השנה שכתהתחיל בשווה עם הש"ץ וטעה והתחיל 'אתה קדוש' ואז הגיע הש"ץ ל'מחיה המתים', שרשאי לענות לקדושה, ואח"כ יתחיל שנית מ'ואתה קדוש ושמוך' וכו', דתפילת ימים נוראים שאני.

¹²⁰ מאידך, הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' ע') בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל שלא הניח לאבל להיות בעל מקרא, וכתב שיש להסתפק אם הוא בכלל ש"ץ.

¹²¹ וכן דעת הגר"י אלישיב (אשרי האיש פט"ז אות כד), הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"ב סט"ז), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' סו אות ה'), והגר"נ קרליץ (בנתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 209, 210), וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' מד, ח"ד סי' מז אות ג'), שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' מה) והוסיף דכ"ה בדברי הר"ן שם "דראוי שלא לדבר בהם שלא לצורך", וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ה סי' נו) דכ"ש הוא מדברי היסוד ושו"ת העבודה (ע"י הערה הבאה) שאף תהילים מותר לומר. מאידך, בארחות חיים (ספינקא, סי' תקצב סק"ה) בשם הדעת תורה (סוסיי תקצב) כתב להלכה את דברי הפני" (ר"ה לד:) שכתב וז"ל: כיון דתקיעות ר"ה מעכבות זו את זו, כולה כחדא מצוה חשיב ליה, כמו הלל ומגילה וכו', ולפי"ז כי היכי דבהלל ומגילה אין ראוי להפסיק אלא מפני היראה והכבוד, כ"ש שיש להחמיר שלא להפסיק בין התקיעות כלל אפי' בשאלת שלום אם לא מפני היראה והכבוד, עכ"ל. ולפי"ז כתב שגם ברכת אשר יצר יהיה אסור לברך כמו שפסק המ"ב (בסי' סו סק"ג) לענין ברכות ק"ש. אמנם ע"י שבט הלוי שם שכתב שגם הפני" נשאר בצ"ע, דלא נזכר דבר זה בפוסקים. והפוסקים המתירים ס"ל שמותר כיון שדין זה דאיסור שיחה עד אחרי תקיעות דמעומד לא מוזכר בגמ', ומקורו בדברי הר"י הרמב"ם והרא"ש, לכן דינו כדן הפסקה בין ברוך שאמר לישתבח המבואר במ"ב (סי' נה סק"ח ובביה"ל שם) שמותר לברך ברכת אשר יצר, וכ"ש בתפילת ר"ה שארוכה היא ויש לחשוש שיצטרך עוד הפעם לנקביו ותבטל הברכה. אמנם בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' יד) כתב לענין זה, שהוא חשש רחוק, ולכן מי שרוצה יכול להניח את הברכה עד לאחר התפילה, וכתב שמסתבר שהכל לפי האדם והמקום.

¹²² וכן דעת הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה שם הע' 64) שבזמננו בדרך כלל לא מאריכים כ"כ בניגונים, אין לומר תהילים אלא יש להקשיב לתפילת הש"ץ כראוי. וכן מובא בשם הסטייפלער (ארחות רבינו ח"ב עמ' קעג) שמי שיכול לשמוע את חזרת הש"ץ אסור לו לומר תהילים, אלא צריך לשמוע את תפילת החזן. וכן לפי הדעת תורה ע"פ הפני" המובא לעיל (הע' 7) יהיה אסור לומר תהילים. מאידך, דעת הגר"י אלישיב (אשרי האיש שם) והגר"נ קרליץ (חוט שני ר"ה עמ' פג) שמותר להגיד תהילים כשממתין עד שהש"ץ יתחיל חזרת הש"ץ, משום שגם זה תפילה וכו' שכתב היסוד ושו"ת העבודה (שער האיתון פ"ד – שער יא סדר שופרות) שבעת שהש"ץ מאריך בניגונים ראוי שלא ישב בטל, אלא יאמר מזמורי תהילים בכוונה עצומה, וטוב מעט בכוונה וכו', ובסי' נתיבות ההלכה (חלק מ' עמ' 190) מובא פסקי הגר"י אלישיב שנערך ע"י הגר"צ קוק וז"ל: "הנה יש לציין שבענין זה של אמירת תהילים היו לרבינו תשובות שונות וחלוקות, ושמעתי מהגר"י אפרתי שליט"א שגם אצלו היו פוסקים שונים מרבינו שליט"א בזה, והשתא – שלהי תשנ"ח – שאל לרבינו: מה להשיב לשואלים אם לומר תהילים, השיב לו רבינו: לענות שמותר אך לענות זאת עם אנחה עכ"ל. ועי' מש"כ בזה הגר"מ גוס (קובץ פסקים ותשובות עמ' קיד).

י. אשה הטרודה בטיפול ילדיה, עדיף שתתפלל תפילת מוסף קודם ג' שעות, מלהתפלל אחר ז' שעות¹²⁴

פסקי חזב"נ עמוד ההראה הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א על דיני יו"ט

(מתוך ס' בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 291)

וע"ז הוספנו הערות והוספות

הפרשת מרק

א. אין להוציא מרק קפוא מהמקפיא ביו"ט ולהפשירו משום איסור נולד, אלא יש להכניסו לתוך מרק שהמרק הקפוא יופשר בתוכו¹.

קנס לשכחה להדליק

ב. אשה ששכחה להדליק נרות יו"ט אינה צריכה להוסיף נר בשבתות וימים טובים דרך בשבת שאי-אפשר להדליק בליל שבת קנסו שאם לא הדליקו יש להוסיף כל שבת עוד נר².

נסיעה ביו"ט שני

ג. אסור לנסוע באוירון מארץ ישראל לחוץ לארץ ביו"ט שני אף אם שדה התעופה הוא מחוץ לתחום דיש לחוש שיש שם ישראלים שאינם שומרים תורה ומצוות³.

שער הציון

¹²³ וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' יד), והגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על ימים נוראים עמ' צא בהע' שם) וע"ע בפסקי תשובות (סי' תקצב אותיות ב' ג'), ובמ"ב תפארת (סי' תקצב מס' 1) ואכמ"ל.

¹²⁴ וע"י בפסקי תשובות (סי' תקפה הע' 50).

¹ מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 255) שמותר להוציא ביו"ט מרק קפוא מההקפאה, להעמידו ע"ג האש ולהפשירו ולבשלו דכיון שהוא צורך היום אין בזה איסור.

² וכן דעת הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר (לקט הל' יו"ט פ"ב הע' יז) שלא קנסו חכמים שתצטרך להדליק נר נוסף כל ימיה, כבשבת, כיון שלא קנסו אלא במקום ששכח שתשכח, ואילו ביו"ט אין מצוי הדבר מפני שיכולה להדליק עד סוף הסעודה. וכ"כ הגר"ד הורביץ בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' פ"ז) שבשכחה ביו"ט לא קנסו, כיון שבאפשרותה להדליק תוך כדי הסעודה וגם לאחר הסעודה, ומילתא דלא שכיחא היא לשכוח, וכ"ה בשו"ת מאזני צדק (ח"ב סי' י"א), ובסי' פני שבת (סי' רס"ג אות ח') בשם הדברי יציב מצאנז. מאידך, הג"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"ג סי' ה'), הג"ר מנשה קליין (שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ל"ה, וח"י סי' נ"ג), הג"ר משה שטרן (שו"ת באר משה ח"ה סי' ק"א וח"ח סי' ס"ג), והג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קפ"ד), וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' י"ג), כל אלו סוברים שאין חילוק בין שבת ליו"ט וגם אם שכחה להדליק יו"ט קנסו (ובשרגא המאיר הוסיף שאף אם הדליקה ביו"ט ביום לא מועיל כלום). וע"י בשש"כ (פרק מ"ג הע' כ"ח) שכתב שאם נאמר שקנסו בשכחה ביו"ט, יל"ע אם גם בשבת חייבת להוסיף או רק בימים טובים, וכן בשכחה בשבת יל"ע אם חייבת להוסיף ביו"ט וביו"ט שני של גלויות. והג"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבב"א שם) הכריע שאין שום הבדל בין שבת ליו"ט ויו"ט שני לכל זה. אמנם הגר"ב זילבר (אז נדברו שם) נוטה להקל ביו"ט שני שאם שכחה שלא קנסו, אך גם בזה הגר"מ קליין (שם) חולק וסובר שגם ביו"ט שני של גלויות קנסו. והגר"מ גרוס כתב (קובץ פסקים ותשובות על חודש אלול תשרי עמ' מג) שאם שכחה להדליק ביו"ט אף שבפשטות נראה שצריכה להדליק נר נוסף אך לא התברר האם צריכה להדליק נר נוסף גם בשבת או לא, שהרי שכחה ביו"ט אי"כ רק ביו"ט צריכה להדליק נר נוסף, ויתכן יותר שאם שכחה למשל להדליק נר ברי"ה, תצטרך להדליק נר נוסף רק ברי"ה הבא, וכו' ומסתבר שצריכה להדליק נר נוסף עכ"פ בכל יו"ט ולמעשה לא הכריע.

³ וכ"כ הגר"ש וואזנר (יו"ט שני כהלכתו תשובות סי' י"א אות א') שאף אם לא יגיע לחו"ל עד מוצאי יו"ט שני, אין לטוס לחו"ל, כיון שמצויים במטוס בני חו"ל שאינם שומרי תורה ומצוות הנוסעים באיסור, ואין לזלזל ביו"ט שני בפניהם. אכן, בשעת הדחק דעתו שמותר לעשות כן. ודעת הגר"ש אלישיב והגר"ב אבא שאול (יו"ט שני כהלכתו פ"ג הע' כ"ח) שלעלות לטיסה מאר"י לחו"ל כשהמטוס אמור לנחות בחו"ל ביו"ט שני שאין להתיר אא"כ נמל התעופה בחו"ל נמצא מחוץ לתחום של ישוב ישראל, וכמו"כ אין נמצאים שם יהודים העובדים בו בקביעות, ואף באופן זה דעת הגר"ב

ד. פתיל צף מותר לחברו ביו"ט ואין בזה משום מכה בפטיש ותיקון מנה⁴.

טלטול מפתח

ה. היוצא מביתו ביו"ט ובדעתו שלא לחזור עד מוצאי יו"ט אסור לטלטל מפתחות ביתו עמו דאין לטלטל מפתחות רק לצורך יו"ט ולא לצורך מוצאי יו"ט, ויתכן דיש להתיר דזה נחשב לצורך יו"ט דאל"כ לא יכול לצאת מהבית⁵.

הדלקת נר ע"י עכו"ם

ו. מותר לומר לנכרי להדליק נר ביו"ט לצורך יו"ט דהדלקת נר ביו"ט אין בזה רק איסור דרבנן והוי שבות דשבות במקום מצוה⁶.

הדלקת חשמל ע"י עכו"ם

ז. אולם אין לומר לנכרי להדליק חשמל ביו"ט דלדעת החזו"א יש בזה איסור דאורייתא של בונה, אולם ביו"ט שני אפשר להקל לומר לנכרי להדליק חשמל לצורך יו"ט⁷.

פתיחת שימורים

ח. דין פתיחת שימורים ביו"ט דינו כשבת ואין להקל לפותחם אלא ע"י השחתתם⁸.

שער הציון

אבא שאול שלאחר הנחיתה אין להיכנס לעיר עד מוצאי יו"ט שני. מאידך דעת הגרש"ז אויערבאך (יוטש"כ שם הע' כ"ז) שיתכן שמותר לבן אר"י לטוס לחו"ל אף אם נוחת שם ביו"ט שני, וגם אם נמל התעופה נמצא בתוך התחום של ישראל, כיון שהרואים יתלו שנמצאים שם בני אר"י, ולכן גם אם יראו אותם עושים מלאכה, אין חשש שיחשבו שהם בני חו"ל המזלזלים ביו"ט שני. [אמנם הגרש"ז לא פירש אם ההיתר הוא גם כשיש נהגים חילוניים, וצ"ע].

⁴ ע"י מש"כ בזה בפ"ח ס"ה.

⁵ ע"י במ"ב (סי' תקי"ח סק"ו) שהביא מח' לגבי מפתח של תיבה שמונח שם מעותיו וירא להניחו שם בבית האם מניעת הפסד ממון נחשבת צורך עונג יו"ט שהותר בה הוצאה, ומסיק שנכון לנהוג כמחמירים, והוסיף, שבמקום שיוכל למסור הכלים או המפתח למי שהוא נאמן לו בביתו אסור לדברי הכל. ולמעשה הרוצה לצאת מביתו ביו"ט וירא להשאירו פתוח, ורוצה לנעלו ולטלטל את המפתח, דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"ו סק"א עמ' עז) שדינו תלוי במחלוקת המובא במ"ב. אך הוסיף, שאם מניח את המפתח בחדר המדרגות שיש לו מחיצות, יתכן שלכל הדעות יש להקל אף שלא עירבו את חדר המדרגות, משום דעת הפוסקים שאין עירוב ליו"ט. אמנם אם מונח בביתו גם בגדים ותכשיטים הנצרכים לו ליו"ט, וכ"כ אם יש לו בביתו מאכלים, כתב בשו"ע הרב (סי' תקי"ח ס"א) שמותר לסגור הדלת ולהוליד עמו המפתח אם חושש מגניבה. וכ"כ הגר"י אלשיך (בנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 250) שמותר להוציא המפתח של הבית ביו"ט כשיש חשש גניבה כשאין לו איפה להשים את המפתח לשמירה. (ועיי' עוד נידון הפוסקים בענין צרור מפתחות). ובש"כ (פ"ט הע' ח') הוסיף שבכ"ג מותר גם כשיכול למסור את המפתח לשכן וכדו'. אך ע"י בפס"ת (סי' תקי"ח הע' 28) שתמה עליו שבלשון השו"ע הרב לא משמע כן.

⁶ וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קמ"ג), וכ"כ הפמ"ג (שו"ת מגידות סי' ק"י) שאין לגעור במי שמיקל בדבר, כיון שנחשב לספק ספיקא, שלדעת הפוסקים שאיסור הדלקת אש ביו"ט אינו אלא מדרבנן, יש להקל בזה משום שבות דשבות לצורך מצוה, שמבואר בשו"ע (סי' שי"ז ס"ה) שאפשר להקל בו, ואף לדעת הסוברים שהולדת אש אסורה מה"ת (כן ס"ל להט"ז), מ"מ כיון שלשי' בעל העיטור המובא ברמ"א (סי' רע"ו ס"ב) מותר לומר לנכרי לעשות אפי' מלאכה דאורייתא לצורך מצוה, יש מקום לסמוך על דבריו כאן ולהקל. וע"י בפס"ת (סי' תקי"ד הע' 4) שהביא מכמה פוסקי זמננו להתיר בזה.

⁷ וכ"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אול"צ ח"ג פ"כ תשובה א'), והגר"נ קרליץ (חוט שני יו"ט פ"ב סק"א אות ד') שלדעת החזו"א (או"ח סי' נ' סק"ט) שיש בכל הפעלת מכשיר חשמל בשבת איסור בונה, א"כ אף ביו"ט יהיה אסור להפעיל מכשיר חשמלי מדאורייתא משום איסור בונה. אך בשו"ת מחזה אברהם (ח"א סוס"י מ"ב) כתב שיתכן שהדלקת חשמל ע"י מתג אינה אלא גרמא ואסורה רק מדרבנן, וא"כ יש להתיר ולומר לנכרי להדליקו לצורך ביהכנ"ס וכדו'. אך ע"י בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס') שלא הקל בסברא זו. ועיי' בפס"ת (סי' תק"ב אות ב') שהביא מחל' הפוס' אם הדלקת חשמל אסורה משום הבערה שמותר או משום הולדת אש שאסור, וצ"ע שרוב גדולי האחרונים הסכימו לאסור משום הולדת אש שאסורה ביו"ט. אמנם אם שכח להדליק את כל החשמל בערב יו"ט ולכן אינו שמח כ"כ, התיר הגר"י אלשיך (אשרי האיש ח"ג פ"ג סנ"ה) לומר לגוי להדליק, כי זה שבות דשבות במקום מצות שמחת יו"ט.

ט. מנורת תאורה דלוקה ע"י בטריה או חשמל מותר לטלטלה ביו"ט.⁸

שער הציון

⁸ וכ"ד הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"ט הע' ד') שהואיל ואפשר לפותחם דרך קלקול, לא מסתבר שיהיה היתר מדין מכשירי אוכל נפש לפותחם בדרך תיקון ועשיית כלי. וכן נראה דעת הגר"ש אלישיב (ע"י אשרי האיש ח"ג פ"ג סמ"ג). מאידך, דעת הגר"י קרליץ (חוט שני יו"ט פ"ג סק"ב אות ב') שמותר מן הדין לפותחם ביו"ט, אך אין מורין כן, כדין מכשירי אוכל נפש שא"א לעשותם מעריו"ט. והגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' קכ"ב ענף י') כתב שאם לא היה יכול לפותחם מבעריו"ט, מותר לפותחם ביו"ט ואף מורין כן לרבים, מפני שלפי כמה ראשונים אין איסור סתירה בכלים אלא רק בקרקע, ולשיטתם מותר לפתוח אף בשבת, (ואפי' שדרך להשתמש בהם ככלי אחר הפתיחה), ולפיכך ביו"ט בודאי יש להקל בזה. ועיי"ש שלפתוח קופסת שימורים שיש בה מאכל שיתקלקל אם יפתחו אותה לפני יו"ט שיש היתר נוסף לעשותם.

⁹ וכ"כ בשש"כ (פ"ג סע' מ') בשם ספר מאורי אש להגרשז"א (עמ' 60) עיי"ש. וכ"פ הגר"י פישר (אבן ישראל בשו"ע הל' שבת סי' שי ביה"ל ד"ה בשל ישראל, ובנתיבות ההלכה חלק לח עמ' 260) שמנורה תאורה דלוקה ע"י בטריה או חשמל מותר לטלטלה ביו"ט ואף באופן שנדלק המנורה ביו"ט [עיי' שעון שנערך מעריו"ט], מותר לטלטלו ביו"ט [ואף דהחוט נדלק ביו"ט, אין אומרים בכה"ג דהוה מוקצה דנולד, כיון דאין החוטים נעשים אש ממש, דהרי אחרי שדולק נשאר החוט כמו שהיה לפני כן, אין כאן שינוי גמור בגוף הדבר ואין זה נולד]. ודעת הגר"י קרליץ (בנתיבות ההלכה שם עמ' 278) שבפנס יש לחוש שיבוא להדליק ולכבות מפני שכך רגילים, על כן אין לו לטלטלו.

